

Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι για μια Εναλλακτική
Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη
– EuroMemo Group –

Για την αντιμετώπιση των Πολλαπλών Κρίσεων στην Ευρώπη:
Ατζέντα για τον οικονομικό μετασχηματισμό, την αλληλεγγύη
και τη δημοκρατία
– Υπόμνημα 2016 –

Περίληψη	4
Εισαγωγή	10
1. Πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις, μέτρα πολιτικής και εναλλακτικές προτάσεις για την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση	
1.1 Η αδύναμη, εύθραυστη και άνιση ανάκαμψη συνεχίζεται το 2015	15
1.2 Οι πρόσφατες επίσημες πολιτικές και προτάσεις: Ελάχιστη πρόοδος, παλιά λάθη και νέοι κίνδυνοι	19
1.3 Εναλλακτικές μακροοικονομικές πολιτικές	23
2. Η δημοκρατική πρόκληση	
2.1 Το παράδειγμα της Ελλάδας	28
2.2 Το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ	31
2.3 Στροφή στις δημοκρατικές προτεραιότητες	37
3. Μετανάστευση, αγορά εργασίας και δημογραφικές μεταβολές στην ΕΕ	
3.1 Πρόσφατες εξελίξεις	40
3.2 Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ	45
3.3 Ανάγκη για πιο ενεργητική και χωρίς αποκλεισμούς μεταναστευτική πολιτική	48
4. Ανεργία των νέων στην ΕΕ	
4.1 Η έκταση του προβλήματος	51
4.2 Μέτρα πολιτικής και η «Εγγύηση για τους Νέους»	56
4.3 Προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής βασισμένη στα κοινωνικά δικαιώματα	58

5. Η πρόκληση της Διατλαντικής Συμφωνίας Εμπορίου και Επενδύσεων (TTIP) και η Ανατολική Εταιρική Σχέση	
5.1 Πρόσφατες εξελίξεις: οι διαμαρτυρίες σε άνοδο και οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις	64
5.2 Επίσημες πολιτικές υπό διερεύνηση	66
5.3 Εναλλακτικές: μια εμπορική ατζέντα της ΕΕ με επίκεντρο τη δημοκρατία, τη διεθνή συνεργασία και τις πραγματικά ορθές κανονιστικές πρακτικές	73
Ευρωπαϊκή πολιτική γειτονίας: Η Ανατολική Εταιρική Σχέση	77
Λίστα υπογραφών	81

Το Υπόμνημα των Ευρωπαίων Οικονομολόγων βασίζεται στις συζητήσεις και στις μελέτες που παρουσιάστηκαν στο 21ο Εργαστήριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, το οποίο οργανώθηκε από το EuroMemo Group, το διάστημα 24-26 Σεπτεμβρίου του 2015 στο Ρόσκιλντ στη Δανία. Το κείμενο βασίζεται στις γραπτές τοποθετήσεις των: Marija Bartl, Predrag Bejaković, Marcella Corsi, Gary Dymski, Kyriakos Filinis, Marica Frangakis, John Grahl, Peter Herrmann, Agustín José Menéndez, Mahmood Messkoub, Ronan O'Brien, Owen Parker, Oliver Prausmüller, Robbie Pye, Magnus Ryner, Malcolm Sawyer, Catherine Sifakis, Jean-Claude Simon, Nicos Theocarakis, and Achim Truger.

Περίληψη

1. Πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις, μέτρα πολιτικής και εναλλακτικές προτάσεις για την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση

Στην Ευρώπη η οικονομική ανάπτυξη εξακολουθεί να είναι αδύναμη και εύθραυστη και η Ευρώπη συνεχίζει να βρίσκεται αντιμέτωπη με την προοπτική της παρατεταμένης βραδείας ανάπτυξης και της υψηλής ανεργίας. Παρ' όλο που στις περισσότερες χώρες η παραγωγή αρχίζει πάλι να αυξάνεται, στα κράτη-μέλη της νότιας Ευρώπης και σε πολλά κράτη-μέλη της ανατολικής Ευρώπης παραμένει αρκετά πολύ κάτω από το επίπεδο του 2007. Αυτό που χρειάζεται είναι ισχυρά μακροοικονομικά μέτρα τόνωσης, τα οποία ενισχύουν την ανάπτυξη και την απασχόληση. Η νομισματική πολιτική έχει εντείνει τις προσπάθειές της διευρύνοντας τα όρια της ποσοτικής χαλάρωσης. Ωστόσο, στο τρέχον μακροοικονομικό περιβάλλον των χαμηλών προσδοκιών και της ασθενούς ζήτησης αυτό δεν θα πυροδοτήσει την ανάκαμψη. Για τους ίδιους λόγους, το λεγόμενο «Σχέδιο Γιούνκερ» δεν προσφέρει τα απαιτούμενα κίνητρα και, ενώ η αποσαφήνιση της εφαρμογής του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης συνιστά μια κάποια πρόοδο, θα αμβλύνει μόνο τη δημοσιονομική πίεση στις χώρες που μαστίζονται από την κρίση αντί να παρέχει μια ουσιαστική δημοσιονομική ώθηση.

Αυτό που απαιτείται είναι μια συντονισμένη δημοσιονομική επέκταση που θα πρέπει να επικεντρωθεί στην τόνωση της απασχόλησης μέσα από την προώθηση περιβαλλοντικά επιθυμητών επενδύσεων και επενδύσεων που λαμβάνουν υπόψη τη διάσταση του φύλου, ενώ θα πρέπει να τερματιστεί η επίθεση κατά των κοινωνικών δαπανών. Το ενιαίο νόμισμα θα πρέπει να συνοδεύεται από μια αποτελεσματική δημοσιονομική πολιτική σε ομοσπονδιακό επίπεδο που θα είναι σε θέση να αμβλύνει την ύφεση σε ομοσπονδιακό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και να προβλέπει την αποτελεσματική μεταφορά πόρων από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες περιφέρειες. Αυτή η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει να βασίζεται σε ένα έντονα προοδευτικό φορολογικό σύστημα και να συμπληρώνεται από την

ανάπτυξη ενός πανευρωπαϊκού συστήματος ασφάλισης της ανεργίας το οποίο θα αποτελέσει έναν σημαντικό αυτόματο σταθεροποιητή των οικονομικών διακυμάνσεων. Οι περιφερειακές και οι διαθρωτικές πολιτικές της ΕΕ θα πρέπει να ενισχυθούν και να επεκταθούν, ιδίως μέσω ενός μεγάλου προγράμματος δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων με έμφαση κυρίως στις χώρες με ελλείμματα και, γενικότερα, στα κράτη χαμηλότερου εισοδήματος.

2. Η δημοκρατική πρόκληση

Το Ιανουάριο του 2015, μετά από συνεχή προγράμματα λιτότητας με καταστροφικές επιπτώσεις για την παραγωγή και την απασχόληση, οι έλληνες ψηφοφόροι εξέλεξαν μια νέα κυβέρνηση με επικεφαλής τον ΣΥΡΙΖΑ. Η κυβέρνηση επιδίωξε να επιτύχει έναν «έντιμο συμβιβασμό» με τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, αλλά, καθώς προχωρούσαν οι συνομιλίες, η επίσημη ευρωπαϊκή θέση σκλήρυνε γύρω από εξαιρετικά περιοριστικούς όρους που ήδη προβλέπονταν στο προηγούμενο λεγόμενο Μνημόνιο. Τον Ιούλιο, ο έλληνας πρωθυπουργός, Αλ. Τσίπρας αναγκάστηκε να συμφωνήσει σε ένα νέο δάνειο με υπερβολικά αυστηρούς όρους και, παρά το γεγονός ότι πολλοί βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ αντιτάχθηκαν στη συμφωνία, το κόμμα διατήρησε την πλειοψηφία των εδρών του στις πρόωρες εκλογές του Σεπτεμβρίου. Οι σκληροί όροι του Μνημονίου, που είναι δύσκολο να επιτευχθούν, προειδοποιούν άλλες χώρες που βρίσκονται σε αντίστοιχη θέση για τις συνέπειες της αμφισβήτησης της νεοφιλελεύθερης τάξης πραγμάτων.

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα αναδεικνύουν τη διεύρυνση του δημοκρατικού ελλείμματος στην ΕΕ και τον τρόπο με τον οποίο η οικονομική πολιτική υπόκειται σε συνταγματικούς κανόνες που την απομακρύνουν από τη σφαίρα της δημοκρατικής διαβούλευσης και της κοινωνικής επιλογής. Το αφήγημα μιας «κατάστασης εκτάκτου ανάγκης» έχει χρησιμοποιηθεί για την προώθηση νομοθετικών πράξεων που παραβιάζουν τη συνταγματική τάξη των κρατών της περιφέρειας της ευρωζώνης και ενδυναμώνει τα λιγότερο αντιπροσωπευτικά ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, όπως την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το δίδυμο των συμβουλίων, της Συνόδου Κορυφής για το ευρώ και του Γιούρογκρουπ, τα οποία λειτουργούν στη βάση

άγραφων κανόνων. Οι προτάσεις που περιλαμβάνονται στην Έκθεση των Πέντε Προέδρων θα αξιοποιηθούν για την ενίσχυση του τεχνοκρατικού χαρακτήρα της διακυβέρνησης της ΕΕ και όχι για την προώθηση μεγαλύτερης ευημερίας και αλληλεγγύης στην Ευρώπη, σύμφωνα με τον ισχυρισμό της ΕΕ.

Η προσπάθεια συνταγματοποίησης της οικονομικής πολιτικής αποτελεί μαρτυρία του μεγάλου φόβου των κυρίαρχων ελίτ της ΕΕ έναντι της δημοκρατίας. Για τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών η δημοκρατία δεν είναι μόνο μια πολιτική αξία, αλλά και μια θετική οικονομική δύναμη. Μια ισχυρή δημοκρατική συναίνεση αποτελεί δυναμικό στοιχείο για τη μείωση της οικονομικής αβεβαιότητας. Οι δημόσιες επενδύσεις είναι αναγκαίες για να αποδεικνύουν την πολιτική δέσμευση στη βάση της προώθησης δημοκρατικά συμφωνημένων προτεραιοτήτων και για να διαμορφώνουν τις προσδοκίες του ιδιωτικού τομέα. Σήμερα, δυο παραδείγματα δημοκρατικών προτεραιοτήτων θα μπορούσαν να είναι η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και η οικονομική σύγκλιση των κρατών- μελών χαμηλού εισοδήματος με τα ισχύοντα, καλύτερα πρότυπα της ΕΕ.

3. Μετανάστευση, αγορά εργασίας και δημογραφική μεταβολή στην ΕΕ

Οι δραματικές εικόνες χιλιάδων μεταναστών που προσπαθούν να εισέλθουν στην ΕΕ έχουν συγκλονίσει τους ευρωπαίους πολίτες και διαίρεσαν τις χώρες της ΕΕ αναφορικά με τον τρόπο αντιμετώπισης της κατάστασης. Για άλλη μια φορά, οι τρέχουσες μεταναστευτικές ροές έχουν εγείρει ερωτήματα σχετικά με το αν χρειάζονται οικονομικά οι μετανάστες. Τα στοιχεία αναφορικά με την επίδραση των μεταναστών στην οικονομία υποδοχής υποδηλώνουν σαφώς ένα θετικό αντίκτυπο με την πάροδο του χρόνου, πέρα από το γεγονός ότι επωφελούνται και οι ίδιοι οι μετανάστες.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η μεταναστευτική πολιτική διέπεται κυρίως από τα ζητήματα της αγοράς εργασίας ως μέρος του προγράμματος της Ενιαίας Αγοράς. Η αρχή της «ελεύθερης κυκλοφορίας» στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και αργότερα στη Συνθήκη Σένγκεν έγινε από τα βασικά εργαλεία πολιτικής για τον έλεγχο και τη διαχείριση της μετανάστευσης και της

μετακίνησης για ταξιδιωτικούς λόγους των ευρωπαϊών υπηκόων, καθώς και εκείνων που προέρχονται από τρίτες χώρες. Η «ελεύθερη κυκλοφορία» και η έννοια της ίσης μεταχείρισης αποτελούν τον πυρήνα της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά οι οδηγίες της ΕΕ έχουν θέσει όρους για τους μετανάστες πολίτες της ΕΕ προκειμένου να μην γίνονται «βάρος» για τη χώρα υποδοχής.

Η τρέχουσα συζήτηση για το δικαίωμα των μεταναστών στην κοινωνική προστασία σε όλη την ΕΕ σχετίζεται με την αλληλεγγύη και τον επαναπροσδιορισμό των συνόρων σε μια ευρωπαϊκή κοινωνική κοινότητα. Το σχέδιο της νομισματικής ένωσης, χωρίς ένα αντιστάθμισμα δημοσιονομικής ένωσης και δημοσιονομικής αλληλεγγύης, ανέδειξε τον εύθραυστο χαρακτήρα μιας ένωσης χωρών με διαφορετικές οικονομικές δομές γύρω από ένα ενιαίο νόμισμα με τη συνεχιζόμενη κρίση στην Ελλάδα να είναι μόνο ένα παράδειγμα τέτοιων αντιφάσεων. Η δημοσιονομική αλληλεγγύη για την παροχή υποστήριξης στους πολίτες της ΕΕ που μεταναστεύουν θα βοηθήσει την ΕΕ να ξεπεράσει την τρέχουσα κρίση της. Μια Ευρώπη της αλληλεγγύης (αντί για μια Ευρώπη της λιτότητας) αποτελεί καλύτερο θεμέλιο για να απλώσει το χέρι στους εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους που προσπαθούν να ξεφύγουν από πολέμους στη Μέση Ανατολή και την Αφρική χωρίς να εντείνει μια αντιμεταναστευτική, λαϊκιστική στάση. Η ΕΕ οφείλει να διατηρήσει την αρχή της «ελεύθερης κυκλοφορίας», από τη στιγμή που είναι ίσως το μόνο πεδίο από το οποίο οι άνθρωποι της Ευρώπης επηρεάζονται άμεσα και μέσω του οποίου βιώνουν την πολιτισμική ποικιλομορφία και την «ιθαγένεια» της Ευρώπης και ευτυχώς είναι ένα ολοκληρωμένο και χωρίς αποκλεισμούς πεδίο.

4. Ανεργία των νέων στην ΕΕ

Παρ' όλο που η κοινωνική κρίση στην ΕΕ είναι γενικευμένη, επηρεάζοντας όλες τις μορφές κοινωνικής πρόνοιας και όλες τις πτυχές των εργασιακών σχέσεων, αυτό το χρόνο το Υπόμνημα δίνει έμφαση στην ανεργία των νέων, από τη στιγμή που είναι ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζει η ΕΕ και ένα πρόβλημα το οποίο αποκαλύπτει σαφώς την αποτυχία των ελίτ της ΕΕ να διασφαλίσουν το μέλλον της Ένωσης. Παρά το γεγονός ότι η ανεργία των νέων έχει αυξηθεί σε όλη την ΕΕ με μόνη

εξαίρεση την περίπτωση της Γερμανίας, το πρόβλημα είναι πιο σοβαρό σε εκείνες τις χώρες που υπόκεινται στις δεσμεύσεις απέναντι στην τρόικα. Η ραγδαία αύξηση των δεικτών NEET (Νέοι εκτός «Εκπαίδευσης, Απασχόλησης ή Κατάρτισης») δείχνει ότι εκτός από τους ανέργους υπάρχουν εκατομμύρια οικονομικά ανενεργών νέων ανθρώπων με ελάχιστη ή καμιά σχέση με τον κόσμο της εργασίας και ότι το πρόβλημα είναι ακόμα πιο οξυμένο για την ηλικιακή ομάδα των 25-34 ετών απ ό,τι για την ηλικιακή ομάδα 16-24 ετών. Η καθιέρωση του μέτρου εγγύησης της απασχόλησης για τους νέους και τις νέες κάτω των 25 ετών από την προηγούμενη Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν μια θετική αν και αρκετά περιορισμένη πρωτοβουλία κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ, αλλά η χρηματοδότηση είναι εντελώς ανεπαρκής για τις χώρες που πλήττονται περισσότερο. Αυτό που χρειάζεται τόσο στην περίπτωση της ανεργίας των νέων, όσο και στο συνολικό πεδίο της κοινωνικής πολιτικής είναι μια αντιστροφή των προτεραιοτήτων βασισμένη στα κοινωνικά δικαιώματα που υποτάσσει τον ανταγωνισμό και τους κανόνες των δημόσιων οικονομικών σε κοινωνικούς στόχους.

5. Η πρόκληση της TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) και η Ανατολική Εταιρική Σχέση

Η TTIP (Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων) δεν σχετίζεται ουσιαστικά με το εμπόριο, αλλά με κανονισμούς που σχετίζονται με κοινωνικές επιλογές και συλλογικές προτιμήσεις. Πρόκειται να επηρεάσει το σύστημα κανονισμών σε όλα τα επίπεδα και θα προσφέρει ειδικά προνόμια στους ξένους επενδυτές μέσω του Συστήματος Επίλυσης Διαφορών Επενδυτή Κράτους (ISDS). Ο αντιδημοκρατικός τρόπος με τον οποίο γίνεται η διαπραγμάτευση, συμπεριλαμβανομένης της προνομιακής πρόσβασης σε ειδικά συμφέροντα και της έλλειψης διαφάνειας, έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις. Η απάντηση της Επιτροπής ήταν μια πρόταση περιορισμένης διαφάνειας με ένα εκ πρώτης όψεως αναθεωρημένο ISDS που στην πραγματικότητα δεν αντιμετωπίζει τον πυρήνα των προβλημάτων και με ένα νέο έγγραφο εμπορικής πολιτικής που υπόσχεται νέες αξίες, αλλά του οποίου το κύριο μέλημα είναι να επεκτείνει περαιτέρω την προσέγγιση της «συμμαχίας των προθύμων» των πλούσιων χωρών επιβάλλοντας την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση και την απορρύθμιση. Σε συνδυασμό με τη

δέσμη μέτρων για τη βελτίωση της νομοθετικής πρακτικής του 2015, η TTIP θα καθυστερεί, θα μπλοκάρει ή θα μεροληπτεί υπέρ ή κατά διαφόρων κανονισμών, πριν αυτοί φτάσουν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο. Η προσέγγιση αυτή σχετίζεται με τα κόστη των επιχειρήσεων, παρά με τα οφέλη των κανονισμών, τα οποία μπορεί να είναι πολλαπλάσια. Η CETA (εμπορική συμφωνία μεταξύ της ΕΕ και του Καναδά) προχωράει ακόμα περισσότερο σε σχέση με την TTIP σε βασικούς τομείς και δεν πρέπει να επικυρωθεί.

Το «κλειδώμα» της ιδιωτικοποίησης δημόσιων υπηρεσιών και η απαγόρευση δημόσιων προμηθειών για τοπική ανάπτυξη είναι μεταξύ των πολλών καταστροφικών χαρακτηριστικών και των δυο συμφωνιών. Η TTIP θα μπορούσε να επιφέρει ένα μοιραίο πλήγμα στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση με τη διάχυση της ενιαίας αγοράς σε μια διατλαντική αγορά και με την προοπτική της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης να τίθεται μονίμως υπό αμφισβήτηση. Αντίθετα, η προτεινόμενη εναλλακτική προσέγγιση για την εμπορική πολιτική της ΕΕ θα έχει θετική συμβολή τόσο για το κοινωνικό μοντέλο της ΕΕ, όσο και για μια διεθνή οικονομική τάξη βασισμένη στον αμοιβαίο σεβασμό και τη συνεργασία. Αντιστοίχως, προτείνεται και μια εναλλακτική «ορθών κανονιστικών πρακτικών». Η Ανατολική Εταιρική Σχέση οδηγεί στη διεύρυνση των ασύμμετρων σχέσεων με την ΕΕ, στην αποβιομηχανοποίηση των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης και στην ενίσχυση των διαιρέσεων εντός της Ευρώπης και της ΕΕ. Οι συμφωνίες σύνδεσης μπορούν μόνο πλήξουν ευθέως τη Ρωσία, πυροδοτώντας αντιδράσεις με απρόβλεπτες συνέπειες. Μια εναλλακτική Ανατολική Εταιρική Σχέση χρειάζεται επειγόντως, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην κοινωνικά και οικολογικά βιώσιμη ανάπτυξη και δημιουργώντας ταυτόχρονα ισχυρές περιφερειακές δυναμικές.

Εισαγωγή

Το έτος 2015 σηματοδεύτηκε αφενός από την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) να ανακάμψει από την κρίση που άρχισε στον χρηματοπιστωτικό τομέα το 2007/2008 και μεταφέρθηκε στη σφαίρα των δημόσιων οικονομικών το 2009/2010, και αφετέρου από μια δραματική αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που εγκατέλειψαν τα σπίτια και τις πατρίδες τους, εξαιτίας πολέμων και τρομοκρατικών επιθέσεων που σε πολλές περιπτώσεις προκλήθηκαν από τις καταστροφικές πολιτικές της ΕΕ και των κρατών μελών της.

Η συνεχιζόμενη ύπαρξη χαμηλού ρυθμού ανάπτυξης σε πολλές χώρες, η στασιμότητα σε άλλες και ακόμη και η ύφεση σε μερικές, έχουν οδηγήσει όχι μόνο σε μια γενική επιβράδυνση της οικονομίας, αλλά και στο βάθεμα των διαιρέσεων εντός της ΕΕ, τόσο μεταξύ των κρατών μελών όσο και μεταξύ των περιφερειών. Τέτοιες αποκλίσεις αντανακλώνται στους βασικούς οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες της περιοχής, όσο και στις δημοκρατικές διαδικασίες στο πολιτικό επίπεδο, καθώς ορισμένες χώρες αποκτούν ηγεμονικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής της ΕΕ, ενώ τα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων, ιδίως αυτά του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, καθίστανται κυρίαρχα στο σύνολο της ΕΕ.

Στο βαθμό που αυτά τα συμφέροντα και οι σχετικές πολιτικές ελίτ όχι μόνο έχουν αποτύχει να ξεπεράσουν την κρίση αλλά επιπλέον έχουν επιτείνει τις επιπτώσεις της σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού σε ολόκληρη την Ευρώπη, οι πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές δεν μπορούν να αποφευχθούν στο μέλλον. Την προοπτική αυτή μαρτυρά η περίπτωση της Ελλάδας και ειδικότερα οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην κυβέρνηση με κορμό τον ΣΥΡΙΖΑ και στους ευρωπαϊούς εταίρους και δανειστές της, κατά το πρώτο μισό του 2015, όταν αποκαλύφθηκε ξεκάθαρα ο αντιδημοκρατικός τρόπος λειτουργίας των ευρωπαϊκών θεσμών.

Από την άποψη των οικονομικών εξελίξεων, το αρχικό σοκ της κρίσης

που σημειώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 2000 ακολουθήθηκε από μια βραχύβια οικονομική ανάκαμψη που σύντομα επέστρεψε σε αρνητικούς ή πολύ χαμηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγής κατά μέσο όρο στην ΕΕ. Τέτοιοι μέσοι όροι, όμως, αποκρύπτουν τις μεγάλες και διευρυνόμενες ανισότητες εντός της ΕΕ. Συγκεκριμένα, το 2009 σχεδόν στο σύνολο των κρατών-μελών καταγράφηκαν αρνητικά ποσοστά ανάπτυξης. Μέχρι το 2013, η οικονομία έντεκα κρατών-μελών εξακολουθούσε να συρρικνώνεται, ενώ έως το 2014 αυτό ίσχυε για τέσσερα κράτη-μέλη. Ακόμα και το 2015, η οικονομία δεκατριών κρατών-μελών σχεδόν το ήμισυ των κρατών μελών υπολογίζεται ότι αυξήθηκε κατά μόλις 1% περίπου.

Όπως ίσως είναι αναμενόμενο, οι διαφορές στους ρυθμούς ανάπτυξης εντός της ΕΕ αντανακλώνται στα διαφορετικά ποσοστά ανεργίας και ακόμα πιο ανησυχητικό είναι ότι αντανακλώνται στα ποσοστά της μακροχρόνιας ανεργίας, γεγονός που υποδηλώνει ότι μεγάλος αριθμός ανέργων αντιμετωπίζει αυξανόμενες δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, ενώ αντίστοιχα αυξάνεται ο κίνδυνος να περιπέσει σε κατάσταση φτώχειας και στέρησης βασικών αγαθών. Αυτό συμπληρώνεται από μια έλλειψη ευκαιριών στο δημόσιο τομέα. Αντίθετα, οι περικοπές στις δημόσιες δαπάνες επιτείνουν την τάση προς αυτή την κατεύθυνση.

Κατά συνέπεια, η ανεργία έχει αγγίξει επίπεδα ύφεσης σε ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα (25% το 2015) και η Ισπανία (22% το 2015), ενώ σε μικρό αριθμό χωρών είναι κάτω από το 9.3% το οποίο αποτελεί το μέσο όρο της ΕΕ και κάτω από 11% το οποίο αποτελεί το μέσο όρο της ευρωζώνης. Η ίδια διασπορά παρατηρείται και σε σχέση με άλλες πλευρές της ανεργίας, όπως η μακροχρόνια ανεργία που έχει φτάσει το ανησυχητικό ποσοστό του 18.5% στην Ελλάδα και του 13% στην Ισπανία, ενώ είναι λιγότερο από 2% σε μικρό αριθμό κρατών.

Η δύσκολη κατάσταση της ΕΕ φαίνεται καλύτερα στον ακόλουθο πίνακα που αποτυπώνει το διαφορετικό βιοτικό επίπεδο μεταξύ των χωρών της ΕΕ και των τάσεων που αυτό παρουσιάζει πριν και μετά από την κρίση. Όπως παρατηρούμε, η διαδικασία της σύγκλισης στα κράτη-μέλη που προσχώρησαν στην ΕΕ από το 2004 και μετά χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης είτε επιβραδύνθηκε είτε αντιστράφηκε. Το ίδιο ισχύει και για τα κράτη του ευρωπαϊκού νότου, όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ισπανία,

Κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ)
(ΕΕ 28 = 100)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΕΕ (28)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ευρωζώνη (19)	109	108	108	108	108	108	108	108	108	107	107	107
Βέλγιο	123	121	119	117	115	115	117	120	120	120	119	119
Βουλγαρία	33	34	36	37	40	43	44	43	44	45	45	45
Τσεχική Δημοκρατία	77	79	80	81	84	82	83	81	83	82	82	84
Δανία	124	125	123	124	122	123	123	126	126	125	124	124
Γερμανία	116	116	116	115	116	116	115	119	122	123	122	124
Εσθονία	52	55	60	64	69	68	62	63	68	71	73	73
Ιρλανδία	141	143	145	146	147	132	128	129	130	130	130	132
Ελλάδα	93	95	91	93	91	93	94	87	77	74	73	72
Ισπανία	100	100	101	103	103	102	101	98	95	94	94	93
Γαλλία	111	110	110	108	107	106	108	108	108	107	107	107
Κροατία	56	57	58	58	61	64	62	59	60	61	61	59
Ιταλία	112	108	107	106	105	106	105	104	103	101	99	97
Κύπρος	94	97	99	99	100	105	105	102	96	94	89	85
Λετονία	45	48	51	55	60	60	53	53	57	60	64	64
Λιθουανία	48	50	53	56	61	63	57	60	65	69	73	74
Λουξεμβούργο	240	246	242	257	254	256	247	254	265	264	258	263
Ουγγαρία	62	62	62	62	61	63	64	65	65	65	66	68
Μάλτα	82	81	81	79	78	81	84	86	84	85	86	85
Κάτω Χώρες	133	133	133	135	136	139	137	135	135	133	131	130
Αυστρία	127	128	125	125	123	124	126	126	128	129	128	128
Πολωνία	48	49	50	50	53	55	59	62	64	66	67	68
Πορτογαλία	78	77	80	80	79	79	81	81	78	76	78	78
Ρουμανία	31	34	35	38	42	48	49	50	51	53	54	54
Σλοβενία	83	86	86	86	87	89	85	83	83	82	82	83
Σλοβακία	55	57	60	63	67	71	71	73	73	74	75	76
Φινλανδία	114	117	116	115	118	120	116	115	117	116	113	110
Σουηδία	127	129	124	125	128	127	123	126	127	126	127	124
Ηνωμένο Βασίλειο	123	125	125	123	118	114	112	108	106	107	109	108

Σημείωση: ΜΑΔ είναι ο τεχνικός όρος που χρησιμοποιείται από την Ευρωπαϊκή Στατιστική Αρχή (Eurostat) για την αποτίμηση των μεγθών των εθνικών λογαριασμών λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές του επιπέδου τιμών. Οι κατά κεφαλήν ΜΑΔ χρησιμοποιούνται ως δείκτης για το σχετικό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων κάθε χώρας.

Πηγή: Βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Αρχής (Eurostat).

που εντάχθηκαν στην ΕΕ στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Επιπλέον, οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν μετά το 2010, καθώς η οικονομία έκανε νέα βουτιά στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ. Αντίθετα, το βιοτικό επίπεδο ενός μικρού αριθμού χωρών, όπως η Γερμανία, βελτιώθηκε σημαντικά, υπογραμμίζοντας τις αυξανόμενες ανισότητες εντός της ΕΕ.

Οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που περιγράφηκαν παραπάνω, αντικατοπτρίζονται στην πολιτική διαδικασία της ΕΕ, σύμφωνα με την οποία το γενικό πρόσταγμα το έχουν οι κυρίαρχες ελίτ της Γερμανίας, ως ένα ηγεμονικό κέντρο ισχύος και οι ελίτ ενός αριθμού άλλων χωρών, κυρίως της βόρειας Ευρώπης που είναι σύμμαχοί της. Το πρόσταγμα βασίζεται στη λιτότητα ως αδιαμφισβήτητο δόγμα, αγνοώντας τις καταστροφικές επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνία.

Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην αριστερή κυβέρνηση με κορμό τον ΣΥΡΙΖΑ που αναδείχθηκε στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015 και στα κράτη της ευρωζώνης που είναι πιστωτές της Ελλάδας είναι ενδεικτικές της μυστικότητας και της μεροληπτικής στάσης στην οποία βασίζεται η πολιτική της ΕΕ. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) αποκαλύφθηκε ότι είναι κάθε άλλο παρά «ανεξάρτητη», ασκώντας πίεση στην ελληνική κυβέρνηση μέσω της επιβολής περιορισμών στην παροχή ρευστότητας, ενώ το Γιούρογκρουπ ένα «επισημως ανεπίσημο» σώμα σύμφωνα με το Πρωτόκολλο με αριθ. 14 της Συνθήκης για την ΕΕ προέβαινε σε ολοένα και προσβλητικότερες δηλώσεις απέναντι στους έλληνες διαπραγματευτές. Ύστερα από έξι μήνες εντατικών διαπραγματεύσεων, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να υποκύψει και να αποδεχτεί τους επαχθείς όρους μιας ακόμη δανειακής σύμβασης, υπό τον όρο της επιβολής μέτρων λιτότητας και απορρύθμισης της οικονομίας και κυρίως της αγοράς εργασίας. Όπως και με τις δύο προηγούμενες δανειακές συμβάσεις, περισσότερο από το 90% του νέου δανείου (86 δις ευρώ) θα κατευθυνθεί στην ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού τομέα, ήτοι στις ελληνικές τράπεζες και στους πιστωτές της χώρας.

Η ελληνική εμπειρία κατέδειξε τους δεσμούς που συνδέουν την πολιτική και την οικονομία στην ΕΕ, ήτοι την ανισορροπία ισχύος ανάμεσα στις κυρίαρχες ελίτ και στο σύνολο της κοινωνίας. Επιπλέον, εγείρει σοβαρά ζητήματα συνταγματικότητας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την τάση των

θεσμών της ΕΕ να περιορίζουν το πεδίο της λήψης αποφάσεων από δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις, εστιάζοντας σε τεχνοκρατικούς κανόνες που επιβάλλονται από διοριζόμενα θεσμικά όργανα. Με αυτή την έννοια, η συζήτηση γύρω από τις εναλλακτικές προτάσεις προς την ασκούμενη οικονομική και κοινωνική πολιτική της ΕΕ, οφείλει να λαμβάνει υπόψη τις βαθύτερες πολιτικές διεργασίες και την απεμπόληση της δημοκρατίας.

Το δημοκρατικό έλλειμμα που αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, το οποίο καθοδηγείται από τεχνοκράτες, έχει επιδεινωθεί από την κρίση και από τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίθηκαν οι πολιτικές ελίτ σε αυτήν. Επομένως, προκειμένου οποιεσδήποτε προοδευτικές και φιλόδοξες προτάσεις να εδραιωθούν, χρειάζεται να αντιμετωπίσουν την ισορροπία ισχύος στην ΕΕ μέσω της διεύρυνσης της δημοκρατικής διαδικασίας. Σε αυτή τη βάση, το παρόν Υπόμνημα του EuroMemo Group αντιμετωπίζει κριτικά τις εξελίξεις στους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στην ΕΕ κατά το τελευταίο έτος και προτείνει εναλλακτικές προτάσεις, προκειμένου να συζητηθούν από προοδευτικούς φορείς κοινωνικής δράσης.

1. Πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις, μέτρα πολιτικής και εναλλακτικές προτάσεις για την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση

1.1 Η αδύναμη, εύθραυστη και άνιση ανάκαμψη συνεχίζεται το 2015

Οκτώ χρόνια μετά την κρίση των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου που έπληξε τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα στην παγκόσμια οικονομία, η Ευρώπη εισήλθε στο 2015 σε ιδιαίτερα επισφαλή κατάσταση. Η παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη επιβραδυνόταν, κυρίως στις χώρες με αναδύομενες αγορές στις οποίες είχε αυξηθεί πολύ πιο γρήγορα απ' ό,τι στις ανεπτυγμένες χώρες. Μάλιστα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) αναθεώρησε προς τα κάτω τις εκτιμήσεις του για την παγκόσμια ανάπτυξη. Αυτή η επιβράδυνση ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνη για τις οικονομίες της Ευρώπης με πολύ μεγάλο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, οι επενδύσεις και οι εξαγωγές είχαν ανοδικές τάσεις, ακόμα και όταν οι δαπάνες της κυβέρνησης και οι καταναλωτικές δαπάνες σε γενικές γραμμές παρέμειναν στάσιμες.

Καθώς ξεκίνησε το νέο έτος, η ζώνη του ευρώ για πρώτη φορά από τον Οκτώβριο του 2009 κατέγραψε αποπληθωρισμό. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την προοπτική μείωσης της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης, ήρε το αδιέξοδο μεταξύ του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), Μάριο Ντράγκι και του μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΚΤ και Προέδρου της Ομοσπονδιακής Τράπεζας της Γερμανίας, Γενς Βάιντμαν. Ο πρώτος, ο οποίος τον Ιούλιο του 2012 είχε δεσμευτεί να κάνει «ό,τι χρειάζεται» για να αποφευχθεί η κατάρρευση της ευρωζώνης, υποστήριξε την ποσοτική χαλάρωση και ο τελευταίος, ο οποίος ήταν σταθερά εναντίον της, υποστήριξε ότι η ποσοτική χαλάρωση θα καθιστούσε ασαφή τα όρια μεταξύ των κυρίαρχων κρατών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) και της αποκλειστικής ευθύνης αυτών των κρατών για τα δικά τους χρέη. Ο Ντράγκι δεν υποστήριξε ρητά την αμοιβαιότητα κάλυψης των κινδύνων, αλλά επιδίωξή του ήταν μια πιο επιθετική ποσοτική χαλάρωση για την επανεκκίνηση των ευρωπαϊκών δαπανών επενδύσεων. Τελικά, το πρόγραμμα ποσοτικής

χαλάρωσης της ΕΚΤ περιορίστηκε στις αγορές κρατικών ομολόγων για ορισμένο χρονικό διάστημα. Παρά τον ευρύ σκεπτικισμό για το κατά πόσο κάτι τέτοιο θα ήταν αρκετό (πολύ λιγότερο από το «ό,τι χρειάζεται»), υπήρξε μια μικρή ανάκαμψη στη ζώνη του ευρώ και θεωρήθηκε ότι ίσως το 2015 θα μπορούσε τελικά να αποτελέσει το έτος έναρξης μιας συνολικής ανάκαμψης της ΟΝΕ (αν όχι ανάκαμψης σε κάθε κράτος μέλος της).

Ωστόσο, τα οφέλη ήταν ελάχιστα. Για παράδειγμα, το 2015 η απασχόληση αυξήθηκε στο σύνολο της ευρωζώνης, αλλά με βραδύ ρυθμό και αυτή η αύξηση δεν αφορούσε όλες τις χώρες. Τα στοιχεία του ΔΝΤ για το πρώτο εξάμηνο του έτους έδειξαν ότι οι οικονομίες της Ισπανίας και της Ιρλανδίας, που πλήττονται σκληρά από την ευρωπαϊκή κρίση, δείχνουν σημάδια ανάκαμψης, λίγες μόλις μέρες μετά την είδηση ότι ο δανεισμός στην ευρωζώνη είχε φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο όλων των ετών. Ο Πίνακας 1.1 εμφανίζει βασικές διαστάσεις της οικονομικής κατάστασης στην ΕΕ στο τέλος του 2015. Ο μέσος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ για τα 28 κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ήταν 1.9% και ήταν ο υψηλότερος από τότε που η αύξηση του ΑΕΠ έφτασε το 2.1% το 2010 κατά τη διάρκεια της ανάκαμψης από την ύφεση του 2008-2009. Ωστόσο, τρεις από τις δώδεκα χώρες με ανάπτυξη υψηλότερη του 2% και συνολικά έντεκα χώρες δεν έχουν ακόμα επιστρέψει στα επίπεδα του πραγματικού ΑΕΠ του 2007. Επιπλέον, οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου παραμένουν κάτω από τα επίπεδα του 2007 στις 21 από τις 28 χώρες. Πάνω απ όλα, η ανεργία παραμένει υψηλή και όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1.1 η ανεργία των νέων παραμένει σε καταστροφικά υψηλά επίπεδα σε πολλές χώρες με το μέσο όρο στην ΕΕ να βρίσκεται στο 20%.

Ο Πίνακας 1.1 διαιρεί τις χώρες της ΕΕ σε διαφορετικές ομάδες τις χώρες του πυρήνα και της περιφέρειας εντός της καθορισμένης ευρωζώνης, τις «νέες» χώρες της ευρωζώνης και τις βόρειες και τις ανατολικές χώρες της Ένωσης εκτός της ευρωζώνης με την επισήμανση ότι σε κάθε περιοχή υπάρχουν δυο ή περισσότερες χώρες που το 2015 εξακολουθούν να πλήττονται από χαμηλότερο ΑΕΠ σε σχέση με το αντίστοιχο επίπεδο το 2007, από υψηλή ανεργία ή από χαμηλό επίπεδο επενδύσεων. Ωστόσο, μια περιοχή διακρίνεται για τη συστηματικά αδύναμη οικονομική της επίδοση. Από τις έξι χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ΑΕΠ και επενδύσεων σε σχέση με

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1

Δείκτες για την παραγωγή, τις επενδύσεις και την ανεργία στην ΕΕ, 2015

	Ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ το 2015 % (1)	Πραγματικό ΑΕΠ το 2015 συγκριμένο με το 2007 % (1)	Πραγματικές ακαθάριστες επενδύσεις πα- γίου κεφαλαίου το 2015 συγκρι- νόμενες με το 2007 % (1)	Ανεργία Οκτώβριος 2015 % (2)	Ανεργία των γυναικών Οκτώβριος 2015 % (2)	Ανεργία των ανδρών Οκτώβριος 2015 % (2)	Ανεργία των νέων Αύγουστος 2015 % (2)	
Ευρωζώνη (18)	1.9	100.7	87.1	10.7	10.8	10.7	22.3	
E.E. (28)	1.6	102.8	90.2	9.3	9.3	9.2	20.0	
Πηρινας ευρωζώνης	Αυστρία	0.6	104.5	99.0	5.6	5.0	6.1	10.4
	Βέλγιο	1.3	105.8	105.8	8.7	7.7	9.6	24.3
	Φινλανδία	0.3	95.1	81.0	9.5	9.2	9.9	22.0
	Γαλλία	1.1	103.4	92.9	10.8	10.2	11.4	24.7
	Γερμανία	1.7	107.1	107.6	4.5	4.0	4.9	7.1
	Λουξεμβούργο	3.1	112.9	112.1	5.8	6.6	5.1	16.9
	Ολλανδία	2.0	102.4	94.1	6.9	7.3	6.5	11.6
Περιφέρεια ευρωζώνης	Ελλάδα	-1.4	73.0	31.0	24.6*	28.9*	21.2*	49.5*
	Ιρλανδία	6.0	107.8	86.9	8.9	7.3	10.2	19.7
	Ιταλία	0.9	91.7	70.4	11.5	12.2	11.1	39.8
	Πορτογαλία	1.7	94.7	69.1	12.4	12.7	12.0	31.8
	Ισπανία	3.1	96.6	70.5	21.6	22.8	20.5	47.7
	Κύπρος	1.2	93.6	45.7	15.1	15.1	15.1	32.5*
Νέες χώρες ευρωζώνης	Εσθονία	1.9	99.6	73.8	6.0*	5.9*	6.0*	15.1*
	Λετονία	2.4	95.2	65.3	9.9	8.5	11.4	17.1
	Μάλτα	4.3	121.1	109.7	5.1	4.8	5.3	13.1
	Σλοβακία	3.2	117.5	99.7	10.7	12.4	9.3	23.2
	Σλοβενία	2.6	98.8	67.0	9.1	10.2	8.2	16.2*
Λιθουανία	1.7	106.1	88.1	8.9	7.8	10.0	15.6	
Βόρειες χώρες εκτός ευρωζώνης	Δανία	1.9	98.3	84.9	6.0	6.5	5.6	10.9
	Σουηδία	2.8	109.2	109.9	7.2	7.2	7.2	19.9
	Ηνωμ. Βασιλείο	2.4	107.7	101.2	5.2**	5.0**	5.4**	13.7*
Ανατολικές χώρες εκτός ευρωζώνης	Βουλγαρία	1.7	107.9	83.6	9.5	8.5	10.4	21.5
	Κροατία	1.1	90.4	71.5	15.8	16.1	15.5	43.1*
	Τσεχία	4.3	106.9	97.6	4.7	5.7	4.0	12.3
	Ουγγαρία	2.9	103.2	96.5	6.5*	6.7*	6.4*	15.7*
	Πολωνία	3.5	127.8	122.9	7.1	7.1	7.0	19.2
Ρουμανία	3.5	112.0	65.7	6.8	5.7	7.6	22.3***	

* Σεπτέμβριος 2015; ** Αύγουστος 2015; *** Ιούνιος 2015.

Πηγή: (1) European Commission Annual Macroeconomic Database, Νοέμβριος 2015; (2) Eurostat Δεκέμβριος 2015

το 2007, με συνολική ανεργία πάνω από το 10% και με ποσοστά ανεργίας των νέων το 2015 πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, οι τέσσερις βρίσκονται στην περιφέρεια της ευρωζώνης. Επιπλέον, η Κύπρος και η Κροατία, δυο νέες χώρες της ευρωζώνης με παρόμοια χαρακτηριστικά, βρίσκονται εντός της ίδιας γεωγραφικής περιφέρειας. Μόνο η Γερμανία, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, η Σουηδία και η Πολωνία έχουν καταφέρει να ενισχύσουν το ΑΕΠ και τις επενδύσεις τους, φτάνοντας πάνω από τα επίπεδα του 2007 και διατηρώντας τη συνολική ανεργία κάτω από το 10% και την ανεργία των νέων κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ. Η στασιμότητα συνεχίζει ακόμα και σε χώρες που θεωρούνται ως σχετικά επιτυχημένα παραδείγματα.

Επίσης, η ΕΕ έχει επανειλημμένως αποτύχει στην επίτευξη του στόχου της μείωσης του ποσοστού του δημόσιου χρέους και από την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007 το δημόσιο χρέος των κρατών-μελών έχει αυξηθεί σημαντικά. Μέχρι το 2014, βρισκόταν αρκετά πιο πάνω από το κατώτατο όριο της Συνθήκης του Μάαστριχτ (60% του ΑΕΠ) τόσο στις χώρες της ευρωζώνης (94.5%), όσο και στις χώρες της ΕΕ (88.6%). Σε πολλές περιπτώσεις έχει αυξηθεί δραματικά φτάνοντας ή υπερβαίνοντας το 100% του ΑΕΠ. Ως εκ τούτου, παρά το εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο των επιτοκίων, οι πληρωμές τόκων έχουν την τάση να απορροφούν ένα υψηλό και πολλές φορές αυξανόμενο ποσοστό του ΑΕΠ και σε περίπτωση μελλοντικών αυξήσεων του επιτοκίου αυτό θα σημαίνει περαιτέρω ανώφελα μέτρα λιτότητας.

Προς το παρόν, εξαιτίας της στάσης της ΕΚΤ για παροχή διευκολύνσεων, τα επιτόκια είναι ιδιαίτερα χαμηλά. Ωστόσο, η προοπτική μείωσης του δημόσιου χρέους είναι πολύ αδύναμη, εκτός εάν ο ρυθμός ανάπτυξης των χρεωμένων χωρών υπερβεί το επιτόκιο το οποίο πληρώνουν για το χρέος τους. Για παράδειγμα, η Ελλάδα πληρώνει ένα μέσο επιτόκιο για το χρέος της 2.2% το οποίο είναι χαμηλότερο από αυτό που πληρώνουν άλλες χρεωμένες χώρες, όπως η Ιταλία (3.6%) και η Πορτογαλία (3.8%). Παρ' όλα αυτά, για το 2015 ο ρυθμός ανάπτυξης της Ελλάδας αναμένεται να είναι ίσος με -1%. Συνεπώς, η χώρα αντιμετωπίζει μια ασταθή δυναμική δημόσιου χρέους ως ένα αποτέλεσμα του συνδυασμού του υψηλού δημόσιου χρέους της (177% του ΑΕΠ) και των συνεχιζόμενων σκληρών πολιτικών λιτότητας.

1.2 Οι πρόσφατες επίσημες πολιτικές και προτάσεις: Ελάχιστη πρόοδος, παλιά λάθη και νέοι κίνδυνοι

Όπως και το προηγούμενο έτος, το 2015 η αδύναμη οικονομική ανάπτυξη οδήγησε σε ένταση μεταξύ των κρατών της ευρωζώνης. Η Γερμανία επέμεινε στην αυστηρή τήρηση των δημοσιονομικών ρυθμίσεων και των κανόνων για το δημόσιο έλλειμμα, η Ιταλία και η Γαλλία ενώ εφαρμόζουν πολιτικές υπέρ των επιχειρήσεων ζήτησαν μεγαλύτερη δημοσιονομική ευελιξία. Η πολιτική της ΕΕ περιλαμβάνει την επιβολή πειθαρχίας στην Ελλάδα και τις εξαιρετικά άτολμες προσπάθειες για την παροχή δημοσιονομικών κινήτρων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η ΕΚΤ, παρά τον υπερβολικά περιορισμένο ρόλο της, να θεωρείται ο πραγματικός ηγέτης της ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής. Ωστόσο, η ΕΚΤ έχει ήδη μειώσει τα επιτόκιά της σε ιστορικά χαμηλό επίπεδο και, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, έχει συμφωνήσει σε έναν συμβιβασμό ποσοτικής χαλάρωσης. Συνεπώς, ο ρόλος της ΕΚΤ είναι περιορισμένος σε εκείνον της μαζορέτας και του συμβούλου.

Επιπλέον, η άνιση οικονομική επίδοση των ευρωπαϊκών χωρών συνοδεύεται από μια αμφίσημη πολιτική καθοδήγηση από την πλευρά της ΕΚΤ. Στα μέσα του 2015, μια μελέτη της ΕΚΤ υποστήριξε ότι οι πολιτικές λιτότητας με επίκεντρο τη μείωση του χρέους απέδιδαν.¹ Ωστόσο, στις 3 Σεπτέμβρη η ΕΚΤ αναθεώρησε προς τα κάτω τους στόχους της για τον πληθωρισμό και την ανάπτυξη για τα έτη 2015, 2016 και 2017. Στις 14 Σεπτέμβρη η ΕΚΤ ανέφερε ότι οι ευρωπαϊκές αγορές κατοικιών φαίνεται ότι σταθεροποιούνται με τις τιμές κατοικιών να καταγράφουν κέρδη σε αρκετές χώρες. Στις 22 Σεπτέμβρη ο κ. Ντράγκι, παρά το γεγονός ότι η ανάκαμψη της ευρωζώνης ήταν βραδύτερη του αναμενόμενου και ο κίνδυνος αποπληθωρισμού παρέμενε, ανέφερε ότι δεν έκρινε αναγκαία την επέκταση του προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης της ΕΚΤ πέρα από την ημερομηνία λήξης του τον Σεπτέμβρη του 2016. Σύντομα, όμως, οι ασθενικές οικονομικές εξελίξεις οδήγησαν αναγκαστικά σε επαναξιολόγηση. Στα μέσα του Οκτωβρίου ο Ντράγκι επανέλαβε ότι η ΕΚΤ ήταν έτοιμη να επεκτείνει «το

1. T. Warmedinger, C. Checherita-Westphal and P. H. de Cos, "Fiscal Multipliers and Beyond", *ECB Occasional Papers Series*. No. 162, June 2015.

μέγεθος, τη σύνθεση και τη διάρκεια» του 1.1 τρις ευρώ του προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης και να μειώσει το επιτόκιο καταθέσεων εάν η επιβράδυνση στις αναδύμενες αγορές απειλούσε την εκκολλαπτόμενη οικονομική ανάκαμψη της ευρωζώνης.

Η νέα Επιτροπή της ΕΕ είχε στην πραγματικότητα σημειώσει κάποια πρόοδο στο σκέλος των δημοσιονομικών πολιτικών. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η προηγούμενη Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε προβεί σε δειλές μόνο ανακοινώσεις σχετικά με την ανάγκη ενίσχυσης της ανάπτυξης εντός του υπάρχοντος δημοσιονομικού πλαισίου της ΕΕ, η νέα Επιτροπή έχει αναλάβει δυο πρωτοβουλίες που διευρύνουν σε μεγάλο βαθμό τις προσπάθειες των προκατόχων της. Πρώτον, ανακοίνωσε ένα Πρόγραμμα Επενδύσεων για την Ευρώπη (το «Σχέδιο Γιούνκερ»), δηλαδή ένα Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ) για τη χρηματοδότηση επενδύσεων μεγάλης κλίμακας. Δεύτερον, αποσαφήνισε την ερμηνεία του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) με στόχο την παροχή περισσότερων περιθωρίων δημοσιονομικών παρεκκλίσεων για τα κράτη-μέλη που αντιμετωπίζουν δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και/ή εφαρμόζουν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

Σύμφωνα με τις προσδοκίες της Επιτροπής, το Σχέδιο Γιούνκερ αποσκοπεί σε μια πανευρωπαϊκής κλίμακας συνολική επένδυση ύψους 315 δις ευρώ από το 2015 έως το 2017 και υποτίθεται ότι θα επιτευχθεί χωρίς πρόσθετο δημόσιο χρέος –είτε σε εθνικό, είτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο– και χωρίς οποιαδήποτε άλλη πρόσθετη δαπάνη πέρα από τη δημιουργία του ΕΤΣΕ. Το Ταμείο περιλαμβάνει 21 δις ευρώ, από τα οποία τα 16 δις ευρώ προέρχονται από τον προϋπολογισμό της ΕΕ και τα 5 δις ευρώ από τα αποθεματικά της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ). Το Ταμείο πρόκειται να κινητοποιήσει πόρους για τη χρηματοδότηση επενδύσεων σε βασικούς τομείς όπως οι υποδομές, η εκπαίδευση, η έρευνα και η καινοτομία. Γι αυτό το σκοπό, τα επενδυτικά προγράμματα θα υποστηρίζονται από ένα εξειδικευμένο κέντρο τεχνικής βοήθειας. Η αξιοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων από την ΕΤΕπ αναμένεται να επιτύχει μια δεκαπενταπλάσια μόχλευση, έτσι ώστε τα 21 δις ευρώ να αποδώσουν μια συνολική επένδυση 315 δις ευρώ.

Ωστόσο, υπάρχουν πολλά αναπάντητα ερωτήματα και η πιθανότητα

επιτυχίας του Σχεδίου είναι μικρή. Το ύψος του προγράμματος είναι στην πραγματικότητα μάλλον περιορισμένο και δεδομένου του μακροπρόθεσμου χαρακτήρα πολλών επενδυτικών έργων μεγάλης κλίμακας θα χρειαστεί κατά πάσα πιθανότητα αρκετά χρόνια για την υλοποίηση πολλών εξ αυτών. Ίσως το πιο σοβαρό είναι ότι στην τρέχουσα κατάσταση που χαρακτηρίζεται από υψηλή αβεβαιότητα και χαμηλές προσδοκίες είναι εξαιρετικά απίθανη η ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων. Εάν το ταμείο πρόκειται να ενισχύσει τα έργα Συμπράξεων Δημόσιου Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ), ο κίνδυνος αναποτελεσματικότητας είναι μεγάλος, καθώς οι αποδόσεις των ιδιωτών επενδυτών θα πρέπει να πληρωθούν είτε απευθείας από τους δημόσιους συμμετέχοντες οργανισμούς, είτε έμμεσα μέσω της επιβάρυνσης του ιδιωτικού τομέα. Τέλος, σε περίπτωση που το ταμείο ενίσχυε τη δημόσια επένδυση παρακάμπτοντας τους δημοσιονομικούς περιορισμούς του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, μια εναλλακτική θα ήταν η κατάργηση ή η χαλάρωση αυτών των περιορισμών. Επομένως, σε γενικές γραμμές υπάρχει μεγάλη πιθανότητα το Επενδυτικό Σχέδιο για την Ευρώπη να προσφέρει απογοητευτικά πολύ λίγα και με αρκετή καθυστέρηση. Η αποσαφήνιση της ερμηνείας του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης συνιστά όντως κάποια πρόοδο αναφορικά με την αντικυκλική δημοσιονομική πολιτική. Εν μέρει, μπορεί να ανακουφίσει την πίεση για δημοσιονομικό περιορισμό και ως εκ τούτου επιβραδύνει το ρυθμό με το οποίο λαμβάνει χώρα. Αυτό, όμως, θα επιτρέψει μόνο μια ελαφρώς λιγότερο περιοριστική δημοσιονομική στάση και δεν θα προσφέρει μια θετική και απολύτως αναγκαία δημοσιονομική τόνωση.

Η πρόταση της Επιτροπής για μια Ένωση Κεφαλαιαγορών αποτελεί απόδειξη της αυξανόμενης ανησυχίας σχετικά με την επίμονη οικονομική επιβράδυνση και τις πιθανές πολιτικές επιπτώσεις της.² Επίσης, ως μια πολιτική επικεντρωμένη στις αγορές κινητών αξιών είναι απόδειξη της αυξανόμενης ανησυχίας σχετικά με την κατάσταση των τραπεζών στη ζώνη του ευρώ που δεν έχουν ακόμα επανακτήσει την ισορροπία των ισολογισμών τους στον απόηχο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και που

2. European Commission, *Green Paper: Building a Capital Markets Union*, COM (2015) 63 final, Brussels, 2015.

προσπαθούν να ανταποκριθούν στους αυστηρότερους κανονισμούς μέσω του περιορισμού των δανείων και επενδύσεών τους και όχι μέσω της άντλησης περισσότερων κεφαλαίων. Υπάρχει ένας προφανής κίνδυνος αναφορικά με την έμφαση στην επέκταση των συναλλαγών της αγοράς κινητών αξιών και με το γεγονός ότι αυτή θα προωθήσει τα συμφέροντα των τραπεζών, των διαχειριστών κεφαλαίων και όσων εμπορεύονται κινητές αξίες εις βάρος των αποταμιευτών και των χρηστών κεφαλαίων. Μια δήλωση υπογεγραμμένη από συνδικαλιστικές οργανώσεις, ομάδες καταναλωτών και ΜΚΟ που ασχολούνται με ζητήματα περιβάλλοντος και ανάπτυξης αναφέρει ότι: «αναμφισβήτητα, οι πολύ μεγάλες για να καταρρεύσουν τράπεζες της ΕΕ αναμένεται να επωφεληθούν περισσότερο από το 90% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων για τις οποίες η χρηματοδότηση μέσω της αγοράς κεφαλαίων είναι σε μεγάλο βαθμό άνευ σημασίας».³

Είναι πολύ αμφίβολο ότι η Ένωση Κεφαλαιαγορών μπορεί να συνεισφέρει στην οικονομική ανάκαμψη με τον τρόπο που προβλέπεται από την Επιτροπή. Πρώτα απ' όλα, το κύριο εμπόδιο για την ανάκαμψη δεν είναι η έλλειψη χρηματοδότησης, αλλά η αδυναμία της συνολικής ζήτησης. Δεύτερον, τόσο τα τραπεζικά συστήματα, όσο και οι οργανωμένες αγορές κινητών αξιών δεν λειτουργούν σωστά λόγω της απουσίας επαρκούς προσφοράς ασφαλών περιουσιακών στοιχείων με τη μορφή δημόσιου ή δημόσια εγγυημένου χρέους. Τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία βελτιώνουν τη θέση των τραπεζών από άποψη ρευστότητας, διευκολύνουν τον καθορισμό τιμών για τις πιο παρακινδυνευμένες τοποθετήσεις κεφαλαίων, παρέχουν μια αναγκαία βάση για τα χαρτοφυλάκια των θεσμικών επενδυτών και προσφέρουν χρήσιμη μορφή εξασφαλίσεις για τις διατραπεζικές και άλλες πιστωτικές αγορές. Το γερμανικό «χρεόφρενο» (debt-brake) μειώνει δραστικά την έκδοση γερμανικών κρατικών ομολόγων, τα οποία είναι τα μόνα με αξιολόγηση AAA, ενώ η ταυτόχρονη άρνηση της γερμανικής κυβέρνησης να κάνει αποδεκτή την έκδοση ομολόγων από τα όργανα της ΕΕ σημαίνει ότι η λειτουργία των τραπεζών της ευρωζώνης και των αγορών κινητών αξιών είναι ουσιαστικά περιορισμένη.

3. Βλ. Finance Watch, *Who will benefit from the Capital Markets Union?* 29 September 2015, <http://www.finance-watch.org/hot-topics/blog/1148-who-will-benefit-from-cmu>

Τέλος, η αποκαλούμενη ως «Έκθεση των Πέντε Προέδρων» προτείνει ή αναφέρει μερικά πιθανά χρήσιμα μακροοικονομικά εργαλεία, όπως αυτό για τη δημοσιονομική ικανότητα της ευρωζώνης. Ωστόσο, η εισαγωγή των εν λόγω μέτρων προτείνεται για ένα μεταγενέστερο στάδιο και ως εκ τούτου θα ήταν πολύ αργά για την παροχή της αναγκαίας θετικής ώθησης. Επιπλέον, στο σύνολό της η έκθεση καταδεικνύει και αναπαράγει τις ασθένειες που έχουν οδηγήσει στην τρέχουσα, εν πολλοίς παράτυπη, δομή της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ. Επικεντρώνεται στο μετασχηματισμό της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ μέσα από την περαιτέρω ενίσχυση του τεχνοκρατικού χαρακτήρα, αφήνοντας τις αναφορές στη δημοκρατία για το παράρτημα στο τέλος του κειμένου.

1.3 Εναλλακτικές μακροοικονομικές πολιτικές

Η σημερινή προσέγγιση της μακροοικονομικής πολιτικής βασίζεται στην προσπάθεια επίτευξης ενός ασαφώς προσδιορισμένου «διαρθρωτικού δημοσιονομικού ισοζυγίου» εντός ενός «δημοσιονομικού συμφώνου» και στην πεποίθηση ότι οι νεοφιλελεύθερες «διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» θα οδηγήσουν ως δια μαγείας σε αύξηση της απασχόλησης. Μια εναλλακτική λύση προϋποθέτει την αντικατάσταση των απαιτήσεων για ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς από την απαίτηση για εξισορρόπηση της οικονομίας συμπεριλαμβανομένου του στόχου για υψηλά και βιώσιμα επίπεδα απασχόλησης, και η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως ένα από τα εργαλεία για τη διευκόλυνση της επίτευξης αυτού του στόχου. Παράλληλα, προκειμένου η δημοσιονομική πολιτική να βοηθήσει στην επίτευξη υψηλών επιπέδων απασχόλησης, θα πρέπει να συνοδεύεται από μια δέσμη άλλων πολιτικών που περιλαμβάνουν την αγορά εργασίας μαζί με μέτρα για την ενίσχυση της απασχόλησης αντί των «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων» που μειώνουν τους μισθούς, αυξάνουν την ανισότητα και πλήττουν την απασχόληση.

Οι εθνικές δημοσιονομικές πολιτικές θα πρέπει να επικεντρωθούν εκ νέου στο έλλειμμα θέσεων εργασίας μέσω της ενίσχυσης των δημοσίων δαπανών, συμπεριλαμβανομένης και της προώθησης φιλικών προς το περιβάλλον «πράσινων επενδύσεων» και να τερματίσουν την επίθεση εναντίον των δαπανών κοινωνικής πρόνοιας. Αυτό που απαιτείται είναι

μια πολιτική συντονισμένης ανάκαμψης της οικονομίας και όχι μια πολιτική συντονισμένης λιτότητας. Είναι σημαντικό η ΕΚΤ και οι εθνικές κεντρικές τράπεζες για τις χώρες εκτός της ζώνης του ευρώ να παρέχουν την πλήρη στήριξή τους σε δημοσιονομικές πολιτικές για την προώθηση της ευημερίας και όχι να επιμένουν σε συνεχείς εκκλήσεις για δημοσιονομική εξυγίανση. Επιπλέον, οι πολιτικές για την ανάκαμψη και την εξισορρόπηση θα πρέπει να μην εθελουφλούν απέναντι σε ζητήματα διακρίσεων μεταξύ των φύλων. Αντίθετα, όλα τα δημοσιονομικά μέτρα θα πρέπει να εντάσσονται στο πλαίσιο της ισότητας των φύλων, έτσι ώστε να εξασφαλίξεται ότι δεν θα διακρίνονται από μεροληψία υπέρ των ανδρών και/ή δεν ενδυναμώνουν το παραδοσιακό μοντέλο του άνδρα προστάτη της οικογένειας.

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ) είναι ένα θεσμικό όργανο της ΕΕ του οποίου οι δραστηριότητες δανεισμού δεν είναι περιορισμένες από το «δημοσιονομικό σύμφωνο». Στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΤΕπ γίνεται αναφορά «στην υποστήριξη προγραμμάτων με σημαντική συνεισφορά στην ανάπτυξη και την απασχόληση στην Ευρώπη», με την αντι-κυκλική προσέγγιση να επικεντρώνεται στην καινοτομία και στις δεξιότητες, στην πρόσβαση των μικρότερων επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση, στο περιβάλλον και στις υποδομές.⁴ Σε μια περίοδο χαμηλών επιτοκίων, η ΕΤΕπ και παρόμοιοι οργανισμοί θα πρέπει να αξιοποιούνται για την περαιτέρω επέκταση των δραστηριοτήτων τους.

Εδώ και αρκετό καιρό, η ύπαρξη ενός προϋπολογισμού σε ομοσπονδιακό επίπεδο με σημαντικές αρμοδιότητες συλλογής φορολογικών εσόδων και με την δυνατότητα διαχείρισης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και πλεονασμάτων έχει αναγνωριστεί ως αναγκαίο συμπλήρωμα ενός ενιαίου νομίσματος. Μια ομοσπονδιακή δημοσιονομική πολιτική θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να αμβλυνθεί η οικονομική ύφεση και θα παρείχε δημοσιονομικές μεταβιβάσεις μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων περιφερειών. Στην τρέχουσα περίοδο, ο προϋπολογισμός της ΕΕ είναι περίπου στο 1% του ΑΕΠ της ΕΕ και πρέπει να είναι ισοσκελισμένος. Για την επίτευξη των σκοπών της σταθεροποίησης ο

4. European Investment Bank, *EIB at a glance*, 2015, <http://www.eib.org/about/index.htm>.

προϋπολογισμός θα έπρεπε να είναι σημαντικά αυξημένος και τουλάχιστον να είναι της τάξης του 5% του ΑΕΠ της ΕΕ και να έχει τη δυνατότητα να ρυθμίζει τα ελλείμματα ή τα πλεονάσματα ανάλογα με τις απαιτήσεις που προκύπτουν από τις οικονομικές συνθήκες. Οι φόροι σε ομοσπονδιακό επίπεδο και οι δημόσιες δαπάνες θα αντικαθιστούσαν ορισμένους εθνικούς φόρους και δαπάνες. Η δημιουργία μιας ομοσπονδιακής δημοσιονομικής πολιτικής αποτελεί μακροπρόθεσμο σχέδιο που θα προσέδιδε στοιχεία μιας πραγματικής πολιτικής ένωσης, αναγκαία για την επιτυχημένη λειτουργία ενός ενιαίου νομίσματος.

Υπάρχουν πολλές αλλαγές που θα μπορούσαν να προταθούν για τη φορολογική πολιτική αποφέροντας φορολογικά έσοδα σε έναν ομοσπονδιακό προϋπολογισμό και συμβάλλοντας σε άλλους επιθυμητούς στόχους μεταξύ των οποίων και δυο στόχοι ιδιαίτερα σημαντικοί. Πρώτον, η εφαρμογή ενός φόρου χρηματοπιστωτικών συναλλαγών σε όλα τα κράτη μέλη θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για τη μείωση του μεγέθους των χρηματοπιστωτικών αγορών. Δεύτερον, η θέσπιση ενός ενιαίου φόρου επί των κερδών στο πλαίσιο μιας νομισματικής ένωσης με κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίου θα μπορούσε να βοηθήσει στην αντιμετώπιση της τάσης μείωσης των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών και στον περιορισμό της αξιοποίησης των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων για την προσέλκυση επενδύσεων σε βάρος των άλλων κρατών-μελών.

Ένας παραγωγικός τομέας για την προώθηση της ανάπτυξης θα μπορούσε να αφορά ένα πανευρωπαϊκό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της ΕΕ το οποίο θα ενίσχυε την κοινωνική προστασία και την κινητικότητα της εργασίας, καθώς και θα αποτελούσε υποβοηθητικό στοιχείο για τη σταθεροποίηση. Ένα πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση είναι η ανάπτυξη ενός πανευρωπαϊκού (ή σε επίπεδο ΟΝΕ) συστήματος ασφάλισης κατά της ανεργίας.⁵ Όπως έχει αναφέρει και ο πρώην ευρωπαίος Επίτροπος Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων, Λάζλο Άντορ: «Ένα βασικό

5. Βλ., για παράδειγμα, L. Andor, S. Dullien, H. X. Jara, H. Sutherland, and D. Gros, "Designing a European unemployment insurance scheme" Forum, *Intereconomics*, Vol. 49, No. 4, 2015, pp. 184-203.

ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλισης κατά της ανεργίας θα μπορούσε να παρέχει μια περιορισμένη και προβλέψιμη βραχυχρόνια δημοσιονομική τόνωση στις οικονομίες που υφίστανται επιβράδυνση στον οικονομικό τους κύκλο, κάτι το οποίο πρόκειται να συμβεί αργά ή γρήγορα σε κάθε χώρα. Με τον αυτόματο και αντικυκλικό χαρακτήρα του, ένα βασικό ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλισης κατά της ανεργίας θα μπορούσε να ενισχύσει την εμπιστοσύνη της αγοράς στην ΟΝΕ και με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να συμβάλει στην αποφυγή της επανάληψης φαύλων κύκλων υποβαθμίσεων, λιτότητας και εσωτερικής υποτίμησης στη ζώνη του ευρώ. Αυτό θα βοηθούσε στη διατήρηση της εγχώριας ζήτησης και επομένως στην οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης συνολικά».⁶

Πριν από την χρηματοπιστωτική κρίση σε πολλές χώρες-μέλη της ΟΝΕ υπήρξε μια γενικότερη διεύρυνση των αποκλίσεων αποτυπωμένων στα ισοζύγια των τρεχουσών συναλλαγών και στην αύξηση των ελλειμμάτων. Από το ξέσπασμα της κρίσης έχει σημειωθεί κάποια μείωση, αλλά η κινητήριος δύναμη αυτών των μειώσεων των ελλειμμάτων των κρατικών ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών υπήρξε η μείωση των εισαγωγών λόγω της πτώσης της εγχώριας ζήτησης στις χώρες που μαστίζονται από την κρίση και οποιαδήποτε σημαντική ανάπτυξη σε αυτές τις χώρες σύντομα θα οδηγήσει σε μια νέα αύξηση των ελλειμμάτων καθώς οι εισαγωγές αυξάνονται. Η νομισματική ένωση θα πρέπει να θέσει σε εφαρμογή πολιτικές επίλυσης των υποκείμενων αδυναμιών των παραγωγικών δομών που έχουν οδηγήσει σε αύξηση των αποκλίσεων των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών μεταξύ των χωρών μελών. Αυτές οι πολιτικές θα έπρεπε να έχουν ως σημείο εκκίνησης την αμοιβαία αναγνώριση ότι οι πλεονασματικές χώρες έχουν την ίδια ευθύνη με τις ελλειμματικές χώρες για την επίλυση των ανισοροπιών και ότι οι πλεονασματικές χώρες μπορούν να βοηθήσουν μέσα από πολιτικές εσωτερικής αναθέρμανσης της οικονομίας τους. Αυτό θα βοηθήσει στην επέκταση της ζήτησης για εξαγωγές από τις ελλειμματικές χώρες.

Για την επανάκτηση της παραγωγικής ικανότητας και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελλειμματικών χωρών απαιτούνται πολιτικές. Οι

6. ό.π., σ. 185.

περιφερειακές και διαρθρωτικές πολιτικές της ΕΕ πρέπει να ενισχυθούν και να επεκταθούν και απαιτείται μια νέα βιομηχανική πολιτική που θα βασίζεται σε ένα μεγάλο πρόγραμμα δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων. Αυτά τα προγράμματα δεν θα πρέπει μόνο να επικεντρώνονται σε παραδοσιακές «παραγωγικές» βιομηχανίες, αλλά και σε επενδύσεις σε κοινωνικές υποδομές και σε τομείς έντασης απασχόλησης. Επιπλέον, προκειμένου να βελτιωθεί η οικολογική βιωσιμότητα, οι πράσινες επενδύσεις πρέπει να προωθηθούν με πιο ενεργό τρόπο. Επίσης, απαιτούνται προγράμματα από την ΕΕ για την υποστήριξη και τη χρηματοδότηση ιδιωτικών επενδύσεων σε ελλειμματικές χώρες και γενικότερα στα κράτη της ΕΕ με χαμηλό επίπεδο εισοδήματος. Αυτές οι πολιτικές θα διευκολύνουν τη μείωση των ελλειμμάτων των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών και μέσω της τόνωσης των επενδύσεων και των καθαρών εξαγωγών θα μπορούσαν να διευκολύνουν στην κατεύθυνση της μείωσης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων χωρίς την εφαρμογή μέτρων λιτότητας.

2. Η δημοκρατική πρόκληση

2.1 Το παράδειγμα της Ελλάδας

Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα το 2015 ήταν μια αποκάλυψη για την πραγματική φύση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Μετά από χρόνια δημοσιονομικής εξυγίανσης που είχαν οδηγήσει σε μια πρωτοφανή λιτότητα με αποτέλεσμα τη μείωση του ΑΕΠ περισσότερο από 25% και την αύξηση της ανεργίας πάνω από το ένα τέταρτο της εργατικής δύναμης (50% για τους νέους εργαζόμενους), οι ψηφοφόροι της Ελλάδας αποφάσισαν ότι είχαν ανεχθεί αρκετά την πολιτική λιτότητας που δεν απέδωσε και ψήφισαν τον ΣΥΡΙΖΑ, ένα κόμμα το οποίο στο παρελθόν δύσκολα υπερέβαινε το 3%, το απαιτούμενο όριο για την είσοδο στη Βουλή.

Η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ, που σχηματίστηκε μετά τις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου του 2015 με επικεφαλής τον Αλέξη Τσίπρα και τον Γιάννη Βαρουφάκη ως υπουργό Οικονομικών, είχε νωπή και καθαρή εκλογική εντολή. Με αυτήν την εντολή, πήγαν στην Ευρώπη για να συζητήσουν τους νέους όρους με την Τρόικα, καθώς ήταν ολοφάνερο ότι η λιτότητα που είχε επιβληθεί από τα Μνημόνια Συνεργασίας δεν μπορούσε να αποδώσει. Αυτό που αποκαλύφθηκε ήταν η απόλυτα αντιδημοκρατική λειτουργία της ΕΕ και του τρόπου με τον οποίο η γερμανική κυβέρνηση και οι σύμμαχοί της είχαν χρησιμοποιήσει τους ευρωπαϊκούς θεσμούς για να επιβάλουν τη θέλησή τους στις οικονομικά ασθενέστερες χώρες.

Τον Φεβρουάριο του 2015 οι συζητήσεις της ελληνικής κυβέρνησης με το Γιούρογκρουπ κατέληξαν με μια απόφαση που τη χαρακτήριζε η «δημιουργική ασάφεια», σύμφωνα με τον Βαρουφάκη. Για την ελληνική κυβέρνηση η απόφαση του Γιούρογκρουπ σήμαινε ότι θα μπορούσε να επαναδιαπραγματευτεί όρους εκτός του Μνημονίου, για έναν «έντιμο συμβιβασμό», με την αποδοχή κάποιων –ή ακόμα και των περισσότερων– απαιτήσεων της Τρόικας, αντικαθιστώντας, όμως, κάποια από τα μέτρα που απαιτούσαν οι δανειστές με πιο αποδεκτές ρυθμίσεις. Η ΕΕ έμοιαζε να συναινεί σε αυτό το σενάριο, παρόλο που οι αντιδράσεις της Κριστίν Λαγκάρντ και του Μάριο Ντράγκι ήταν ασαφείς μέχρι τότε.

Ένα άλλο μέρος της συμφωνίας ήταν ότι οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της

Ελλάδας και των δανειστών της θα εξελίσσονταν σε παράλληλα επίπεδα: έλληνες δημόσιοι υπάλληλοι θα μιλούσαν με τα τεχνικά κλιμάκια της Τρόικας εκτός των υπουργικών γραφείων, οι υπεύθυνοι αποστολής της Τρόικας θα είχαν συζητήσεις με το πολιτικό προσωπικό της ελληνικής κυβέρνησης στις Βρυξέλες, της αποκαλούμενης ως «Ομάδας των Βρυξελλών», υπουργοί θα μιλούσαν με υπουργούς και με ηγετικά κλιμάκια των Θεσμών, την ίδια στιγμή που σε υψηλότερο επίπεδο θα εκτυλίσσονταν συζητήσεις σε κυβερνητικό επίπεδο, με σημαντικότερες αυτές μεταξύ του Αλέξη Τσίπρα και της Άνγκελα Μέρκελ. Σε επόμενο στάδιο, ένα άλλο ενδιάμεσο επίπεδο –η αποκαλούμενη ως «Ομάδα της Φρανκφούρτης» αποτελούμενη από αναπληρωτές επικεφαλής των Θεσμών και έναν υπουργό διορισμένο από τον Αλέξη Τσίπρα– θα συντόνιζε τις συζητήσεις σε όλα τα υπόλοιπα επίπεδα.

Αυτή η συμφωνία απαξιώθηκε από τους αρχηγούς της αποστολής της Τρόικας, οι οποίοι συνήθιζαν να περιπλανώνται στους δρόμους της Αθήνας με αυτοκινητοπομπές και να εισβάλουν στα υπουργεία για να συζητήσουν με υπουργούς, γενικούς γραμματείς και δημοσίους υπαλλήλους στο πλαίσιο πολύωρων συνεδριάσεων.

Όσο οι συζητήσεις εξελίσσονταν έγινε σαφές ότι, ακόμα κι αν φαινόταν ότι υπήρχε κάποια πρόοδος στο υψηλότερο επίπεδο (σε υπουργικό, σε πρωθυπουργικό και σε επίπεδο των επικεφαλής των θεσμών), οι Θεσμοί –το νέο όνομα της Τρόικας– δεν είχαν καμία πρόθεση να παραχωρήσουν ούτε σπιθαμή από τις απαιτήσεις του Μνημονίου. Αντίθετα, όσο οι συζητήσεις παρατείνονταν, τόσο αυτοί ισχυρίζονταν ότι υπάρχει «υπαναχώρηση» από την ελληνική πλευρά και επομένως ότι οι διαφορές που χώριζαν τις δύο πλευρές διευρύνονταν σε τέτοιο βαθμό που θα έπρεπε να ληφθούν σκληρότερα μέτρα από την ελληνική κυβέρνηση, προκειμένου να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της.

Από την αρχή, η ελληνική κυβέρνηση δήλωσε τη δέσμευσή της να παραμείνει στη ζώνη του ευρώ, εγκαταλείποντας με αυτόν τον τρόπο ένα σημαντικό διαπραγματευτικό όπλο. Οι Θεσμοί χρησιμοποίησαν αυτή τη δέσμευση για να προκαλέσουν οικονομική αιμορραγία στην Ελλάδα. Όσο η πληρωμή των δόσεων των δανείων γινόταν όλο και πιο δύσκολη και το ελληνικό κράτος ήταν πρακτικά σε κατάσταση χρεοκοπίας ως προς τις

εσωτερικές του υποχρεώσεις, η ελληνική κυβέρνηση περιόριζε τις περισσότερες από τις δαπάνες της και μετά βίας κατόρθωνε να πληρώνει τις συντάξεις και τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων. Από την άλλη πλευρά, οι Θεσμοί έγιναν πιο δημιουργικοί και έβρισκαν τρόπους να «βοηθήσουν» την ελληνική κυβέρνηση να αντιμετωπίσει τις υποχρεώσεις της, φτάνοντας μέχρι το σημείο να εξαφανιστεί όλη η διαθέσιμη ρευστότητα του ελληνικού κράτους.

Οι κρίσιμοι σταθμοί που οδήγησαν στην υπαναχώρηση της Ελλάδας στις απαιτήσεις των δανειστών της ήταν τρεις. Ο πρώτος ήταν η συνάντηση του Γιούρογκρουπ στη Ρίγα της Λετονίας στα τέλη του Απρίλη του 2015. Υπήρξε μια συντονισμένη επίθεση στον Γιάνη Βαρουφάκη ο οποίος εμφανιζόταν ως το εμπόδιο στην επίτευξη μιας συμφωνίας με την ελληνική κυβέρνηση. Σε μια επίδειξη απόλυτα αντιδημοκρατικής συμπεριφοράς το Γιούρογκρουπ συγκάλυψε συνάντηση αποκλείοντας τον Βαρουφάκη με σκοπό να συζητηθεί η κατάσταση στην Ελλάδα. Όταν ο Βαρουφάκης αμφισβήτησε τη νομιμότητα μιας τέτοιας κίνησης, έλαβε την απάντηση ότι το Γιούρογκρουπ δεν έχει καμία νομική βάση και κατά συνέπεια μπορούσαν να κάνουν ό,τι θέλουν. Παρ' όλο που ο Τσίπρας δεν εκπλήρωσε την επιθυμία του Γερούν Ντάισελμπλουμ να αντικαταστήσει τον Βαρουφάκη, ο έλληνας υπουργός Οικονομικών παραγκωνίστηκε στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν και στη συνέχεια άλλα μέλη της κυβέρνησης εκπροσώπησαν την Ελλάδα στις συζητήσεις.

Τον Ιούνιο ο χρόνος για την αξιολόγηση της εφαρμογής του Μνημονίου 2012 είχε εκπνεύσει και η ελληνική κυβέρνηση άρχισε ένα νέο κύκλο συζητήσεων με τους Θεσμούς. Όταν οι συζητήσεις έφθασαν σε αδιέξοδο –και αυτός ήταν ο δεύτερος σταθμός– αντί να αποδεχθεί ή να απορρίψει τις προτάσεις των Θεσμών, ο Τσίπρας αποφάσισε να στραφεί στο λαό και να προκηρύξει δημοψήφισμα στις 5 Ιουλίου, το οποίο αφορούσε την αποδοχή ή μη αυτών των προτάσεων. Στις 29 Ιουνίου η ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να επιβάλει έλεγχο κεφαλαίων σε συνέχεια νέων περιορισμών από την ΕΚΤ. Παρά τις δύσκολες συνθήκες κάτω από τις οποίες διεξήχθη το δημοψήφισμα, ο ελληνικός λαός καταψήφισε με ένα ηχηρό ΟΧΙ την πρόταση των δανειστών (61% υπέρ του ΟΧΙ).

Θα μπορούσε να φανταστεί κάποιος ότι αυτή η ψήφος θα είχε εφοδιάσει

τον Αλ. Τσίπρα με τα αναγκαία πολεμοφόδια για να διαπραγματευτεί από μία πιο ισχυρή θέση. Αντ' αυτού, –και αυτός είναι ο τρίτος σταθμός– στη Σύνοδο Κορυφής στις 12 Ιουλίου μετά από μια εξουθενωτική συνάντηση που διήρκησε 17 ώρες, ο Τσίπρας υποχώρησε στις απαιτήσεις των Θεσμών, παρά την ισχυρή αντίσταση στο εσωτερικό του κόμματός του και παρά το γεγονός ότι θα έπρεπε να βασιστεί στις ψήφους των υπέρ του Μνημονίου κομμάτων της αντιπολίτευσης. Ο Βαρουφάκης παραιτείται επί τόπου και αντικαθίσταται από τον Ευκλείδη Τσακαλώτο. Προκειμένου να εφαρμόσει το νέο Μνημόνιο, ο Αλέξης Τσίπρας αποφάσισε να πάρει το πολιτικό ρίσκο ζητώντας από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη νέων εκλογών στις 20 Σεπτεμβρίου. Παρά τις προβλέψεις των δημοσκοπήσεων, ο Τσίπρας είχε λίγες μόνο απώλειες, ενώ η εσωκομματική του αντιπολίτευση –που αποχώρησε και σχημάτισε ένα νέο αντι-μνημονιακό κόμμα– δεν κατάφερε να πάρει αρκετές ψήφους και να έχει εκπροσώπηση στη νέα Βουλή.

Είναι αδύνατον να υπάρξει μια πρόβλεψη για το τελικό αποτέλεσμα. Η ελληνική κυβέρνηση βρίσκεται σε νέες διαπραγματεύσεις με τους Θεσμούς και είναι αναγκασμένη να υιοθετήσει το νέο πρόγραμμα. Είναι σίγουρο ότι το νέο Μνημόνιο δεν θα βγάλει την ελληνική οικονομία από τη δύσκολη θέση. Οι Θεσμοί δεν ενδιαφέρονται για το τί θα συμβεί στην Ελλάδα. Θέλουν, όμως, να δώσουν ένα μάθημα πειθαρχίας σε εκείνους που σκέφτονται να αμφισβητήσουν τη λογική της νεοφιλελεύθερης τάξης.

2.2 Το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ

Η περίπτωση του ελληνικού δημοψηφίσματος και η συμφωνία με τους δανειστές είναι ένα πραγματικό μάθημα για το εύρος και τη φύση του δημοκρατικού ελλείμματος στην ΕΕ. Κατ' αρχήν, ο πρωταρχικός στόχος δεν ήταν να αποκατασταθεί η μακροοικονομική ισορροπία. Αντίθετα, το χρέος χρησιμοποιείται σαν μοχλός για να διευρυνθεί το πεδίο των χωρίς περιορισμούς δραστηριοτήτων των μεγάλων επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδιωτικοποιήσεις «δίνουν τη δυνατότητα για την αρπαγή των δημόσιων υπηρεσιών από κερδοσκοπικές επιχειρήσεις».⁷ Μια μέθοδος για

7. EuroMemo Group, *EuroMemorandum 2015 What future for the European Union*

την επίτευξη αυτού είναι η συνταγματοποίηση της οικονομικής πολιτικής που βασίζεται στη λήψη αποφάσεων στο πλαίσιο της αγοράς, απομακρύνοντας την από το πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής- δημοκρατικής διαβούλευσης και της κοινωνικής επιλογής.

Όπως διατυπώνεται και από το αποκαλούμενο ως «ορντο-φιλελεύθερο» δόγμα, αυτή η «νέα συνταγματοποίηση» έχει μια μακρά παράδοση στην ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Ήδη, όταν η Κοινή Αγορά άρχιζε να εγκαθιδρύεται τη δεκαετία του 1960, η πολιτική του ανταγωνισμού και η επακόλουθη νομολογία ήταν σχεδιασμένη για τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης και της βιομηχανικής πολιτικής εντός συγκεκριμένων ορίων.⁸ Ωστόσο, τότε υπήρχαν και αντισταθμιστικοί έλεγχοι και μορφές εξισορρόπησης απέναντι στη λήψη αποφάσεων μέσω του μηχανισμού της αγοράς με τη μορφή διαφόρων εξαιρέσεων. Αντίθετα, με την ολοκλήρωση της Ενιαίας Αγοράς, μόνο το καθεστώς ανταγωνισμού έχει σταδιακά θεσμοθετηθεί.⁹ Εκτός από την πολιτική του ανταγωνισμού, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και πριν από αυτήν, το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ), λειτουργούσαν ως ένας θεσμικού τύπου πειθαρχικός μηχανισμός επιβάλλοντας διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στα φορολογικά καθεστώτα, στην εταιρική διακυβέρνηση, στην παραγωγή και στις αγορές εργασίας μέσω της επιβολής μακροοικονομικής λιτότητας.¹⁰ Στην περίπτωση της ΟΝΕ, αυτός ο μηχανισμός πήρε τη μορφή ρητών διατάξεων συνθηκών (π.χ. το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο, επίσης, λειτούργησε ως πρότυπο για τις μακροοικονομικές πτυχές στα Κριτήρια της Κοπεγχάγης του 1993 για τη διεύρυνση προς την ανατολική Ευρώπη), ενώ στο ΕΝΣ, η πειθαρχία εφαρμόστηκε μέσω των διαφορών των επιτοκίων που δημιουργούνται από τις κινήσεις των χρηματοπιστωτικών κεφαλαίων.

Stagnation and polarisation or new foundations?, 2015, p. 12.

8. Werner Bonefeld, "European integration: the market, the political and class", *Capital & Class* 77, 2002, pp. 11742.

9. Hubert Buch-Hansen and Angela Wigger, *The Politics of European Competition Regulation*, Routledge, London, 2011.

10. Stephen Gill, "The Emerging World Order and European Change," Ralph Miliband and Leo Panitch (eds.), *The Socialist Register*, Meerlin Press, London, 1992, pp. 157-96; "European Governance and New Constitutionalism: Economic and Monetary Union and Disciplinary Neoliberalism in Europe", *New Political Economy*, Vol. 3, No. 1, 1998, pp. 5-26.

Η Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση της ΕΕ, όπως θεσμοθετήθηκε από τα μέτρα γνωστά ως «Six Pack» (2011), «Two Pack» (2013) και το Δημοσιονομικό Σύμφωνο (2014), αντιπροσωπεύει τη συνεχή και την εξελικτική πορεία προς τη νέα ευρωπαϊκή συνταγματοποίηση. Πρώτον, η έκταση και το επίπεδο της παρέμβασης στην εθνική κυριαρχία έχουν αυξηθεί σημαντικά. Σήμερα, η διαρθρωτική οικονομική πολιτική υπόκειται πλήρως στη δικαιοδοσία των Μνημονίων. Με άλλα λόγια, τα κράτη δεν μπορούν πλέον να επιλέγουν τη στρατηγική ανταγωνισμού. Κατά ειρωνικό τρόπο, οι σημερινές επιβαλλόμενες διαρθρωτικές πολιτικές αποκλείουν τη δυνατότητα απόφασης σε ζητήματα συλλογικών εργατικών διαπραγματεύσεων, παρ'όλο που αυτό ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος της γερμανικής εξαγωγικής επιτυχίας. Δεύτερον, παρ'όλο που στο παρελθόν η νέα συνταγματοποίηση πληρούσε ορισμένους ελάχιστους κανόνες δικαίου, η Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση έχει λάβει μια ολοένα και αυξανόμενη αυταρχική μορφή.¹¹

Τα κριτήρια ανάπτυξης και σταθερότητας έχουν επανακαθοριστεί έτσι ώστε να είναι σχεδόν αδύνατη η συμμόρφωση με αυτά, δημιουργώντας μια σχεδόν «μόνιμη κατάσταση εξαίρεσης» και ενισχύοντας με αυτόν τρόπο σημαντικά την εκτελεστική εξουσία της Γενικής Διεύθυνσης Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και των πιστωτών κρατών-μελών. Η εισαγωγή της Αντίστροφης Ειδικής Πλειοψηφίας έχει περιορίσει σε σημαντικό βαθμό τη δυνατότητα των εκλεγμένων κυβερνήσεων να ελέγχουν την εξουσία του Συμβουλίου των Υπουργών. Επιπρόσθετα, μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έχει δικαίωμα συναπόφασης.

Επιπλέον, η νομιμότητα των μέτρων στις συνθήκες της ΕΕ (όπως το άρθρο 121 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το άρθρο 136 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) τίθεται ουσιαστικά υπό αμφισβήτηση. Η απουσία οποιασδήποτε επίσημης νομικής υπόστασης ή διαδικασιών του Γιούρογκρουπ είναι μια πολύ συγκεκριμένη περίπτωση

11. Lukas Oberndorfer, "From New Constitutionalism to Authoritarian Constitutionalism: New Economic Governance and the State of European Democracy", in Johannes Jaeger and Elisabeth Springler (eds), *Asymmetric Crisis in Europe and Possible Futures*, Routledge, London, 2015, pp. 186-207.

αυτού του τύπου. Τέλος, εμφανίζονται διπλά μέτρα και σταθμά ως προς την εφαρμογή των κριτηρίων πειθαρχίας της αγοράς. Αυτά κυμαίνονται από την αρκετά περιορισμένη πειθάρχηση των τραπεζών για τις συνέπειες των κακών επιχειρηματικών τους αποφάσεων, μέχρι την επιλεκτική εφαρμογή της ποσοτικής χαλάρωσης από την ΕΚΤ, για παράδειγμα, μέσω της Πράξης Μακροχρόνιας Αναχρηματοδότησης που παρείχε υποστήριξη στις τράπεζες, αλλά όχι στα δημόσια προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας.

Συνεπώς, η Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση της ΕΕ, μολονότι φαινομενικά βρίσκεται στην υπηρεσία του γενικού συμφέροντος, στην πραγματικότητα υπηρετεί πάνω απ' όλα πανίσχυρα ιδιοτελή συμφέροντα. Η δομική εξουσία που ασκούν οι πολυεθνικές εταιρείες στην διαμόρφωση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας είναι καλά τεκμηριωμένη, όπως είναι και η υποχώρηση των δεσμεύσεών τους απέναντι στην κοινωνική αγορά υπέρ των αγγλοαμερικανικών επιχειρηματικών μοντέλων.¹² Επίσης, αυτά τα συμφέροντα έχουν εξυπηρετηθεί καλά μέσω της ηγεμονίας του γερμανικού κράτους στην ΕΕ, πρώτα μέσω του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και έπειτα μέσω της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης.¹³ Το γερμανικό πλεόνασμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν κρίσιμο για να αποφευχθεί ή και να μετριασθεί η χρηματοπιστωτική αστάθεια στα ευρωπαϊκά κράτη μετά την κατάρρευση του συστήματος Μπρέτον Γουντς. Εκεί βρίσκεται ένα αδιάσειστο κίνητρο για τη συμμετοχή στις νομισματικές συμφωνίες της ΕΕ, όπως ο ΕΜΣ και η ΟΝΕ. Ωστόσο, η Γερμανία, από το 1978 και χωρίς υπεκφυγές, επιμένει ότι η συνθήκη για κάτι τέτοιο είναι η προσαρμογή στη νέα συνταγματικού τύπου διακυβέρνηση.¹⁴

Κατάσταση έκτακτης ανάγκης

Η δημοσιονομική κρίση της περιφέρειας στην ευρωζώνη έχει μετατραπεί σε

12. Bastiaan van Apeldoorn, *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*, Routledge, London, 2002.

13. Randall Henning, "Systemic conflict and regional monetary integration: the case of Europe", *International Organization*, Vol. 52, No. 3, 1992, pp. 537-74.

14. Magnus Ryner, "Europe's Ordoliberal Iron Cage: Critical Political Economy, the Euro-Area Crisis and its Management", *Journal of European Public Policy*, Vol. 22, No. 2, 2015, pp. 275-94.

ευκαιρία για την επίθεση τόσο στο ουσιαστικό περιεχόμενο των μεταπολεμικών συνταγμάτων, όσο και στην ευρύτητα και την κοινωνικο-οικονομική ουδετερότητα του συνταγματικού δικαίου. Οι νομικές διαμάχες έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στο μετασχηματισμό της κρίσης σε μια απευθείας επίθεση στο Κοινωνικό και Δημοκρατικό Κράτος δικαίου. Το αφήγημα της «κατάστασης έκτακτης ανάγκης» έχει χρησιμοποιηθεί ξανά και ξανά για να εμφανιστούν πράξεις και αποφάσεις που αποτέλεσαν στυγνές παραβιάσεις του συνταγματικού δικαίου των κρατών της περιφέρειας της ευρωζώνης ως νόμιμες. Θεμελιώδη κοινωνικο-οικονομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην υγεία και το δικαίωμα στη στέγαση, έχουν επανειλημμένως παραβιασθεί στο όνομα των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών. Η υποτίμηση της εργατικής δύναμης έχει ανατρέψει τη συνταγματική εξουσία που απαιτεί οι δημόσιες αρχές να άρουν κάθε εμπόδιο προκειμένου να επιτευχθεί ισότητα. Στο όνομα της βελτίωσης της εξωτερικής ανταγωνιστικότητας, οι δημόσιες αρχές έχουν υλοποιήσει ποικίλες μορφές αντεστραμμένης αναδιανομής: από τους φτωχότερους (εργαζόμενους, συνταξιούχους, ασθενείς, δημόσιους υπαλλήλους) στους πλουσιότερους (υψηλά ιστάμενα διευθυντικά στελέχη και κατόχους του πλούτου).

Η ίδια η κατάσταση έκτακτης ανάγκης έχει δικαιολογήσει την ανάπτυξη συνταγματικών πρακτικών σε υπερεθνικό επίπεδο με αποτέλεσμα την περαιτέρω ενδυνάμωση των λιγότερο δημοκρατικά αντιπροσωπευτικών ευρωπαϊκών θεσμών (της ΕΚΤ και του δίδυμου της Συνόδου Κορυφής της ευρωζώνης και των συμβουλίων του Γιούρογκρουπ το οποίο λειτουργεί σύμφωνα με άγραφους και αδιαφανείς κανόνες που ταιριάζουν μόνο σε λέσχες πιστωτών). Από αυτήν την άποψη, ίσως το πιο ξεχωριστό παράδειγμα είναι η νέα κατανόηση του εύρους και των αρμοδιοτήτων των εξουσιών της ΕΚΤ. Εάν πριν την κρίση η στενή βάση νομιμοποίησης της ΕΚΤ θεωρούνταν ως λόγος για την προσκόλληση σε μια ανάλογη στενή ερμηνεία των εξουσιών της (και συνεπώς αυτού που έπρεπε να γίνει κατανοητό ως μια περίπτωση εμπίπτουσα στη δικαιοδοσία της νομισματικής πολιτικής), μετά την κρίση η ΕΚΤ ισχυρίζεται ότι μπορεί να λάβει οποιαδήποτε απόφαση, ανεξάρτητα από το πόσο προσκρούει στην εθνική δημοσιονομική δικαιοδοσία, στο βαθμό που θεωρεί τη δράση αυτή απαραίτητη για να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότητα της νομισματικής

πολιτικής, μια θέση που υποστηρίχθηκε και από το Δικαστήριο της ΕΕ.

Ωστόσο, η χρησιμοποίηση του νόμου ως ένα εργαλείο επίθεσης έχει αλλάξει τη βαθύτερη ουσία του δικαίου. Έχουν υπάρξει πολλαπλές προσπάθειες να παγιώσουν στο ευρωπαϊκό και εθνικό συνταγματικό δίκαιο το ιδιαίτερο μείγμα του νεοφιλελευθερισμού που ενυπάρχει στα προγράμματα χρηματοδοτικής βοήθειας προς τα κράτη οφειλότες, όσο και στις πολιτικές που ευνοούνται από το Γιούρογκρουπ, την ΕΚΤ και τον Επίτροπο για τις Οικονομικές και Χρηματοπιστωτικές Υποθέσεις. Το γράψιμο στο συνταγματικό μάρμαρο των νέων κανόνων του παιχνιδιού υποδηλώνει ότι τίθενται εκτός νόμου οποιοσδήποτε πολιτικές σε αντίθεση με τις τρέχουσες επιλογές. Αυτό συνεπάγεται τη μετατροπή του συντάγματος από έναν οδικό χάρτη σε ζουρλομανδύα. Τυπικά, ο νόμος του ζουρλομανδύα είναι ακόμα «νόμος», αλλά στη βαθιά του δομή (και στο ουσιαστικό του περιεχόμενο) δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί συμβατός με τη δημοκρατία.

Μέχρι στιγμής, η επιτυχία αυτής της διπλής ανατροπής (ουσιαστικής και δομικής) του δικαίου έχει υπάρξει περιορισμένη. Κατά αποκαλυπτικό τρόπο, το ντοκουμέντο κλειδί που περιέχει το νέο συνταγματικό δίκαιο (το Δημοσιονομικό Σύμφωνο) δεν είναι επίσημα μέρος του δικαίου της ΕΕ. Παρομοίως, λιγότερο από μια χούφτα κράτη-μέλη έχουν εντάξει έναν «χρυσό δημοσιονομικό κανόνα» στο θεμελιώδες τους δίκαιο. Τα μόνα τρία κράτη που το έπραξαν (Ισπανία, Ιταλία, Σλοβενία) το έκαναν απρόθυμα και κυριολεκτικά στο χείλος του δημοσιονομικού γκρεμού. Το εθνικό σύνταγμα παραμένει (προς το παρόν) η κανονιστική πηγή αναφοράς που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν μοχλός πίεσης ενάντια στην αναδυόμενη νέα ευρωπαϊκή συνταγματοποίηση.

Ενισχύοντας την τεχνοκρατία

Η Έκθεση των Πέντε Προέδρων υποστηρίζει ότι στηρίζεται στο ενδιαφέρον για περισσότερη ευημερία και αλληλεγγύη στην Ευρώπη, αλλά στην πραγματικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα και αναπαράγει τις παθογένειες που έχουν οδηγήσει στη σημερινή, σε μεγάλο βαθμό παράτυπη, δομή της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ. Η Έκθεση επικεντρώνεται στο μετασχηματισμό της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ μέσω της περαιτέρω ενίσχυσης του τεχνοκρατικού χαρακτήρα της, αφήνοντας τη

δημοκρατία ως ένα παράρτημα στο τέλος.

Πρώτον, το έγγραφο ενισχύει το ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο ανανεωμένο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, ώστε να διευρύνει τον έλεγχό της τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ενώ το ευρωπαϊκό και τα εθνικά κοινοβούλια μπορούν να μπουν σε «διάλογο» αναφορικά με την Ετήσια Επισκόπηση Οικονομικής Ανάπτυξης (ευρωπαϊκό επίπεδο) ή με τις Ειδικές Συστάσεις (εθνικό επίπεδο), η «εποπτεία» αυτή συνοδεύεται από λίγες επίσημες εξουσίες και από καθυστερημένη παρέμβαση προκειμένου να διαμορφώσει τα πολιτικά θεμέλια αυτών των αποφάσεων. Αναφορικά με τις αποκαλούμενες «Ειδικές Συστάσεις» που εκδίδονται κάθε χρόνο από την Κομισιόν στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, ο χώρος για δημοκρατική πολιτική σε εθνικό επίπεδο είναι συμπτωματικά περιορισμένος σε έναν «βαθμό ελευθερίας που αφορά την εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων» (σελ.9).

Δεύτερον, η Έκθεση προτείνει νέους θεσμούς, όπως εθνικές αρχές ανταγωνιστικότητας ή ένα Ευρωπαϊκό Δημοσιονομικό Συμβούλιο, που θα παρέχουν συμβουλές που κυμαίνονται από τις δημοσιονομικές πολιτικές της ΕΕ και τις αντίστοιχες εθνικές μέχρι τον καθορισμό των μισθών στη διαδικασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων, παρεμβαίνοντας με αυτόν τον τρόπο όχι μόνο στη δημοκρατική άσκηση πολιτικής, αλλά επίσης και στο ρόλο των κοινωνικών εταίρων. Συχνά συνδέονται με την έκκληση για μια πιο δυναμική αξιοποίηση της Διαδικασίας Μακροοικονομικής Ανισορροπίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι συμβουλές, τα σημεία αναφοράς και οι κατευθυντήριες γραμμές για καλές πρακτικές που παράγονται σε διάφορα τεχνοκρατικά όργανα αποκτούν σχεδόν δεσμευτική εξουσία. Ενδυναμώνοντας την τεχνοκρατία έναντι της δημοκρατίας, η Έκθεση των Πέντε Προέδρων δεν παρουσιάζει έναν εφικτό δρόμο για μια πιο δημοκρατικά νομιμοποιημένη –και σύμφωνα επίσης με την ίδια την έκθεση πιο ανθεκτική– Ευρώπη.

2.3 Στροφή στις δημοκρατικές προτεραιότητες

Η βούληση να θεσμοθετηθούν τα νεοφιλελεύθερα οικονομικά δόγματα και να παγιωθούν οι πολιτικές λιτότητας συνομολογεί έναν έντονο φόβο για τη δημοκρατία από πλευράς των κυρίαρχων ελίτ στην ΕΕ. Εάν όλες οι κινήσεις

προς αυτήν την κατεύθυνση γίνονταν αποδεκτές τότε η εκλογική διαδικασία και η εναλλαγή διαφορετικών κομμάτων στην εξουσία θα έχανε το μεγαλύτερο μέρος της αξίας της. Οι προνομιούχες ομάδες που έχουν ωφεληθεί τα μέγιστα από την αύξηση της ανισότητας και από την αύξηση του μεριδίου των κερδών και των ραντιέρηδων στη διαδικασία διανομής του εισοδήματος μπορεί δικαίως να φοβούνται τις δημοκρατικές διαδικασίες. Ωστόσο, για τη συντριπτική πλειοψηφία η δημοκρατία είναι όχι μόνο μια πρωταρχική πολιτική αξία, αλλά και μια θετική οικονομική δύναμη.

Έχει γίνει ξεκάθαρο, τουλάχιστον από την εποχή του έργου του Κένυς, ότι η συστημική αβεβαιότητα μπορεί να παραλύσει τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα και να οδηγήσει τους κατόχους του πλούτου στην υιοθέτηση αμυντικών θέσεων με έμφαση στην αναζήτηση της ρευστότητας παρά στην οικονομική ανάπτυξη. Οι δυνητικοί επενδυτές έχουν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο το ρίσκο σε σχέση με τις δικές τους δεσμεύσεις, αλλά και τον κίνδυνο γενικών αναταραχών που θα μπορούσαν να ακυρώσουν τις προσπάθειές τους να υπολογίσουν πιθανούς κινδύνους και αποδόσεις. Αυτού του είδους η αβεβαιότητα εντείνεται σε περιόδους ραγδαίων δομικών μεταβολών. Σήμερα, οι πολιτικές ανακατατάξεις, η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη, οι οικολογικοί κίνδυνοι και πολλές άλλες δυνάμεις συσκοτίζουν την προσπάθεια να αξιολογηθούν οι προοπτικές μιας επένδυσης.

Μια ισχυρή δημοκρατική συναίνεση που ορίζει σαφείς προτεραιότητες για κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και νομιμοποιεί τα όργανα εντός των οποίων φτάνουν σε συμβιβασμούς διαφορετικές ομάδες συμφερόντων μπορεί να είναι μια ισχυρή δύναμη για να μειωθεί η συστημική αβεβαιότητα και συνεπώς να προωθηθούν οι ιδιωτικές επενδύσεις. Αυτή ήταν η περίπτωση, για παράδειγμα, στη μεταπολεμική Ευρώπη, όπου μια εμφανής πολιτική αποφασιστικότητα για την επίτευξη κοινωνικής μεταρρύθμισης και για την βελτίωση της θέσης των εργαζόμενων λειτούργησε στην κατεύθυνση της ενθάρρυνσης των επενδύσεων που συνδέονταν με την αύξηση της μαζικής κατανάλωσης και την ενίσχυση των εκπαιδευτικών προτύπων.

Οι ιδιωτικές επενδύσεις χρειάζονται σχεδόν πάντα για την ανάδειξη μιας πολιτικής δέσμευσης στις εν λόγω προτεραιότητες και την ενίσχυση της οικονομικής δυναμικής προς τις σωστές κατευθύνσεις. Όχι μόνο δεν

«παραγκωνίζονται» οι επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα, αλλά μια τέτοιου τύπου δέσμευση μπορεί να τις ενθαρρύνει διαμορφώνοντας προσδοκίες για τον ιδιωτικό τομέα και μειώνοντας τα ρίσκα. Σήμερα, για παράδειγμα, δύο τέτοιες δημοκρατικές προτεραιότητες μπορεί να είναι η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα και η οικονομική σύγκλιση των κρατών μελών με χαμηλά εισοδήματα προς το επίπεδο των οικονομικά αναπτυγμένων. Στην πρώτη περίπτωση, μια ισχυρή πολιτική καθοδήγηση θα ενθάρρυνε τις επιχειρήσεις να επενδύσουν σε καθαρά προϊόντα και παραγωγικές διαδικασίες. Στην δεύτερη περίπτωση, θα παρείχε την εμπιστοσύνη ότι οι αγορές μπορούν να αναπτυχθούν μέσω της αύξησης των εισοδημάτων σε αυτές τις χώρες. Από την άλλη πλευρά και τα δύο παραδείγματα απεικονίζουν το κόστος των αντιδημοκρατικών δομών που περιορίζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Χωρίς νομιμότητα, υιοθετώντας μια αμυντική στάση και όντας ανέτοιμες να κινητοποιήσουν πόρους για τέτοιες προτεραιότητες, οι ηγεσίες της ΕΕ προΐστανται μιας επενδυτικής ύφεσης και μιας εντεινόμενης απειλής μακροχρόνιας στασιμότητας.

3. Μετανάστευση, αγορά εργασίας και δημογραφικές μεταβολές στην ΕΕ

3.1 Πρόσφατες εξελίξεις

Οι δραματικές εικόνες χιλιάδων μεταναστών που προσπαθούν να εισέλθουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει συγκλονίσει τους ευρωπαίους πολίτες και έχει διχάσει τις χώρες της ΕΕ σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης. Οι πρόσφατες μεταναστευτικές ροές αν και μεγάλες επισκιάζονται από εκείνες του 20ου αιώνα. Στον απόηχο του ειρηνευτικού διακανονισμού του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, μέχρι το 1950 η Δυτική Γερμανία είχε δεχτεί 7.8 εκατομμύρια και η Ανατολική Γερμανία 3.5 εκατομμύρια πρόσφυγες εθνοτικού γερμανικού πληθυσμού που κατοικούσαν στην Ανατολική Ευρώπη και την τότε ΕΣΣΔ. Μια δεύτερη μεγάλη μεταναστευτική ροή συνδέθηκε με την μεταπολεμική ανοικοδόμηση της Ευρώπης. Χώρες όπως η Δυτική Γερμανία, η Βρετανία, η Ολλανδία, η Γαλλία και το Βέλγιο ενθάρρυναν τη μετανάστευση στην Ευρώπη ανθρώπων από τις νοτιοευρωπαϊκές πρώην αποικίες τους, καθώς και από τις χώρες που βρίσκονται στην περιφέρεια της Ευρώπης, όπως η Τουρκία.¹⁵

Επιπλέον, η δημιουργία και η διεύρυνση της ΕΕ οδήγησε σε μεγάλες μεταναστευτικές ροές. Η αρχή της «ελεύθερης κυκλοφορίας» στο πλαίσιο της Ενιαίας Αγοράς έχει σταδιακά αυξήσει τη μεταναστευτική ροή εντός της ΕΕ. Για παράδειγμα, το 2013 περίπου ο μισός πληθυσμός μεταναστών (με βάση τον τόπο γέννησης) στα κράτη μέλη της ΕΕ είχε γεννηθεί σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα από εκείνη όπου διέμενε, με τον άλλο μισό να έχει γεννηθεί σε χώρες εκτός της ΕΕ.¹⁶ Ο πληθυσμός των μεταναστών από χώρες εκτός της ΕΕ έχει μια νεανική ηλικιακή δομή με μέση ηλικία τα 35 έτη συγκρινόμενος

15. Βλ. S. Castle, H. de Haas, and M.J. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave, Basingstoke, 2013; C. Dustmann and T. Frattini, "Immigration: The European Experience". *NORFACE MIGRATION Discussion Paper* No. 2012-01, 2012.

16. Βλ. Eurostat, *Migration and migrant population statistics, 2012*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics#Database.

με τα 43 έτη της μέσης ηλικίας στην ΕΕ των 28 χωρών και οι μετανάστριες αποτελούν το 40% έως 50% του συνόλου των μεταναστών ανάλογα με τη χώρα της ΕΕ.

Η μετανάστευση συνεισφέρει στην πληθυσμιακή αύξηση και έχει οικονομική και κοινωνική σημασία για τη δομή του πληθυσμού της χώρας υποδοχής. Ως εκ τούτου, οι τρέχουσες και οι μελλοντικές μεταναστευτικές ροές πρέπει να τεθούν στο πλαίσιο των μακροχρόνιων δημογραφικών αλλαγών στην ΕΕ. Σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις, εμφανίζεται μια γρήγορη γήρανση του πληθυσμού της ΕΕ λόγω του χαμηλού ποσοστού γονιμότητας και της αύξησης του προσδόκιμου ζωής. Ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός σε ηλικία απασχόλησης πρόκειται να μειωθεί, αυξάνοντας το λόγο εξάρτησης εκείνων με ηλικία 65 ετών και άνω έναντι εκείνων με ηλικία μεταξύ 15 και 65 ετών.

Μέρος της μείωσης του πληθυσμού σε ηλικία απασχόλησης θα αντισταθμιστεί από την εισροή μεταναστών από χώρες εκτός της ΕΕ. Μέχρι το 2060 υπολογίζεται ότι 55 εκατομμύρια ή το 10% του τότε πληθυσμού της ΕΕ θα είναι μετανάστες και 40 εκατομμύρια από αυτούς θα διαμένουν σε χώρες της ευρωζώνης, κυρίως σε λίγες μόνο χώρες, όπως στην Ιταλία (15.5 εκατομμύρια), στη Βρετανία (9.2 εκατομμύρια), στη Γερμανία (7.0 εκατομμύρια) και στην Ισπανία (6.2 εκατομμύρια). Η μετανάστευση θα είναι μια ζωτική πηγή εργατικού δυναμικού για αυτές τις χώρες λόγω των χαμηλών μακροπρόθεσμων ποσοστών γονιμότητας, κυρίως για την Ιταλία, την Ισπανία και τη Γερμανία που έχουν από τα χαμηλότερα ποσοστά γονιμότητας στην ΕΕ.

Η μετανάστευση από χώρες εκτός της ΕΕ δεν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τη μακροπρόθεσμη πρόκληση της γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης του λόγου εξάρτησης της ΕΕ, από τη στιγμή που και οι περιφέρειες αποστολής αντιμετωπίζουν προβλήματα γήρανσης και είναι πιθανό να συμβαδίσουν με τα ποσοστά εξάρτησης της ΕΕ σε μερικές δεκαετίες. Ωστόσο, τα επόμενα 10 με 15 χρόνια η συμβολή της μετανάστευσης στο σύνολο της αγοράς εργασίας της ΕΕ θα είναι θετική τόσο άμεσα, μέσω της απασχόλησης στον κλάδο της εντατικής φροντίδας και στον τομέα των υπηρεσιών, όσο και έμμεσα, μέσω της συμπλήρωσης των κενών θέσεων εργασίας που δεν καλύπτονται από τους γηγενείς σε αυτούς τους τομείς.¹⁷

Οι τρέχουσες μεταναστευτικές ροές έχουν εγείρει ξανά ερωτήματα σχετικά με το εάν χρειάζονται οικονομικά οι μετανάστες, εάν αποτελούν διαρροή για τα δημόσια οικονομικά και εάν είναι «ενσωματωμένοι» στις κοινωνίες υποδοχής. Από τα στοιχεία προκύπτει μια θετική επίδραση των μεταναστών στην οικονομία υποδοχής, ιδίως στην περίπτωση που η μετανάστευση θεωρείται ως «προτέρημα» ή σε κάποιο βαθμό «κοινό» αγαθό με την έννοια της παροχής ωφελειών σε όλους, πέρα από τα οφέλη για τους ίδιους τους μετανάστες.¹⁸ Μερικές φορές αναφέρεται ότι «οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές των γηγενών» και ότι «συμπιέζουν τους μισθούς». Ωστόσο, κανένας από αυτούς τους ισχυρισμούς δεν επιβεβαιώνεται από τα μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα στοιχεία.

Ο αρνητικός αντίκτυπος των μεταναστών στους εγχώριους μισθούς αφορά συνήθως συγκεκριμένους τομείς, είναι προσωρινός και σχετίζεται με το κατώτερο επίπεδο της μισθολογικής κλίμακας.¹⁹ Οι μισθοί μόνο εν μέρει καθορίζονται από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης και ο ρόλος των συνδικαλιστικών οργανώσεων και το ρυθμιστικό πλαίσιο της κυβέρνησης είναι εξίσου σημαντικά. Ένα μεγάλο μέρος της πίεσης από την καθοδική πορεία των μισθών στην Ευρώπη έχει προέλθει από την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας με στόχο την επίτευξη ευελιξίας. Ο Guarascio δείχνει ότι στην Ιταλία οι νομοθετικές παρεμβάσεις της δεκαετίας του 1990 απελευθέρωσαν την αγορά εργασίας προωθώντας ευέλικτες συμβάσεις εργασίας και μείωσαν την προστασία με αποτέλεσμα την αύξηση της επισφάλειας.²⁰

17. Eurofound, *Labour mobility in the EU: Recent trends and policies*, European Union, Luxembourg, 2015. <http://www.eurofound.europa.eu/printpdf/labour-mobility-in-the-eu-recent-trends-and-policies-0>.

18. C. Giannone, "Some economics of migration in the EU", Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Εργαστήριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

19. Βλ. C. Dustmann and T. Frattini, "Immigration: The European Experience." *NORFACE MIGRATION Discussion Paper* No. 2012-01, 2012.

20. D. Guarascio, "Italy's labour market reform: jobs act versus workers act. Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Εργαστήριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015", http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

Ο αντίκτυπος της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 και η επακόλουθη ύφεση οδήγησαν σε μια μείωση της ζήτησης εργασίας και κατά την περίοδο 2000-2014 οι πραγματικοί μισθοί στην Ιταλία ακολούθησαν μια καθοδική πορεία. Η στασιμότητα αν όχι η μείωση των πραγματικών μισθών σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ κατά την περίοδο 2009-2014 αποτελεί ένα επιπλέον αποδεικτικό στοιχείο ότι η κρίση και η ύφεση είχαν πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο στους μισθούς απ ό,τι η μετανάστευση των προερχόμενων από κράτη-μέλη της ΕΕ και των προερχόμενων από χώρες εκτός ΕΕ.²¹ Περισσότερα στοιχεία αναφορικά με τις επιπτώσεις της πρόσφατης ενδοκοινοτικής μετανάστευσης στις οικονομίες προορισμού είναι διαθέσιμα σε μια πρόσφατη μελέτη των Cancedda et al. για τέσσερις πόλεις στην ΕΕ (Λιντς, Μιλάνο, Φρανκφούρτη και Ρότερνταμ) που είχαν παρόμοια πρότυπα μετανάστευσης με τα εθνικά επίπεδα σε κάθε μία από τις χώρες.²² Στη μελέτη σημειώνεται ότι το ποσοστό απασχόλησης των μεταναστών στο Μιλάνο ήταν μεγαλύτερο από αυτό των γηγενών, στο Λιντς τα ποσοστά ήταν παρόμοια και στη Φρανκφούρτη ήταν ελαφρώς χαμηλότερα σε σχέση με τα ποσοστά των γηγενών. Επίσης, περισσότερα στοιχεία σε παγκόσμιο επίπεδο επιβεβαιώνουν ότι οι μετανάστες έχουν παρόμοια ποσοστά απασχόλησης με τους γηγενείς, κυρίως σε χώρες που έχουν καταγράψει τη μεγαλύτερη ανάκαμψη από την κρίση. Αντίθετα, σε χώρες όπου ο αντίκτυπος της κρίσης ήταν εντονότερος (Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα) τα ποσοστά απασχόλησης των μεταναστών έχουν σημειώσει εντονότερη μείωση σε σχέση με των γηγενών, καθώς εργάζονται σε τομείς που πλήττονται περισσότερο από την ύφεση.²³

Κατά τις περιόδους ανάπτυξης οι μετανάστες δεν θεωρούνται ως ανταγωνιστές, αλλά κατά την διάρκεια μιας ύφεσης η παρουσία τους εκλαμβάνεται ως απειλή παρά το γεγονός ότι πλήττονται από υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τους γηγενείς. Επίσης, οι Cancedda et al.

21. Βλ. EuroMemo Group, *EuroMemorandum 2015 "What future for the European Union" Stagnation and polarisation or new foundations?* 2015, Table 1.

22. A. Cancedda, M. Curtarelli, S. Hoorens, G. Viertelhaugen and J. Hofman, *Socio-economic inclusion of migrant EU workers in 4 cities: Synthesis Report*, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, 2015.

23. Βλ. OECD, *International Migration Outlook 2015*, OECD Publications, Paris, 2015. http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2015-en. OECD. 2015; *Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264234024-en>.

επισημαίνουν ότι στο σύνολό τους οι μετανάστες καλύπτουν κενές θέσεις εργασίας που δεν καλύπτονται από τους γηγενείς λόγω των δυσμενών εργασιακών συνθηκών και αναφέρονται σε παρόμοια συμπεράσματα στα οποία κατέληξε μια μελέτη για τη ζωή των μεταναστών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη στη Βρετανία.²⁴ Οι Cancedda et al. καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι όπου παρατηρήθηκε αρνητική επίδραση σε τομείς χαμηλής εξειδίκευσης της αγοράς εργασίας ήταν λόγω των πρακτικών εκμετάλλευσης των εργοδοτών που αξιοποίησαν τη διαθεσιμότητα των μεταναστών εργατών για να αναγκάσουν τους γηγενείς να αποδεχτούν χαμηλότερο μισθό και χειρότερες συνθήκες εργασίας.

Η ίδια μελέτη διαπίστωσε ότι η πλειοψηφία των μεταναστών (πάνω από το 67% στη Φρανκφούρτη, στο Λιντς και στο Ρότερνταμ και 90% στο Μιλάνο) δεν λάμβανε επιδόματα, όπως οικογενειακά, τέκνων και αναπηρίας με τα στοιχεία να είναι πολύ πιο κάτω από το ποσοστό των γηγενών που λαμβάνουν αντίστοιχη βοήθεια. Η χρήση των υπηρεσιών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ήταν εξίσου περιορισμένη λόγω του συστήματος ασφάλισης στη Γερμανία και την Ολλανδία και των καθυστερήσεων που σχετίζονται με το σύστημα παραπομπής στη Βρετανία με τους μετανάστες να αναφέρουν ότι το κενό πληροφόρησης είναι ένας από τους παράγοντες που μεταξύ άλλων τους αποθαρρύνει να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες στέγασης. Στην περίπτωση όπου υπήρξαν συγκεκριμένες πιέσεις στις τοπικές υπηρεσίες για την χρησιμοποίησή τους από μετανάστες, οι εγχώριοι φορείς απέδωσαν τις περικοπές στην εφαρμογή των μέτρων λιτότητας, όπως για παράδειγμα οι περικοπές στις παροχές ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και στις δημόσιες συγκοινωνίες.

Η χρησιμοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών από τους μετανάστες έχει εγείρει ερωτήματα σχετικά με τα κόστη και τα οφέλη για την οικονομία υποδοχής στη βάση των μετρήσεων για τη δημοσιονομική επίπτωση και της σχέσης μεταξύ της ζήτησης των μεταναστών για δημόσιες δαπάνες και της φορολογικής τους συνεισφοράς κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους. Ο ΟΟΣΑ σε μια πρώτη συγκριτική μελέτη αυτού του είδους στην ΕΕ, τον

24. Βλ. A. Spencer, M. Ruh, B. Anderson, B. Rogaly, *Migrants' lives beyond the workplace: the experience of Central and Eastern European in the UK*. Joseph Rowntree Foundation, 2007.

Καναδά, την Αυστραλία και τις ΗΠΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: «Ανάλογα με τις παραδοχές που έχουν γίνει και τη μεθοδολογία που έχει χρησιμοποιηθεί, οι εκτιμήσεις για τη δημοσιονομική επίπτωση της μετανάστευσης ποικίλουν, αν και στις περισσότερες χώρες έχει την τάση να είναι μικρή με όρους ΑΕΠ και είναι περίπου κατά μέσο όρο μηδενική στις χώρες του ΟΟΣΑ».²⁵

Σε μια έρευνα με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, ο Rowthorn κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η καθαρή συνεισφορά της μετανάστευσης κυμαίνεται μεταξύ του +1% και -1% του ΑΕΠ, ανάλογα με τις παραδοχές που γίνονται.²⁶ Κατά τη διάρκεια ενός φορολογικού έτους η συνεισφορά των μεταναστών ποικίλλει και εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον επιχειρηματικό κύκλο, ενώ είναι θετική κατά τη διάρκεια της οικονομικής ανάκαμψης. Για παράδειγμα, στη Βρετανία την περίοδο 1999-2000 η καθαρή συνεισφορά των μεταναστών στο ΑΕΠ ήταν +0.3% και παρόμοια ποσοστά είχαν καταγραφεί και στη Γαλλία.²⁷ Αυτές οι εκτιμήσεις δεν λαμβάνουν υπόψη τη μη δημοσιονομική συνεισφορά των μεταναστών στο ΑΕΠ που σε περίπτωση απουσίας τους θα μπορούσε κάλλιστα να ήταν μικρότερο.

3.2 Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ

Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ διέπεται κυρίως από τις εκτιμήσεις για την αγορά εργασίας ως μέρος του σχεδίου της Ενιαίας Αγοράς. Η αρχή της «ελεύθερης κυκλοφορίας» στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και έπειτα στη Συνθήκη Σένγκεν έγινε το βασικό εργαλείο πολιτικής για τον έλεγχο και τη διαχείριση της μετανάστευσης και της μετακίνησης των υπηκόων της ΕΕ, καθώς και των ανθρώπων από χώρες μη μέλη της ΕΕ. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μετανάστευση πολιτών από χώρες εκτός της ΕΕ ήταν πάντα ένα ζήτημα εθνικής πολιτικής.

25. OECD, *International Migration Outlook 2013*, Chapter 3, "The fiscal impact of immigration in OECD countries." OECD Publishing, Paris, 2013. http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2013/the-fiscal-impact-of-immigration-in-oecd-countries_migr_outlook-2013-6-en.

26. R. Rowthorn, "The fiscal impact of immigration on the advanced economies." *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 24, No. 3, 2008, pp. 560580.

27. X. Chojnicki, C. Defoort, C. Drapier, L. Ragot, *Migrations et protection sociale: étude sur les liens et les impacts de court et long terme*. Rapport pour la Drees-Mire, July 2010.

Το 2015 η ΕΕ έπρεπε να αντιμετωπίσει μια σημαντική εξέλιξη που έφερε στο προσκήνιο την πολιτική της για το άσυλο στο πλαίσιο του κανονισμού του Δουβλίνου για τους αιτούντες άσυλο. Το καλοκαίρι του 2015 υπήρξε μια ξαφνική αύξηση του αριθμού των μεταναστών από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική ως αποτέλεσμα του συνεχιζόμενου πολέμου και της αστάθειας στη Συρία, στη Λιβύη και στο Αφγανιστάν. Τα βασικά σημεία εισόδου ήταν η Ιταλία, η Ελλάδα, η Ουγγαρία και η Κροατία που βρέθηκαν κάτω από τεράστιες πιέσεις για να αντιμετωπίσουν τη ροή των περίπου 800.000 μεταναστών από χώρες εκτός της ΕΕ, αν και για την ΕΕ ως σύνολο αντιπροσώπευαν μόλις το 0.14% του πληθυσμού. Αυτές οι χώρες, που έχουν επηρεαστεί έντονα από τις επιπτώσεις της ύφεσης και των επακόλουθων προγραμμάτων λιτότητας, έλαβαν μόνο μια αρκετά περιορισμένη βοήθεια από τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, αν και η Γερμανία και μερικές άλλες χώρες της Βόρειας Ευρώπης ανέστειλαν προσωρινά τον κανονισμό του Δουβλίνου και παρείχαν απευθείας άσυλο στους μετανάστες από τη Συρία.

Η μεταναστευτική πίεση αυξήθηκε από την απόφαση της Επιτροπής να επιβάλει ποσοτώσεις στα κράτη-μέλη της ΕΕ προκειμένου να μοιραστούν το βάρος των προσφύγων. Αυτή η απόφαση συνάντησε σοβαρές αντιρρήσεις από μερικά κράτη-μέλη της Ανατολικής Ευρώπης, τα οποία υποστήριξαν ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να διαχειριστούν μεγάλο αριθμό μεταναστών. Επιπλέον, υποστήριξαν ότι η πολιτική ήταν άδικη δεδομένου ότι και αυτές οι χώρες είχαν αντιμετωπίσει περιορισμούς στην «ελεύθερη κυκλοφορία» των εργαζομένων τους για διάστημα επτά ετών μετά την ένταξη τους στην ΕΕ, ενώ για τους αιτούντες άσυλο από τρίτες χώρες ενεργοποιήθηκαν γρήγορες διαδικασίες για την εγκατάστασή τους στην ΕΕ.²⁸

Τα παραπάνω ζητήματα αναδύονται σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία ορισμένα κράτη-μέλη της ΕΕ έχουν τοποθετηθεί ενάντια στο δικαίωμα των μεταναστών εντός της ΕΕ για «ίση μεταχείριση με τους γηγενείς στην πρόσβαση σε εργασία, στις εργασιακές συνθήκες και σε όλες

28. Η τρέχουσα ανησυχία για μια χριστιανική ΕΕ αγνοεί τη μακράιωνη παρουσία και την επιρροή των μουσουλμάνων στην Ευρώπη (π.χ. στην Ισπανία και τα Βαλκάνια) και την πιο πρόσφατη ιστορία των εκατοντάδων χιλιάδων μουσουλμάνων από την Τουρκία, το Μαρόκο, την Αλγερία, το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές, κ.λ.π., που ζουν και εργάζονται στην Ευρώπη από τη δεκαετία του 1950.

τις κοινωνικές παροχές και στα φορολογικά πλεονεκτήματα».²⁹ Η «ελεύθερη κυκλοφορία» και η έννοια της ίσης μεταχείρισης αποτελούν τον πυρήνα της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά οι οδηγίες της ΕΕ έχουν θέσει όρους για τους μετανάστες εντός της ΕΕ προκειμένου να μην γίνονται «βάρος» για τη χώρα υποδοχής.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις μεγάλης κλίμακας κατάχρησης του συστήματος πρόνοιας από τους μετανάστες, το Απρίλιο του 2013 οι υπουργοί της Αυστρίας, της Γερμανίας, της Ολλανδίας και της Βρετανίας υποστήριξαν ότι θα πρέπει να είναι σε θέση να χρησιμοποιούν νομικά μέτρα για την καταπολέμηση του «προνοιακού τουρισμού». Η Επιτροπή της ΕΕ σε απάντησή της υπογράμμισε την έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων για την ύπαρξη «προνοιακού τουρισμού» και επανέλαβε την ισχύ της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας. Επιπλέον, πρότεινε ένα σχέδιο δράσης πέντε σημείων για την ενίσχυση των τοπικών αρχών προκειμένου να αντιμετωπίσουν πιθανή κατάχρηση των προνοιακών παροχών και της κοινωνικής προστασίας μέσω της αντιμετώπισης των περιπτώσεων εικονικών γάμων, της εφαρμογής κανόνων συντονισμού της κοινωνικής ασφάλισης, της βελτίωσης των διαδικασιών κοινωνικής ένταξης, της προώθησης βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των τοπικών αρχών και της διασφάλισης της εφαρμογής της «ελεύθερης κυκλοφορίας».³⁰ Ως μέρος αυτού του σχεδίου, η Επιτροπή πρότεινε την αξιοποίηση του 20% του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και για την καταπολέμηση της φτώχειας στα κράτη-μέλη.³¹ Ωστόσο, με τη δεξιά

29. A. Cancedda, M. Curtarelli, S. Hoorens, G. Viertelhaugen. and J. Hofman, *Socio-economic inclusion of migrant EU workers in 4 cities: Synthesis Report*. European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, 2015, p. 35. Η Συντηρητική Κυβέρνηση της Βρετανίας έχει υποστηρίξει ότι η «ελεύθερη κυκλοφορία» έχει χρησιμοποιηθεί για προνοιακό τουρισμό από τους μετανάστες της ΕΕ και ως εκ τούτου πρέπει να είναι περιορισμένη, παρά την έλλειψη στοιχείων τα οποία αποδεικνύουν κάτι τέτοιο και τις αντιρρήσεις της Επιτροπής της ΕΕ.

30. European Commission, *Free movement of people: five actions to benefit citizens, growth and employment in the EU*, 2013. http://ec.europa.eu/justice/newsroom/citizen/news/131008_en.htm.

31. European Commission, *European Commission upholds free movement of people*. Brussels, 25 November 2013. Last update: 22-10-2015. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1041_en.htm.

στροφή και με τη γενικότερη αντι-μεταναστευτική στάση σε ορισμένες χώρες της ΕΕ υπάρχει σοβαρός κίνδυνος περιορισμού της αρχής της «ελεύθερης κυκλοφορίας» με την πάροδο του χρόνου. Αυτό δεν είναι μόνο ενάντια στις δημοκρατικές αρχές της ελευθερίας για μετανάστευση, αλλά θα μπορούσε, επίσης, να αποτελέσει εμπόδιο για την ανάπτυξη περιοχών στις οποίες η έλλειψη δεξιοτήτων συνυπάρχει με την ανεργία.

3.3 Ανάγκη για πιο ενεργητική και χωρίς αποκλεισμούς μεταναστευτική πολιτική

Οι αναφορές στην ένταξη και την αλληλεγγύη ήταν σπάνιες στις πρώιμες συζητήσεις για την «ελεύθερη κυκλοφορία» και τη μετανάστευση σε επίσημο επίπεδο στην ΕΕ, εκτός από τις γενικές διατυπώσεις περί απαγόρευσης των διακρίσεων. Στο παραπάνω σχέδιο δράσης των πέντε σημείων, η «ένταξη» τέθηκε στην ημερήσια διάταξη σχετικά με τις προκλήσεις της μετανάστευσης με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, αλλά είναι αμφίβολο εάν αυτό θα είναι αρκετό για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων που τίθενται από τους μετανάστες. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο είναι πρωτίστως ένα εργαλείο που αξιοποιείται για την αγορά εργασίας με στόχο τη βελτίωση της κατάρτισης, την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και την προώθηση της ευελιξίας του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, η κοινωνική ένταξη στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου αφορά κατά κύριο λόγο τις ασθενέστερες ομάδες, όπως τα άτομα με αναπηρία ή τους χαμηλής ειδίκευσης φτωχούς, παρά τους μετανάστες.³²

Αυτό που χρειάζεται είναι η επιστροφή στις ιδρυτικές αρχές της ΕΕ που «προάγουν την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή, και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών [και] ...με τον υπόλοιπο κόσμο...» (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Άρθρο 3). Αρχικά, η ΕΕ προσέγγισε την αλληλεγγύη μέσα από την κατάργηση οποιασδήποτε διάκρισης που

32. Βλ. A. Eydoux, "Migration and the race to the bottom of the European labour standards", and E. Hartmann, "The emerging European solidarity: enabling condition and their limits", τα οποία παρουσιάστηκαν στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη στο Ρόσκιλντ στη Δανία, 2015. http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

βασίζεται στην εθνικότητα των εργαζομένων από διαφορετικά κράτη-μέλη. Με αυτόν τον τρόπο, οφέλη, όπως είναι η ασφάλιση υγείας, αφορούσαν και τα μέλη των οικογενειών των εργαζομένων, ανεξαρτήτως εθνικότητας. Σε αυτό ήρθε να προστεθεί η χορήγηση σε οικονομικά μη ενεργούς μετανάστες, όπως είναι οι σπουδαστές, δικαιωμάτων μη ανταποδοτικών κοινωνικών παροχών, όπως είναι η περίπτωση της παροχής υποτροφιών.

Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων βασίστηκε στις εισφορές των μεταναστών εργαζομένων στο κράτος υποδοχής, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο το δικαίωμα σε αυτούς και στις οικογένειές τους να έχουν πρόσβαση σε παροχές ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους. Η δεύτερη γενιά δικαιωμάτων αφορούσε μετανάστες ανεξάρτητα από το καθεστώς απασχόλησής τους και λόγω αυτού ήταν μη ανταποδοτικού χαρακτήρα. Αυτό είχε αναδιανεμητικές επιπτώσεις με το κράτος υποδοχής να δείχνει την αλληλεγγύη του μέσω της κατανομής των πόρων του χωρίς διακρίσεις. Τέλος, στο πλαίσιο της Συνθήκης του Μάαστριχτ, το πεδίο εφαρμογής των μη ανταποδοτικών παροχών διευρύνθηκε σημαντικά, επεκτείνοντας την έννοια της οικονομικής αλληλεγγύης.

Παρ' όλα αυτά, τα περισσότερα δικαιώματα πρέπει να αξιούνται και συχνά μέσω δικαστικών αποφάσεων προκειμένου να θεμελιωθούν ως δικαιώματα και οι κοινωνικά πιο αδύναμοι μετανάστες, όπως οι Ρομά και οι νομάδες, αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες δυσκολίες στη διεκδίκηση αυτών των δικαιωμάτων. Αυτά τα μη ανταποδοτικού χαρακτήρα δικαιώματα έχουν αμφισβητηθεί περισσότερο από τα δεξιά και ευρωσκεπτικιστικά κόμματα, τα οποία ισχυρίζονται ότι ο «προνοιακός τουρισμός» επεκτείνεται, κάτι για το οποίο δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα αποδεικτικά στοιχεία.

Στην Ευρώπη η μετανάστευση υπήρξε για αρκετό καιρό ένας βασικός δρόμος διεξόδου από την ανεργία και τη φτώχεια, καθώς και ένα μέσο διαφυγής από τους πολέμους και τις διώξεις. Οι χώρες υποδοχής και οι λαοί τους έχουν δείξει την αλληλεγγύη τους μέσω της παροχής πόρων, κάτι το οποίο αποπληρώθηκε με την πάροδο του χρόνου με την εργασία και άλλες συνεισφορές των μεταναστών. Η τρέχουσα συζήτηση για το δικαίωμα των μεταναστών στην κοινωνική προστασία στην ΕΕ σχετίζεται με την αλληλεγγύη και τον επαναπροσδιορισμό των συνόρων σε μια ευρωπαϊκή κοινωνική κοινότητα. Το σχέδιο της νομισματικής ένωσης, χωρίς ένα

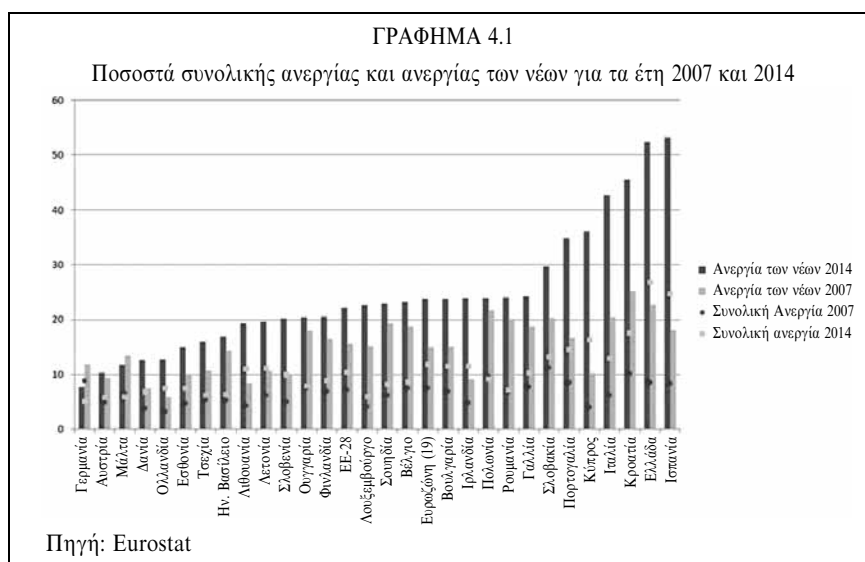
αντιστάθμισμα δημοσιονομικής ένωσης και δημοσιονομικής αλληλεγγύης, ανέδειξε τον εύθραστο χαρακτήρα μιας ένωσης χωρών με διαφορετικές οικονομικές δομές γύρω από ένα ενιαίο νόμισμα και η συνεχιζόμενη κρίση στην Ελλάδα είναι μόνο ένα παράδειγμα τέτοιων αντιφάσεων. Η δημοσιονομική αλληλεγγύη για την παροχή υποστήριξης στους πολίτες της ΕΕ που μεταναστεύουν θα βοηθήσει την ΕΕ να ξεπεράσει την τρέχουσα κρίση της.

Μια Ευρώπη της αλληλεγγύης (αντί για μια Ευρώπη της λιτότητας) αποτελεί καλύτερο θεμέλιο για να απλώσει το χέρι στους εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους που προσπαθούν να ξεφύγουν από πολέμους στη Μέση Ανατολή και την Αφρική χωρίς να εντείνει μια αντι-μεταναστευτική, λαϊκίστικη στάση. Η ΕΕ οφείλει να διατηρήσει την αρχή της «ελεύθερης κυκλοφορίας», από τη στιγμή που είναι ίσως το μόνο πεδίο, από το οποίο οι άνθρωποι της Ευρώπης επηρεάζονται άμεσα και μέσω του οποίου βιώνουν την πολιτισμική ποικιλομορφία και την «ιθαγένεια» της Ευρώπης και ευτυχώς είναι ένα ολοκληρωμένο και χωρίς αποκλεισμούς πεδίο.

4. Ανεργία των νέων στην ΕΕ

4.1 Η έκταση του προβλήματος

Οι νέοι έχουν έρθει αντιμέτωποι με πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας ως συνέπεια όχι μόνο της κρίσης στην ευρωζώνη, αλλά και ως αποτέλεσμα της προσπάθειας επίλυσής της μέσω των πολιτικών «λιτότητας» και της σε μεγάλη κλίμακα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Αυτή η δυσμενής θέση στην οποία έχουν περιέλθει εκατομμύρια νέοι άνεργοι δεν αποτελεί μόνο ένα από τα πιο σημαντικά κοινωνικά προβλήματα της ΕΕ, αλλά αντιπροσωπεύει και την αποτυχία των ηγεσιών των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να διασφαλίσουν το μέλλον της Ένωσης. Γι' αυτούς τους λόγους, η παρούσα έκδοση του Υπομνήματος επικεντρώνεται σε αυτό το ζήτημα, αν και αυτό δεν σημαίνει ότι άλλες πλευρές της κοινωνικής κρίσης, που καθημερινά επιδεινώνονται από τις πολιτικές λιτότητας, είναι λιγότερο σημαντικές.

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, παρά το γεγονός ότι το συνολικό ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη από το 2007 και

μετά (με μοναδική εξαίρεση την Γερμανία), η αύξηση στα ποσοστά ανεργίας των νέων (όπου σύμφωνα με τον ορισμό της Eurostat αφορά την ηλικιακή ομάδα των 15-24 ετών), ήταν αρκετά μεγαλύτερη φτάνοντας το 2014 στο 20% για το σύνολο της ΕΕ και βρισκόταν σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα, κυρίως σε χώρες που υπόκεινται στους περιορισμούς της Τρόικας και σε «μεταρρυθμιστικά» προγράμματα.

Για μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα είναι αναγκαία η μελέτη της αναλογίας των ανέργων στο σύνολο του πληθυσμού (κατά ηλικία), καθώς και των ποσοστών ανεργίας ως προς το εργατικό δυναμικό (ομοίως κατά ηλικία), καθότι η αναλογία των ανέργων δεν περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και δεν προσμετρούνται ούτε ως απασχολούμενοι ούτε ως άνεργοι.³³ Επιπροσθέτως, περίπου το 10% αυτής της γενιάς δεν εμφανίζονται ως άνεργοι, γιατί, παρά το γεγονός ότι δεν βρίσκονται στην εκπαίδευση, δεν αναζητούν εργασία. Αυτό το ανησυχητικό ποσοστό υποδηλώνει ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός νέων ανθρώπων μπορεί να απειλείται από κοινωνική περιθωριοποίηση. Η αναλογία ανέργων προς εργαζόμενους είναι χαμηλότερη σε σχέση με το ποσοστό ανεργίας, αλλά αναμφίβολα υποτιμά το πρόβλημα, δεδομένου ότι πολλοί νέοι που είναι επίσημα καταχωρημένοι ως σπουδαστές θα διέκοπταν άμεσα τις σπουδές τους σε περίπτωση ύπαρξης διαθέσιμης θέσης εργασίας.

Στο σύνολο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περίπου 5.6 εκατομμύρια νέοι ηλικίας 15-24 ετών είναι άνεργοι, ενώ τα πιο υψηλά ποσοστά ανεργίας εμφανίζονται στις οικονομικά πιο αδύναμες χώρες και σε εκείνες όπου εφαρμόζονται σκληρότερα μέτρα λιτότητας.

Επίσης, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την επόμενη ηλικιακή ομάδα που αντιμετωπίζει αντίστοιχα και υπό μία έννοια χειρότερα προβλήματα σε σχέση με την αναζήτηση εργασίας. Οι άνω των 25 ετών αντιμετωπίζουν εξίσου σοβαρά προβλήματα ανεύρεσης εργασίας. Ένας από τους πιο ευρέως διαδεδομένους δείκτες περιθωριοποίησης των νέων είναι το ποσοστό των

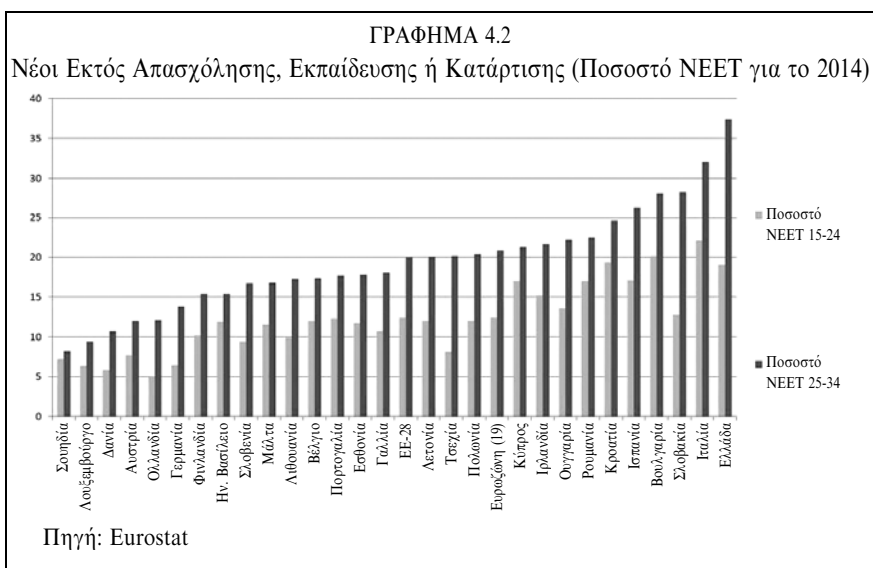
33. Είναι πολύ πιθανό η μεγάλη πλειοψηφία των πολύ νεότερων (ηλικίας 15-19 ετών) να βρίσκεται σε καθεστώς υποχρεωτικής εκπαίδευσης με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας να αφορά μόνο ένα μικρό κομμάτι που έχει εγκαταλείψει πρόωρα το σχολείο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1
Ποσοστό ανεργίας και αναλογία ανέργων
για την ηλικιακή ομάδα των 15-24 ετών το 2014

Χώρες	Ποσοστό ανεργίας	Αναλογία Ανεργίας
Γερμανία	7.7	3.9
Ιρλανδία	23.9	8.9
Ελλάδα	52.4	14.7
Ισπανία	53.2	19.0
Κροατία	45.5	15.3
Ιταλία	42.7	11.6
Κύπρος	36.0	14.5
Σλοβακία	29.7	9.2
Μ. Βρετανία	16.9	9.8
Ευρωζώνη (19)	23.8	9.5
Ευρωπαϊκή Ένωση (28)	22.2	9.2

Πηγή: Eurostat

νέων εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης, ο γνωστός ως δείκτης «NEET». Σε όλα τα κράτη-μέλη, το συγκεκριμένο ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα των 25-34 ετών είναι υψηλότερο σε σύγκριση με την αμέσως νεότερη ομάδα (της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών).

Συνεπώς, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το πρόβλημα της ανεργίας και της αδράνειας είναι πιο έντονο στους νέους της ηλικιακής ομάδας 25-34 ετών, παρά στους νέους της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών.³⁴ Τα ποσοστά NEET είναι υψηλότερα για τις γυναίκες σε σύγκριση με τους άντρες (17.2% για τις γυναίκες και 13.6% για τους άνδρες στο σύνολο των κρατών-μελών). Η παραπάνω διαφορά ενδέχεται να αντικατοπτρίζει τη συνεχή πίεση που δέχονται οι νέες γυναίκες για απασχόληση σε αποκλειστικά οικιακές εργασίες, το οποίο ως φαινόμενο συναντάται σε πολλά νοικοκυριά. Στο παρόν κείμενο, θα αναφερθούμε μόνο στα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, τα οποία σχετίζονται με την ανεργία των νέων.

Πρώτα απ' όλα, η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης αντικατοπτρίζεται όχι μόνο στην ανεργία, αλλά και στις χειρότερες μορφές απασχόλησης με τους νέους πολύ συχνά να βρίσκουν μόνο επισφαλείς και κακοπληρωμένες θέσεις εργασίας. Ένα σχετικό πρόβλημα είναι η μη αξιοποίηση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων τους: νέοι άνθρωποι με υψηλό επίπεδο ακαδημαϊκών ή επαγγελματικών προσόντων, οι οποίοι μπορούν μόνο να βρουν ανειδίκευτη ή χαμηλής ειδίκευσης θέσεις εργασίας. Επιπρόσθετα, ένας ολόένα και αυξανόμενος αριθμός νέων εργαζομένων μπορούν μόνο να βρουν εργασία μέσω της μετανάστευσης στο εξωτερικό, παίρνοντας μαζί τους το σύνολο της τεχνογνωσίας και των δεξιοτήτων, με το οποίο τους έχει τροφοδοτήσει η κοινωνική επένδυση στη χώρα τους και ως εκ τούτου η διαρροή επιστημονικού προσωπικού (brain drain) προστίθεται στα μειονεκτήματα των ασθενέστερων οικονομιών.³⁵

Τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανεργία των νέων δεν περιορίζονται στον τομέα της απασχόλησης. Αντίθετα, η νεανική ανεργία έχει σοβαρές κοινωνικές προεκτάσεις. Η πλειοψηφία των οικογενειών

34. Για μια πιο λεπτομερή περιγραφή των στατιστικών στοιχείων σχετικά με την ανεργία των νέων στο: K. Filinis, "Redefining the youth unemployment in Europe", Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

35. Μεταξύ του 2009 και του 2013, 408.000 άνθρωποι μετανάστευσαν από την Ιρλανδία –από τον υποτιθέμενο καλό μαθητή στην τάξη της Τρόικας– έναντι της εισροής 270.000 μεταναστών. Περίπου το 55% των μεταναστών προς το εξωτερικό βρισκόταν στην ηλικιακή ομάδα των 18-30 ετών.

πιέζεται, καθώς τα νεότερα μέλη τους αδυνατούν να αφήσουν το σπίτι και να δημιουργήσουν νέα νοικοκυριά και αυτό το φαινόμενο έχει δημογραφικές, κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες. Μια από τις πιο δυσμενείς συνέπειες της έλλειψης ευκαιριών για τους νέους είναι ίσως η κατασπατάληση και η απώλεια του εγχώριου ανθρώπινου κεφαλαίου όχι μόνο για το πεδίο της οικονομίας, αλλά και για το πεδίο της πολιτικής, του πολιτισμού, των διαπροσωπικών σχέσεων και της συλλογικής ζωής.

Τα ποσοστά ανεργίας είναι σχεδόν ίσα για τους άνδρες και τις γυναίκες με το ποσοστό των γυναικών να είναι κατά μέσο όρο ελαφρώς χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, αν και –όπως αναφέρθηκε παραπάνω– το ποσοστό των νέων γυναικών που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών. Αυτό είναι ένα γενικό χαρακτηριστικό της πρόσφατης αύξησης της ανεργίας και δεν αντιπροσωπεύει μια κάποια κοινωνική πρόοδο, αλλά αφορά κυρίως το γεγονός ότι οι τομείς που επηρεάστηκαν αρνητικά από τα πρώτα στάδια της κρίσης ήταν εκείνοι όπου συγκέντρωναν άνδρες εργαζόμενους, για παράδειγμα οι κατασκευές. Ωστόσο, στην τρέχουσα περίοδο, όσο οι πιέσεις για την εφαρμογή πολιτικών λιτότητας εντείνονται, οι δημόσιες υπηρεσίες, όπως η εκπαίδευση και η υγεία, δέχονται όλο και περισσότερα πλήγματα. Μάλιστα, από τη στιγμή που αυτοί οι τομείς απασχολούν και ένα δυσανάλογο μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών σε σχέση με άλλους τομείς, η γυναικεία απασχόληση είναι πιθανό να πληγεί περισσότερο.

Στο σύνολο της ΕΕ, το 2014 τα ποσοστά ανεργίας των νέων (της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών) ήταν στο 21.4% για τις γυναίκες και στο 22.7% για τους άνδρες. Για την αμέσως επόμενη ηλικιακή ομάδα (25-34 ετών), τα ποσοστά ανεργίας ήταν σχεδόν ίδια για τα δύο φύλα με 13.7% για τις γυναίκες και με 13.8% για τους άνδρες. Παρ' όλα αυτά, στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου η ανεργία των νέων έχει φτάσει σε υπερβολικά υψηλά επίπεδα, υπάρχουν ενδείξεις διακρίσεων κατά των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και ενδείξεις διακρίσεων στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, με το ποσοστό της ανεργίας των νέων (15-24 ετών) να ανέρχεται για τις γυναίκες στο 58.1% και για τους άνδρες στο 47.4%.

4.2 Μέτρα πολιτικής και η «Εγγύηση για τους Νέους»

Την περίοδο από το 2010 μέχρι το 2015, η Γενική Διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την απασχόληση και τις κοινωνικές υποθέσεις ανέδειξε με έμφαση τη σημασία της κοινωνικής πολιτικής, παρά το γεγονός ότι η βασική προτεραιότητα της ΕΕ, όπως είχε συμφωνηθεί από το σύνολο των άλλων Γενικών Διευθύνσεων, είχε να κάνει με τη θέσπιση κανόνων για τον ανταγωνισμό και τον περιορισμό των κρατικών δαπανών. Επιπρόσθετα, ως απάντηση στην αύξηση της ανεργίας των νέων εισήχθη μια συγκεκριμένη πρωτοβουλία που επηρέασε θετικά τις κοινωνικές πολιτικές των κρατών-μελών. Και στις δύο περιπτώσεις υπήρξε μια παρέκκλιση από τις συνήθεις πρακτικές της Επιτροπής, στο πλαίσιο της οποίας οι στόχοι της κοινωνικής πολιτικής έχουν συνήθως ρητορική σημασία. Βέβαια, αναμένεται να αποδειχθεί αν η ανταπόκριση σε επίπεδο πολιτικών θα είναι πρόσκαιρη ή θα αποκτήσει πιο μόνιμα χαρακτηριστικά.

Στις 22 Απριλίου του 2013, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθέτησε επίσημα τη σύσταση της «Εγγύησης για τη Νεολαία» ως βασικό μέτρο καταπολέμησης της ανεργίας των νέων. Αφορά στη δημιουργία «Εγγύησης της Νεολαίας», δηλαδή στη λήψη μέτρων για τη διασφάλιση της προσφοράς καλής ποιότητας απασχόλησης για όλους τους νέους κάτω των 25 ετών, διαρκή εκπαίδευση, μαθητεία ή πρακτική άσκηση εντός τεσσάρων μηνών από τη στιγμή που μένουν άνεργοι ή εγκαταλείπουν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Δεδομένου ότι ήταν σαφές ότι οι πιο αδύναμες οικονομικά χώρες δεν θα είχαν τους πόρους για να εφαρμόσουν αυτή την Εγγύηση, παρασχέθηκαν στοχευμένες χρηματοδοτήσεις. Η πρωτοβουλία για τη Νεανική Απασχόληση, που συμφωνήθηκε το Φεβρουάριο του 2013 από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αφορά τουλάχιστον 3.2 δις ευρώ για τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων περιοχών, που πλήττονται από υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων (25%), προκειμένου να ενισχυθεί η εφαρμογή του προγράμματος «Εγγύηση για τη Νεολαία». Για τον ίδιο σκοπό, μερικοί επιπρόσθετοι πόροι πρόκειται, επίσης, να προσφερθούν από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Η ίδια η Εγγύηση για τη Νεολαία παρέχει σε κάθε νέο ηλικίας μεταξύ 18 και 24 ετών δουλειά, εργασιακή εμπειρία, επαγγελματική μαθητεία, κατάρτιση ή εργασία σε συνδυασμό με επαγγελματική κατάρτιση

εντός μιας προσδιορισμένης χρονικής περιόδου μετά από την αποχώρηση από το σχολείο ή την ένταξή του σε καθεστώς ανεργίας. Αυτό που προτείνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι ότι η εγγύηση για τη νεολαία θα πρέπει να προσφέρεται στους νέους ανθρώπους εντός των πρώτων τεσσάρων μηνών από τη στιγμή που είναι άνεργοι.

Είναι όμως εξαιρετικά πιθανό αυτοί οι πόροι να αποδειχθούν ανεπαρκείς για την καταπολέμηση του προβλήματος ακόμα και για τις περιφέρειες που δέχθηκαν τη μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια. Τα πακέτα οικονομικής στήριξης προορίζονται για να καλύψουν τις ανάγκες της υλοποίησης των προγραμμάτων μέχρι το 2020. Το Κοινωνικό Ταμείο αναφορικά με αυτό σχολιάζει ότι: «Τα κράτη-μέλη θα πρέπει να συμπληρώσουν αυτή την χρηματοοικονομική βοήθεια του Ταμείου με σημαντικές εθνικές επενδύσεις, προκειμένου να επιτευχθούν διαρθρωτικές αλλαγές με στόχο τον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών απασχόλησης και εκπαίδευσης της νεολαίας, αλλά και μέσα από την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων δομών και τη βελτίωση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, της ποιότητας και της σύνδεσης της εκπαίδευσης με τη ζήτηση της αγοράς εργασίας».³⁶

Αυτού του είδους οι διοικητικές και εκπαιδευτικές βελτιώσεις δεν θα είναι μια εύκολη υπόθεση για τις χώρες με βαθιά αποδιάρθρωση λόγω της επιβολής των προγραμμάτων της Τρόικας. Τα 160 εκατομμύρια ευρώ των συγκεκριμένων χρηματοδοτήσεων που προορίζονται για την Ελλάδα μέχρι το 2020 θα πρέπει να συνδέονται με το πλαίσιο των επιβαλλόμενων περικοπών της Τρόικας, που έχουν περιορίσει τις δημόσιες δαπάνες στην Ελλάδα από το ποσό των 128 δις ευρώ το 2009 στο ποσό των 89 δις ευρώ το 2015.

Άλλες χώρες με χαμηλά, επίσης, εισοδήματα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην εφαρμογή του προγράμματος της «Εγγύησης για τη Νεολαία» και στον έλεγχο της ποιότητας των υποστηρικτικών υπηρεσιών που προσφέρονται στους νέους.³⁷ Τα διοικητικά προβλήματα αποτελούν μια πρόκληση

36. European Commission, “Youth Employment Initiative and the European Social Fund.” *European Social Fund thematic paper*, 2014.

37. Για την περίπτωση της Κροατίας: Z. Mrnjavac, “The Implementation and problems of youth guarantee model in Croatia.” Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, <http://>

δεδομένου ότι ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόμενων μερών χρειάζεται ένα συντονισμό δράσεων, ώστε αυτού του τύπου οι παρεμβάσεις να καταστούν αποτελεσματικές.

Απ' ό,τι φαίνεται είναι αναπόφευκτη η σημαντική διαφορά των κρατών-μελών σε σχέση με την ποιότητα της προσφερόμενης τεχνικής εκπαίδευσης και της εργασιακής εμπειρίας στους νέους εργαζόμενους. Σε κάποιες χώρες με πιο αναπτυγμένες κοινωνικές δομές, παρέχεται ήδη υψηλής ποιότητας υποστήριξη στους νέους στη βάση των προβλεπόμενων από το πρόγραμμα «Εγγύηση για τη Νεολαία». Σύμφωνα με μια μελέτη που εκπονήθηκε από το Eurofound, η Αυστρία, η Σουηδία και η Φιλανδία αναφέρονται ως χώρες στις οποίες η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών θα μπορούσε να αποτελέσει υπόδειγμα για άλλες χώρες.³⁸

Εάν το πρόγραμμα «Εγγύησης για τη Νεολαία» και η πρωτοβουλία «Νεανικής Απασχόλησης» αποκτούσαν πιο μόνιμα χαρακτηριστικά ως επιμέρους τμήματα της ευρωπαϊκής πολιτικής για την απασχόληση, με πιο αποτελεσματική χρηματοδότηση των υπηρεσιών για τις οικονομικά ασθενέστερες χώρες, θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια σημαντική εξέλιξη στην πορεία για ένα επαρκές και υπεύθυνο σύστημα κοινωνικών παροχών στην ΕΕ. Παρ' όλα αυτά, υπάρχει ο κίνδυνος να αντιμετωπιστούν ως μια εξειδικευμένη πολιτική παρέμβαση για μια πρόσκαιρη έκτακτη ανάγκη με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη των προσπαθειών όταν τα ποσοστά ανεργίας μειωθούν. Το μέλλον αυτών των προγραμμάτων θα αναδείξει εάν υπάρχει πραγματική θέληση για την αντιμετώπιση του κοινωνικού ελλείμματος της ΕΕ.

4.3 Προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής βασισμένη στα κοινωνικά δικαιώματα

Οι μεταρρυθμίσεις στο σκέλος της διακυβέρνησης της ευρωζώνης είναι ζωτικής σημασίας, ώστε η ΕΕ να αποκαταστήσει κοινωνική νομιμοποίηση. Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν ως απάντηση στην κρίση της Ευρώπης έχουν μέχρι τώρα οδηγήσει στην υποταγή σημαντικών πλευρών της αγοράς

www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html

38. Eurofound, *Social Inclusion of Young People*, 2015.

εργασίας και της κοινωνικής πολιτικής στις νεοφιλελεύθερες οικονομικές αρχές. Η ευρωπαϊκή πολιτική έχει επικεντρωθεί στη διάλυση των συνθηκών, που ίσχυαν μέχρι πρότινος στην αγορά εργασίας με την άρση της προστασίας της απασχόλησης και την υπονόμηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Τελικά, τα κράτη-μέλη εξαναγκάζονται σε έναν «αγώνα δρόμου προς τα κάτω», αποθαρρύνουν την ενεργό ζήτηση και την οικονομική δραστηριότητα συνολικά και υπονομεύουν περαιτέρω τις προσπάθειες για αύξηση της απασχόλησης και αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων. Με την εκ νέου ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στην πολιτική απασχόλησης, αυτές οι ανεπιθύμητες συνέπειες μπορούν να αποφευχθούν και οι ευρωπαϊκές οικονομίες να προσανατολιστούν ξανά σε υψηλά πρότυπα λειτουργίας.

Στην Ευρώπη, ο κορυφαίος θεσμός προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο εποπτεύει τόσο την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όσο και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Συγκεκριμένα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης έχει θεσπίσει ισχυρά κοινωνικά και εργασιακά πρότυπα στη βάση μιας σειράς κοινωνικών δικαιωμάτων. Η βελτίωση των θεσμικών συνδέσεων της ΕΕ με το Συμβούλιο της Ευρώπης παρέχει ένα πολλά υποσχόμενο μέσο για την αποκατάσταση της προστασίας και της προώθησης των κοινωνικών δικαιωμάτων στο επίπεδο της ΕΕ.

Η οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ διεξάγεται στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, όπου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέχει καίριο ρόλο σε ό,τι έχει να κάνει με την ανάπτυξη και τον συντονισμό των διαφόρων πολιτικών. Η Επιτροπή συντάσσει την Ετήσια Έρευνα για την Ανάπτυξη και εκδίδει Ειδικές Συστάσεις για κάθε κράτος-μέλος (Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος και Διαδικασία Μακροοικονομικών Ανομοσοροπιών) στο πλαίσιο της εφαρμογής των γενικών κατευθυντήριων γραμμών, που τίθενται συνολικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτές οι λειτουργίες της Επιτροπής βασίζονται στην εκτενή έρευνα που διεξάγεται από το προσωπικό της. Εάν η Επιτροπή δεσμευόταν στην ενσωμάτωση των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων σε αυτή τη διαδικασία, πολλά από τα δυσμενή αποτελέσματα που έχουν μέχρι τώρα παρατηρηθεί σε σχέση με πολιτικές, όπως η πολιτική για την αγορά εργασίας, θα μπορούσαν να αποφευχθούν. Μια τέτοια δέσμευση

θα περιελάμβανε τη συμμετοχή της Επιτροπής στην προπαρασκευαστική διαδικασία για το Ευρωπαϊκό Εξαμήνο, επιτρέποντάς της να εντοπίσει εκείνες τις πολιτικές που ενέχουν τον κίνδυνο υπονόμευσης δικαιωμάτων.

Κάθε πιθανή παρέμβαση στα δικαιώματα που εμπεριέχεται στη χάραξη συγκεκριμένων πολιτικών θα έπρεπε να δικαιολογείται ρητά με βάση την αρχή της αναλογικότητας, βάσει της οποίας η ΕΕ αντιμετωπίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε παρέμβαση σε αυτά τα δικαιώματα θα πρέπει να στηρίζεται σε νόμιμη βάση, ανάλογα με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Παρ' όλα αυτά, η Επιτροπή δεν διαθέτει εξ ολοκλήρου την απαραίτητη τεχνογνωσία που χρειάζεται για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων. Η εγκαθίδρυση ρητής θεσμικής σύνδεσης με το Συμβούλιο της Ευρώπης, μέσω της οποίας η Επιτροπή θα μπορούσε να επωφεληθεί από την τεχνογνωσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Κοινωνικά Δικαιώματα (του σώματος που είναι επιφορτισμένο με την επίβλεψη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη), θα επέτρεπε να χρησιμοποιηθούν τα κατάλληλα πρότυπα δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, η δυνατότητα συμμετοχής οργανώσεων εκπροσώπησης των εργαζομένων και κοινωνικών ΜΚΟ στη χάραξη των πολιτικών του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου θα επέτρεπε τον ουσιαστικό έλεγχο των κοινωνικών επιπτώσεων της ευρωπαϊκής πολιτικής. Αυτό θα παρείχε ένα μέσο διασφάλισης μέσω του οποίου οι πολιτικές που δεν σέβονται επαρκώς τα δικαιώματα θα μπορούσαν να τεθούν υπό αμφισβήτηση εντός του θεσμικού πλαισίου του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει μακρά ιστορία στην ανάπτυξη υψηλών κριτηρίων για την διαφύλαξη των κοινωνικών δικαιωμάτων. Πολλά από αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στο πεδίο της πολιτικής που σχετίζεται με την αγορά εργασίας και προωθείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η τελευταία έχει επιδιώξει την αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγματεύσεως και την εγκαθίδρυση της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων, χαλαρώνοντας το πλαίσιο της προστασίας της απασχόλησης. Αυτού του είδους οι πολιτικές έχουν δικαιολογηθεί στη βάση του επιχειρήματος ότι στοχεύουν στην αύξηση του επιπέδου απασχόλησης και στην αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων. Το ερώτημα που προκύπτει σχετίζεται με τη μορφή που θα έπαιρνε σήμερα μια σύγχρονη οικονομική ανάλυση βασισμένη στη διασφάλιση των δικαιωμάτων.

Δυο συγκεκριμένα δικαιώματα είναι ιδιάζουσας σημασίας: το δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση και το δικαίωμα σε ανθρώπινες συνθήκες εργασίας. Και τα δύο αυτά δικαιώματα θίγονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, της οποίας η υιοθετούμενη πολιτική στοχεύει στην αποκεντρωμένη συλλογική διαπραγμάτευση και την αυξανόμενη ευελιξία της αγοράς εργασίας.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η ΕΕ έχει ιστορικά χρησιμοποιήσει ένα κριτήριο αναλογικότητας το οποίο αποτελείται από τρία βήματα. Πρώτον, θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι οι πολιτικές που πρόκειται να υιοθετήσουν τα δικαιώματα επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν έναν θεμιτό σκοπό. Για παράδειγμα, εάν ο σκοπός της Επιτροπής είναι να αυξήσει το επίπεδο απασχόλησης, αυτό κρίνεται σίγουρα θεμιτό. Παρ' όλα αυτά, η αποτελεσματικότητα αυτών των πολιτικών προκειμένου να φθάσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα πρέπει, επίσης, να αξιολογείται. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να αναφερθεί ότι στα Υπομνήματά μας, όπως και σε άλλες μελέτες, έχει κατά καιρούς ασκηθεί δριμυία κριτική στις πολιτικές που προωθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από οικονομική σκοπιά. Η λογική αυτής της κριτικής έγκειται κυρίως στη διαπίστωση ότι η πολιτική της Επιτροπής υιοθεμύει την εγχώρια ζήτηση των κρατών που βρίσκονται σε κρίση, καθώς και συνολικά την οικονομική δραστηριότητα, εμποδίζοντας έτσι την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης. Αυτού του είδους οι κριτικές αμφισβητούν τη νομιμότητα των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Δεύτερον, οι πολιτικές που παρεμβαίνουν στα δικαιώματα πρέπει να υποστηρίζονται νομικά. Οι ειδικές ανά χώρα συστάσεις, καθώς και οι συστάσεις που σχετίζονται με την εφαρμογή των προωθούμενων πολιτικών έχουν τη μορφή κατευθύνσεων με το τεχνικό μέρος της εφαρμογής τους να επαφίεται στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών. Παρά το γεγονός ότι αυτές οι συστάσεις συνήθως εφαρμόζονται μέσω της νομοθεσίας, κάποιες κυβερνήσεις, όπως η ιταλική και η ισπανική, επεδίωξαν να εφαρμόσουν πολιτικές που υπαγορεύονται από τις αρχές της ΕΕ με τη μορφή νομοθετικών διαταγμάτων. Επομένως, σε αυτές τις περιπτώσεις θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη εάν η παρέμβαση στα δικαιώματα παρέχεται μέσω νόμου.

Παρά το γεγονός ότι η προσέγγιση που βασίζεται στα δικαιώματα είναι

ελκυστική για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, πρέπει να λάβει υπόψη τις εντάσεις που εμπερικλείονται στη σημερινή εργασιακή ατζέντα. Ειδικότερα, η υποστήριξη δικαιωμάτων – όπως το δικαίωμα στην ασφάλεια, στην εγγύηση εισοδήματος, στην εκπαίδευση, στις περιόδους άδειας πριν από την ηλικία συνταξιοδότησης δεν πρέπει να διατυπώνονται στο πλαίσιο των παραδοσιακών μοτίβων της δια βίου και πλήρους απασχόλησης. Το υπόδειγμα αυτό δεν είναι πλέον εφικτό – αν υπήρξε ποτέ. Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο της ανταποδοτικότητας και οι πολιτικές με πυρήνα τον ατομισμό επιχειρούν να αποκρύψουν την πραγματικότητα της κοινωνικοποίησης της εργασίας, που συντελείται στις σύγχρονες οικονομίες μέσω της προβολής της αξίας της ατομικής προσπάθειας για επιβίωση. Ιδιαίτερης σημασίας θεωρούνται τα δύο σημεία που αναπτύσσονται παρακάτω.

Πρώτον, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο ζήτημα της αναδιανομής του εισοδήματος, δεδομένου ότι η κοινωνική ανισότητα είναι, τουλάχιστον εν μέρει, αποτέλεσμα και συνέπεια της μεταφοράς του κόστους των επιχειρήσεων στα «θύματά» τους μέσω του δόγματος της ελαστικοποίησης και της επισφάλειας της εργασίας. Δεύτερον, η ανάληψη της ευθύνης από τους δημόσιους φορείς ως προς την κοινωνικοποίηση της εργασίας, παρέχοντας το πλαίσιο για τη διασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω του εκπαιδευτικού μηχανισμού, των δημοσίων υπηρεσιών και επιχειρήσεων, καθώς και μέσω της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα. Η παραπάνω πρωτοβουλία είναι αναγκαίο να περιλαμβάνει εναλλακτικές μορφές απασχόλησης, όπως είναι η κοινωνική οικονομία. Σε τελική ανάλυση, οποιαδήποτε παρεμβολή στη διαδικασία διασφάλισης των δικαιωμάτων θα πρέπει να είναι ανάλογη με τους σκοπούς των τελευταίων. Σχετικά με αυτό το ζήτημα, είναι απαραίτητο να ανατρέξουμε στη νομολογία που αναπτύχθηκε γύρω από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα, τα οποία έχουν διαχειριστεί τη χάραξη πολλών μέτρων πολιτικής, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ανάλογα των περιστάσεων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα έχει δημοσιοποιήσει πληθώρα παραδειγμάτων μη-συμμόρφωσης στις επιταγές της διασφάλισης των κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο πολιτικών που υιοθετήθηκαν κατ' εντολή της Ευρωπαϊκής

Επιτροπής. Συγκεκριμένα στην Ισπανία, έχει αποδειχθεί ότι η εξαναγκαστική αποκέντρωση των δομών συλλογικής διαπραγμάτευσης που επέτρεπαν στους εργοδότες να υπονομεύουν τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας αντιτίθεται στο θεμελιώδες δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση. Επιπλέον, έχει υπογραμμιστεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα ότι οι παρατεταμένες δοκιμαστικές περιόδους όπου οι εργαζόμενοι δουλεύουν χωρίς οποιαδήποτε μορφή προστασίας απέναντι στις απολύσεις αντιβαίνει στην κατοχύρωση των εργασιακών δικαιωμάτων. Δυστυχώς, υπερβαίνει το στόχο αυτής της έκθεσης η λεπτομερής καταγραφή όλων των αντίστοιχων περιπτώσεων υπονόμησης κοινωνικών δικαιωμάτων. Το συμπέρασμα είναι ότι σαφή πρότυπα για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων αυτών έχουν ήδη καθιερωθεί, καθώς και ότι αυτά τα πρότυπα υπονομεύονται συνολικά από το σημερινό καθεστώς διακυβέρνησης στη Ζώνη του Ευρώ.

Όπως έχει διαφανεί σε αυτό, αλλά και στα προηγούμενα Υπομνήματά μας, η ανεργία των νέων δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί επιτυχώς στη βάση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που υποβαθμίζουν τα κοινωνικά δικαιώματα. Μια εναλλακτική στρατηγική θα πρέπει να βασίζεται στην ενσωμάτωση της υποχρέωσης σεβασμού στα κοινωνικά δικαιώματα στο πλαίσιο της διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνολικά.

5. Η πρόκληση της Διατλαντικής Συμφωνίας Εμπορίου και Επενδύσεων (TTIP) και η Ανατολική Εταιρική Σχέση

5.1 Πρόσφατες εξελίξεις: οι διαμαρτυρίες σε άνοδο και οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις

Η Διατλαντική Συμφωνία Εμπορίου και Επενδύσεων (Transatlantic Trade and Investment Partnership - TTIP) δεν είναι απλώς μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου (ΣΕΕ), όπως αρχικά παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Θεωρείται μια σε βάθος ζώνη ελεύθερων συναλλαγών, μια εμπορική συμφωνία τρίτης γενιάς – σε σημείο όπου αποκαλείται μέχρι και ως ένα οικονομικό NATO και αγγίζει πεδία συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιλογών, του τρόπου ζωής και των συλλογικών προτιμήσεων. Κατά κύριο λόγο, θα περιλαμβάνει την άρση των «μη-δασμολογικών φραγμών» και το Σύστημα Επίλυσης Διαφορών Επενδυτή-Κράτους (Investor State Dispute Settlement - ISDS) το οποίο είναι ένα καθεστώς ρυθμίσεων σχετικά με τις διεθνείς επενδύσεις, σχεδόν εξ ολοκλήρου στη διάκριση ιδιωτικών συμφερόντων.

Το πεδίο εφαρμογής της TTIP επηρεάζει το περιεχόμενο των συγκρούσεων που δημιουργούνται. Αυτές οι συγκρούσεις αφορούν τον τρόπο ρύθμισης της οικονομίας (κανονιστικές συγκρούσεις), λαμβάνοντας υπόψη ότι οι συγκρούσεις που προκύπτουν στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής εμπορικής συμφωνίας σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τα οφέλη και τα κόστη αποζημίωσης που προκύπτουν μεταξύ των ενδιαφερομένων (διανεμητικές συγκρούσεις).³⁹

Απέναντι σε αυτήν την πρωτοβουλία, οι ευρωπαίοι πολίτες αντέδρασαν με κάποια καθυστέρηση και γενικότερα αιφνιδιάστηκαν δεδομένου ότι δεν είχε διεξαχθεί καμιά προκαταρκτική δημόσια συζήτηση αναφορικά με το περιεχόμενο, τις θεματικές ή τις επιπτώσεις της Συμφωνίας. Σταδιακά, όμως,

39. G. Siles-Brügge, and F. de Ville, "The transatlantic Trade and Investment Partnership and normative trade conflict: a Polanyan moment in Trade?" Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

το κίνημα διαμαρτυρίας ενδυναμώνεται και τον Οκτώβριο του 2015, 250.000 άτομα πραγματοποίησαν πορεία στο Βερολίνο για να εκφράσουν την αντίθεσή τους απέναντι στη Συμφωνία. Το 45% των γερμανών είναι κατά της Συμφωνίας, συγκρινόμενο με το ποσοστό τον Φεβρουάριο του 2014 το οποίο βρισκόταν στο 25%. Ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών δυνάμεων έχει δηλώσει την αντίθεσή του απέναντι στη Συμφωνία, στο οποίο, μεταξύ άλλων, συμπεριλαμβάνονται συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ και ενώσεις καταναλωτών. Ένας μεγάλος και αυξανόμενος αριθμός τοπικών αρχών υποστηρίζει ότι βρίσκεται «εκτός της ΤΤΙΡ» και τον Σεπτέμβριο του 2015 το 54% των γάλλων ζούσε σε ζώνες «εκτός της ΤΤΙΡ».

Οι ευρωπαϊκές αρχές και τα κράτη-μέλη φαίνεται ότι αιφνιδιαστήκαν από την έκταση των αντιδράσεων, ενώ αναδύθηκαν ρήξεις μεταξύ των κρατών-μελών αναφορικά με το Σύστημα Επίλυσης Διαφορών Επενδυτή-Κράτους (ISDS) και τον Ιανουάριο του 2014 οι διαπραγματεύσεις για το ISDS ανεστάλησαν. Εν τω μεταξύ, οι ΗΠΑ είναι ανένδοτες θεωρώντας ότι το ISDS θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται σε οποιαδήποτε μελλοντική συμφωνία. Από την άλλη πλευρά, η Επιτροπή, μολονότι αναγνωρίζει τον έντονο σκεπτικισμό των ευρωπαίων πολιτών, αρνείται να εγκαταλείψει τη Συμφωνία. Επιπλέον, αναφορικά με τη θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου απέναντι στη Συμφωνία, τον Ιούλιο του 2015 δήλωσε σε ένα μη δεσμευτικό χαρακτήρα ψήφισμα ότι είναι υπέρ.

Το εύρος των αντιδράσεων απέναντι στην ΤΤΙΡ υποχρέωσε την Επιτροπή να τροποποιήσει την επικοινωνιακή της στρατηγική. Η νέα ευρωπαϊκή εμπορική πολιτική (Οκτώβριος του 2016) με τίτλο: «Εμπόριο για Όλους: Προς μια πιο υπεύθυνη πολιτική εμπορίου και επενδύσεων» θεωρείται ότι είναι πιο διαφανής και περισσότερο εναρμονισμένη με τις ευρωπαϊκές αξίες, διασφαλίζοντας το ανάλογο κοινωνικό και ρυθμιστικό ευρωπαϊκό μοντέλο. Ωστόσο, στο παγκόσμιο πλαίσιο ανταγωνιστικής φιλελευθεροποίησης η κατ' αρχήν συμφωνία για την εμπορική συνεργασία των κρατών της περιοχής του Ειρηνικού (Διειρητική Εταιρική Σχέση), γνωστή ως TPP (Trans Pacific Partnership), που είναι η δίδυμη συνθήκη της ΤΤΙΡ, υπογράφηκε τον Οκτώβριο του 2015, επικυρώνοντας στην ουσία την πλήρη απελευθέρωση της ευρωπαϊκής εμπορικής στρατηγικής.

Οι μεγαλύτερες χώρες της Ασίας είναι ο πρωταρχικός στόχος των

εμπορικών συμφωνιών και οι διαπραγματεύσεις βρίσκονται σε εξέλιξη για μια συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών με την Ιαπωνία και μια επενδυτική συμφωνία με την Κίνα. Επιπλέον, η έναρξη διαπραγματεύσεων για μια νέα συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών με χώρες, όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία και οι Φιλιππίνες βρίσκεται προ των πυλών. Ο κεντρικός στόχος της πολιτικής στο νέο έγγραφο είναι να επεκταθεί περαιτέρω η προσέγγιση μιας «συμμαχίας των προθύμων» από την πλευρά των πλούσιων χωρών με την επιβολή μιας ολοένα και μεγαλύτερης απελευθέρωσης και απορρύθμισης τόσο στις ίδιες τις χώρες, όσο και σε άλλες χώρες.

Η Επιτροπή προτείνει μια μεταρρύθμιση του ISDS αντικαθιστώντας τα ειδικού σκοπού δικαστήρια όπως αυτά που προβλέπονται για την TTIP από ένα μόνιμο «δικαστήριο» διαιτησίας συμπεριλαμβανομένου ενός δευτεροβάθμιου δικαιοδοτικού οργάνου αποτελούμενο από άτομα προερχόμενα από ένα κατάσταση που καταρτίζεται από τις ΗΠΑ και την ΕΕ.

Παρά το γεγονός ότι αυτές οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν ευπρόσδεκτη αναγνώριση ορισμένων βασικών αδυναμιών των υφιστάμενων ρυθμίσεων για την επίλυση των διαφορών, η μεταρρυθμιστική πρόταση παραβλέπει τα βασικά προβλήματα σχετικά με το ISDS: την δυνατότητα των επιχειρήσεων να προβαίνουν σε μηνύσεις κυβερνήσεων εξαπολύοντας μια επίθεση σε δημοκρατικά υιοθετημένους κανόνες προστασίας του δημόσιου συμφέροντος. Επίσης, η πρόταση διατηρεί τις γενικές ρήτρες των συμφωνιών της προστασίας των επενδύσεων, δίνοντας άπλετο χώρο στις επιχειρήσεις για την υπονόμηση της έννομης νομοθετικής διαδικασίας.

5.2 Επίσημες πολιτικές υπό διερεύνηση

Γεωπολιτικές συνέπειες και ένα δυνητικά μοιραίο πλήγμα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση

Η TTIP είναι το αποτέλεσμα μιας συνολικής διμερούς και πολυμερούς πολιτικής απελευθέρωσης του εμπορίου που εισήχθηκε υπό την πίεση των πολυεθνικών επιχειρήσεων μετά την αποτυχία των πολυμερών διαπραγματεύσεων του Γύρου της Ντόχα του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Αυτή η πολιτική έχει αναγνωριστεί από την ΕΕ, όπως προκύπτει κυρίως από την Ανακοίνωση του Οκτωβρίου 2006 με τίτλο: «Η Ευρώπη στον

κόσμο: Η συμμετοχή της στον παγκόσμιο ανταγωνισμό». Πολλές βιομηχανικές χώρες, καθώς και αναδυόμενες, δεσμεύονται σε αυτή τη διαδικασία ελπίζοντας ότι έτσι θα προστατεύσουν τα εμπορικά τους συμφέροντα. Η TTIP είναι το αποτέλεσμα αυτών των δυο εξελίξεων.

Η TTIP υποτίθεται ότι θα έδινε ώθηση στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας, θα βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και θα θεσμοθετούσε την κυριαρχία της ΕΕ και των ΗΠΑ απέναντι στις χώρες BRIC (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα) και κυρίως απέναντι στην Κίνα.⁴⁰ Ωστόσο, σε περίπτωση εφαρμογής της, η Συμφωνία θα αποτύχει σε όλα αυτά τα πεδία. Σύμφωνα με μελέτες που έχουν γίνει για λογαριασμό της Επιτροπής προβλέπεται ότι η επίπτωση για την ανάπτυξη είναι αμελητέα⁴¹, ενώ σύμφωνα με μια άλλη μελέτη προβλέπεται αρνητική επίπτωση.⁴² Από τη διαδικασία της ανταγωνιστικής απελευθέρωσης ενδέχεται να επωφεληθούν περισσότερο οι πολυεθνικές επιχειρήσεις υψηλής εξειδίκευσης των ΗΠΑ, παρά οι επιχειρήσεις μιας κατακερματισμένης Ευρώπης σε κρίση, που αναζητά διέξοδο. Τέλος, πέρα το γεγονός της επιβολής ενός πλαισίου συμμόρφωσης της Κίνας με τα δυτικά πρότυπα, η Συμφωνία ενδέχεται να οδηγήσει στη δημιουργία εχθρικών εμπορικών συνασπισμών που θα υπονόμευαν την ηγεμονία των ΗΠΑ στο κίνημα της παγκοσμιοποίησης. Στην πραγματικότητα, η Κίνα είναι ήδη ο προνομιακός εταίρος των χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας, με τις οποίες έχει συνάψει πολυάριθμες συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών και εμπλέκεται σε μια διαδικασία αναπροσανατολισμού της παραγωγής της στην κατεύθυνση της εγχώριας ζήτησης. Πρόκειται για μια προσπάθεια που έχει σοβαρές προοπτικές επιτυχίας δεδομένου του μεγέθους της εγχώριας αγοράς της Κίνας, της ικανότητάς της να κινητοποιεί πόρους και να προσαρμόζεται ενισχυόμενη από την σε μεγάλο βαθμό κατευθυνόμενη οικονομία και τη

40. P. Defraigne, "Departing from TTIP and going plurilateral." *Madariaga Paper*, Vol. 7, No. 9, 2014.

41. W. Raza, J. Grumiller, I. Taylor, B. Tröster, and R. von Arnim, *Assessing TTIP: Assessing the claimed benefits of the transatlantic trade and investment partnership*. Final Report, Austrian Foundation for Development Research, Vienna, 2014.

42. J. Capaldo, "TTIP: European Disintegration, Unemployment and Instability". GDEI, October 2014.

συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας. Αυτό ενδυναμώνει την ικανότητά της να ανθίσταται στις εξωτερικές πιέσεις προς την κατεύθυνση της ανεξέλεγκτης απελευθέρωσης της οικονομίας.

Αναφορικά με τις συνέπειες της ΤΤΙΡ για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αυτή θα αποτελούσε ένα μοιραίο πλήγμα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ενοποίηση των αγορών (Κοινή Αγορά και Ενιαία Αγορά) μαζί με τη νομισματική ενοποίηση ήταν δυο κορυφαία γεγονότα για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής οικοδόμησης. Με την ΤΤΙΡ η ενιαία ευρωπαϊκή αγορά θα ενταχθεί στη μεγάλη διαντλαντική αγορά, το οποίο είναι και ο στόχος της ΤΤΙΡ, ενώ το ISDS και η διαδικασία «ρυθμιστικής σύγκλισης» θα αποδυνάμωναν περαιτέρω την εξουσία των ευρωπαϊκών κρατών, τον κινητήριο μοχλό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Ο περιορισμός των βασικών ρυθμίσεων και η μείωση των πλεονεκτημάτων τους.

Οι διεθνείς εμπορικές συμφωνίες έχουν ολοένα και περισσότερο στοχοποιήσει τις εγχώριες ρυθμίσεις ως «εμπορικούς φραγμούς». Το πρότυπο ανάλυσης των οικονομικών επιπτώσεων των εμπορικών συμφωνιών, συμπεριλαμβανομένων των επίσημων μελετών για την ΤΤΙΡ και την CETA, θεωρεί τις ρυθμίσεις ως καθαρά κόστη για τις επιχειρήσεις και τις διαφορές των ρυθμίσεων μεταξύ των χωρών ως επιπρόσθετα κόστη για αυτές. Τα οφέλη των κανονισμών δεν υπαισέρχονται στους υπολογισμούς και δεν αναφέρονται στο πρότυπο των λογικών που διέπουν τις εμπορικές πολιτικές.

Ωστόσο, συνολικά τα οφέλη για την κοινωνία και την οικονομία είναι τεράστια, όπως για τον χρηματοοικονομικό τομέα, την κλιματική αλλαγή, τις τοξικές χημικές ουσίες, την ασφάλεια τροφίμων, τη δημόσια υγεία, τις συνθήκες εργασίας, την καινοτομία για πιο καθαρά και ασφαλή προϊόντα και ως τελικό αποτέλεσμα οι περισσότερες επιχειρήσεις επωφελούνται. Στις ΗΠΑ το όργανο ρυθμιστικής εποπτείας υπολογίζει ότι το διάστημα 2000-2014 τα οφέλη σε οικονομικούς όρους των κανονιστικών ρυθμίσεων των ΗΠΑ ήταν επτά φορές μεγαλύτερα από τα κόστη.⁴³

43. Office of Information and Regulatory Affairs (OIRA), *2010 Report to Congress on the Benefits and Costs of Federal Regulations and Unfunded Mandates on State, Local, and Tribal*

Τη δεκαετία του 1990 ο ΟΟΣΑ παρουσίασε ένα σύνολο «ορθών κανονιστικών πρακτικών» και η τελευταία ανακοίνωσή του αναφέρεται με σαφήνεια στην ΤΤΙΡ.⁴⁴ Αυτές είχαν ως στόχο τη μείωση των διαφορών μεταξύ των κανονιστικών ρυθμίσεων και, συνεπώς, τη μείωση των φραγμών στο εμπόριο και στις επενδύσεις. Πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι βασίστηκαν στις κανονιστικές πρακτικές των ΗΠΑ.⁴⁵ Για παράδειγμα, όταν εμπερικλείονται σε εμπορικές συμφωνίες, οι διεθνείς συνθήκες μετατρέπονται σε υποχρεωτικό νόμο. Η νέα εμπορική πολιτική της Επιτροπής («Εμπόριο για Όλους») αναφέρει ότι ο ΠΟΕ θα πρέπει να έχει έναν κεντρικό ρόλο στην ενίσχυση των ορθών κανονιστικών πρακτικών (σελ.28).

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ τα βασικά χαρακτηριστικά είναι οι διαβουλεύσεις, οι εκτιμήσεις των ποσοτικών επιπτώσεων με έμφαση στην ανάλυση κόστους-οφέλους και στη μετατροπή όλων των στοιχείων σε χρηματικά ποσά, οι τακτικές αξιολογήσεις των υφιστάμενων κανονισμών, ο ισχυρός κεντρικός έλεγχος. Η επιλογή της καλύτερης κανονιστικής επιλογής είναι ένα τεχνικό ζήτημα στοιχείων και υπολογισμού, χωρίς οποιαδήποτε αναφορά στο γεγονός ότι οι κανονισμοί είναι πολιτικές επιλογές και θα πρέπει να περιλαμβάνουν τη δημοκρατική συμμετοχή ή τις δημοκρατικές αποφάσεις.

Το κανονιστικό σύστημα της ΕΕ, όπως αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1980 και του 1990, θεωρεί ότι οι ρυθμίσεις είναι σε τελική ανάλυση ένα πολιτικό ζήτημα του οποίου η αντανάκλαση αποτυπώνεται στον τρόπο σχεδιασμού του συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των εκτιμήσεων των επιπτώσεων. Η κανονιστική συνεργασία μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΕ ξεκίνησε στο τέλος της δεκαετίας του 1990 και η ΕΕ κατέληξε στην

Entities, Washington D.C., Executive Office of the President, 2010, Tables 1-3 & B-1, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/legislative/reports/2010_Benefit_Cost_Report.pdf; OIRA, *2015 Draft Report to Congress on the Benefits and Costs of Federal Regulations and Agency Compliance with the Unfunded Mandates Reform Act*, Washington D.C., Executive Office of the President, 2015, Table 1-3, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/inforeg/2015_cb/draft_2015_cost_benefit_report.pdf. Για κάθε έτος τα οφέλη είναι πολύ μεγαλύτερα από τα κόστη.

44. OECD. 2012. *Recommendations of the Council on Regulatory Policy and Governance*.

45. P. Mumford, "Regulatory Coherence: blending trade and regulatory policy," *Policy Quarterly*, November 2014.

υιοθέτηση διαφόρων χαρακτηριστικών του συστήματος των ΗΠΑ. Το νέο Πακέτο (δέσμη μέτρων) της Επιτροπής για τη βελτίωση του ρυθμιστικού πλαισίου τον Μάιο του 2015 προχώρησε ακόμη περισσότερο με πολλές διαβουλεύσεις και εκτιμήσεις επιπτώσεων, κάτι για το οποίο οι ΗΠΑ πίεζαν για χρόνια λόγω των επιχειρηματικών ενώσεων.

Ο εσωτερικός κανονισμός θεωρείται ως κορυφαία προτεραιότητα για τη νέα Επιτροπή που έχει δηλώσει emphaticά ότι θα προβεί στην εφαρμογή λιγότερων ρυθμίσεων. Το πρόγραμμα REFIT (Regulatory Fitness and Performance©Programme) εξετάζει κατά κύριο λόγο τα κόστη των κανονισμών και οδήγησε στην απόσυρση πολλών προτάσεων, συμπεριλαμβανομένων των ελάχιστων προτύπων για την άδεια μητρότητας, την πρόσβαση σε περιβαλλοντική δικαιοσύνη, την προστασία του εδάφους και την εποπτεία των φαρμάκων. Πολλές ομάδες της κοινωνίας πολιτών θορυβήθηκαν και τον Ιούνιο του 2015 δημιούργησαν ένα Παρατηρητήριο Βελτίωσης του Ρυθμιστικού Πλαισίου.

Ο κεντρικός στόχος της TTIP είναι η επίτευξη «ρυθμιστικής συμβατότητας» μεταξύ της ΕΕ και των ΗΠΑ για την αύξηση του εμπορίου και των επενδύσεων. Ειδικότερα, αυτή θα περιλαμβάνει την αμοιβαία αναγνώριση των κανονισμών της κάθε χώρας στους διάφορους τομείς από τη στιγμή που αυτοί οι κανονισμοί έχουν ισοδύναμα αποτελέσματα. Τα ρυθμιστικά συστήματα πρόκειται να ευθυγραμμιστούν στο πλαίσιο των «ορθών κανονιστικών πρακτικών».

Στο πλαίσιο της TTIP, το μόνιμο Συμβούλιο Ρυθμιστικής Συνεργασίας θα απαρτίζεται από υπαλλήλους που θα ασχολούνται με το εμπόριο και τη ρυθμιστική εποπτεία. Κατά το παρελθόν, η Επιτροπή είχε διατυπώσει τη βούλησή της να αλλάξει ριζικά ορισμένες προτάσεις μετά από τις συζητήσεις που είχαν διεξαχθεί με τις εμπορικές αρχές των ΗΠΑ. Οι τομεακές και άλλες ομάδες εργασίας είναι πιθανό να κάνουν το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς και να βρίσκονται υπό την κυριαρχία των επιχειρήσεων χωρίς καμιά πρόταση για τη διαφάνεια αυτών των ομάδων.⁴⁶ Επίσης, δεν υπάρχει καμιά πρόταση για οποιοδήποτε από αυτά τα όργανα σχετικά με τον

46. European Commission, *TTIP Initial Provisions for chapter on Regulatory Cooperation*, Textual Proposal, 2015.

τρόπο διαχείρισης των ωφελειών από τους κανονισμούς και σχετικά με τον τρόπο που αυτά τα πλεονεκτήματα μπορούν να αυξηθούν ή να ενισχυθούν.

Ο συνδυασμός της ΤΤΙΡ και της εσωτερικής βελτίωσης του ρυθμιστικού πλαισίου θα σήμαινε ότι οι κανονισμοί θα αντιμετώπιζαν ένα τεράστιο εμπόδιο. Στα φίλτρα και τις πολλαπλές διαβουλεύσεις στο πλαίσιο της βελτίωσης των κανονιστικών ρυθμίσεων προστίθενται οι διαντλαντικές κανονιστικές ανταλλαγές και τα «ενδιαφερόμενα μέρη» (στην πραγματικότητα οι επιχειρήσεις και των δυο πλευρών) που παρέχουν τις «εισροές». Όλα αυτά θα προηγούνται της δέσμευσης των νομοθετών του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου απέναντι σε μια πρόταση, αν και εφόσον αυτή προκύψει.

Η ΤΤΙΡ προσθέτει ένα μεγάλο αριθμό συμπληρωματικών διαβουλεύσεων και διαδικασιών στην ήδη επιβαρυνόμενη κατάσταση λόγω των μειωμένων πόρων των ρυθμιστικών αρχών, υπονομεύοντας την ικανότητά τους να ρυθμίζουν το δημόσιο συμφέρον, όπως συμβαίνει ήδη στις ΗΠΑ, στην ΕΕ και στην Αγγλία. Σε μια πρόσφατη ανακοίνωση, οι μεγαλύτερες περιβαλλοντικές ΜΚΟ αποκάλεσαν το πρώτο έτος της νέας Επιτροπής «ένα χαμένο έτος για την προστασία του περιβάλλοντος». Συνολικά, βλέπουμε την Επιτροπή να επιδιώκει μια ολόενα και πιο επικίνδυνη απορρύθμιση.⁴⁷ Εδώ και αρκετά χρόνια, η αρχή της προφύλαξης έχει αποτελέσει έναν διακηρυγμένο στόχο της εμπορικής πολιτικής των ΗΠΑ. Σήμερα, έχει σχεδόν εξαφανιστεί στο πλαίσιο των κανονιστικών ρυθμίσεων του 2015 και της αξιολόγησης των επιπτώσεων.

Πρόσφατα, μια μεγάλη αμερικανική οργάνωση για την υπεράσπιση των καταναλωτών περιέγραψε σε μια επιτροπή της Γερουσίας τη λειτουργία αυτών των «ορθών κανονιστικών πρακτικών» στις ΗΠΑ ως εξής: «Η αδικαιολόγητη καθυστέρηση διαπερνά σχεδόν όλες τις πτυχές της διαδικασίας θέσπισης κανόνων ... η πηγή του προβλήματος είναι ... ένα δάσος νομοθετικών διαδικασιών και ψηφισμάτων και πολλαπλών αναλύσεων, παράλληλα με την αθέμιτη επιρροή που ασκείται στα νομοθετικά κατοχυρωμένα μέρη».⁴⁸ Το προφανές ερώτημα το οποίο τίθεται είναι γιατί αυτό το

47. European Environmental Bureau, "Environmental organisations deplore 'lost year' for environmental protection." Press release, 2 November 2015.

48. R. Weissman, "Examining the Federal Regulatory System to Improve Accountability, Transparency and Integrity", Written Testimony before the Senate Judiciary Committee, 10

σύστημα, το οποίο θα έπρεπε καλύτερα να αποκαλείται «κακή κανονιστική πρακτική», πρέπει να επιβάλλεται στον κόσμο.⁴⁹

Μια εναλλακτική «ορθή κανονιστική πρακτική» είναι σαφώς αναγκαία, όπως είναι η πρόταση που παρουσιάζεται στην επόμενη ενότητα.

Για τις υπηρεσίες εμπορίου και επενδύσεων, τα τελευταία χρόνια οι διαπραγματεύσεις στις διμερείς συμφωνίες της TTIP και της CETA και στην πολυμερή συμφωνία TiSA (Συμφωνία για το Εμπόριο των Υπηρεσιών) βρίσκονται εντός μιας ατζέντας για τον περιορισμό των εμπορικών ρυθμίσεων και τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των επενδυτών, σε συνέχεια της διακοπής των πολυμερών διαπραγματεύσεων για τη Γενική Συμφωνία Εμπορίου και Υπηρεσιών (GATS) του ΠΟΕ, κατά τις οποίες οι απαιτήσεις των πλούσιων χωρών δεν έγιναν αποδεκτές. Οι νέες συμφωνίες πρόκειται να προωθήσουν την προσέγγιση της «συμμαχίας των προθύμων», όπως το νέο έγγραφο της ΕΕ «Εμπόριο για Όλους». Άλλες χώρες θα ενταχθούν αργότερα και μια ευρύτερη συμφωνία του ΠΟΕ θα οδηγήσει σε περαιτέρω «κλειδωμά» της απελευθέρωσης. Όλα αυτά έχουν σημαντικές επιπτώσεις για τις δημόσιες υπηρεσίες.⁵⁰

Το «κλειδωμά» της απελευθέρωσης μέσω της «απραξίας» και των «μη αναστρέψιμων» αποτελεσμάτων έχει ρητά σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αδύνατη η αλλαγή κατεύθυνσης από οποιαδήποτε μελλοντική κυβέρνηση ανεξάρτητα από την εντολή που έχει λάβει από το εκλογικό σώμα, ακόμα και αν μια ιδιωτικοποίηση καταλήξει σε πλήρη αποτυχία. Επί του παρόντος, στην Ευρώπη και αλλού υπάρχουν πολλά παραδείγματα επαναφοράς στους δήμους υπηρεσιών και επιχειρήσεων σχετικών με την παροχή ύδρευσης, συγκοινωνίας και ενέργειας.

Μια νέα σημαντική εξέλιξη αφορά τη χρήση για πρώτη φορά στην ΕΕ μιας «αρνητικής λίστας» στο πλαίσιο της CETA και της TTIP, για

June 2015, p. 23.

49. Παρ' όλα αυτά, ορισμένες πτυχές του συστήματος των ΗΠΑ είναι πιο σημαντικές σε σχέση με της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα οι πτυχές για την ατμοσφαιρική ρύπανση και οι κανονισμοί για τις εκπομπές ρύπων.

50. Αναφορικά με τις εφαρμογές για τις δημόσιες υπηρεσίες δείτε στο: T. Fritz, *Public Services under Attack*, published by AITEC, CEO, EPSU, IGO, TNI, AK Vienna and War on Want, October 2015.

παράδειγμα το γεγονός ότι όλες οι υπηρεσίες που δεν εξαιρούνται ρητά πρόκειται να οδηγηθούν σε πλήρη απελευθέρωση. Αυτό είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο από τη στιγμή που κάθε μελλοντική νέα υπηρεσία αυτομάτως οδηγείται σε απελευθέρωση. Επίσης, οι κυβερνήσεις δυσκολεύονται αρκετά να κατανοήσουν την έκταση των δεσμεύσεών τους. Επιπλέον, ο ISDS είναι ιδιαίτερα επικίνδυνος για τις δημόσιες υπηρεσίες και την ιδιωτικοποίησή τους, καθώς οι κυβερνήσεις συμπεριλαμβανομένων των τοπικών αρχών, μπορούν να αρχίσουν να διωχθούν δικαστικά για ρυθμιστικές αλλαγές που έχουν επιπτώσεις για τα κέρδη των ξένων επενδυτών ενώ καμιά υπηρεσία δεν εξαιρείται από το ISDS.

5.3 Εναλλακτικές: μια εμπορική ατζέντα της ΕΕ με επίκεντρο τη δημοκρατία, τη διεθνή συνεργασία και τις πραγματικά ορθές κανονιστικές πρακτικές

Με την πάροδο του χρόνου, τα αποτελέσματα της TTIP έχουν γίνει ακόμα πιο σαφή και σύμφωνα με το πιο αισιόδοξο σενάριο της επίσημης μελέτης, τα οικονομικά οφέλη είναι ελάχιστα και ισοδυναμούν με ένα φλιτζάνι καφέ ανά άτομο στην Ευρώπη εβδομαδιαίως, ενώ θα οδηγήσει σε μια τεράστια και μόνιμη απώλεια του δημοκρατικού ελέγχου στη ρύθμιση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Οι διαπραγματεύσεις της TTIP θα πρέπει να σταματήσουν και θα πρέπει να επανεξεταστεί η εμπορική πολιτική της ΕΕ. Η CETA, πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα σε σχέση με την TTIP σε ορισμένους τομείς, όπως για παράδειγμα η αρχική ακατέργαστη μορφή του ISDS και η ακόμα πιο ισχυρή εκδοχή της «αρνητικής λίστας» αναφορικά με τις υπηρεσίες, δεν θα πρέπει να γίνει αποδεκτή από τις κυβερνήσεις ή τα κοινοβούλια.

Μια εναλλακτική προσέγγιση για το εμπόριο θα πρέπει να βασίζεται στις ακόλουθες αρχές και να θέτει την εμπορική πολιτική της ΕΕ σε μια διαφορετική τροχιά συμβάλλοντας θετικά τόσο στο κοινωνικό μοντέλο της ΕΕ, όσο και στην διεθνή οικονομική τάξη στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού και της συνεργασίας και όχι της κυριαρχίας των ισχυρότερων, όπως είναι η «συμμαχία των προθύμων».⁵¹

51. Για ένα «Εναλλακτικό Εμπορικό Πλαίσιο» το οποίο έχει αναπτυχθεί από ένα μεγάλο

- Καθιέρωση πλήρους διαφάνειας των διαδικασιών διαπραγμάτευσης και των εγγράφων.
- Πραγματοποίηση τακτικών ανοιχτών διαβουλεύσεων με την ΕΕ και τα εθνικά κοινοβούλια κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με ουσιαστική δημόσια συμμετοχή σε τέτοια κρίσιμα ζητήματα.
- Διασφάλιση της δυνατότητας άσκησης πολιτικής υπέρ του δημόσιου συμφέροντος.
- Εφαρμογή μιας προσέγγισης για το εμπόριο που λαμβάνει υπόψη:
α) τις συλλογικές προτιμήσεις των πολιτών για την προστασία των δημόσιων υπηρεσιών από τις εμπορικές συμφωνίες, β) τα διδάγματα από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση μετά την πλήρη απορρύθμιση, γ) τις αναπτυξιακές προτεραιότητες των χωρών-εταίρων, ιδίως των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, συμπεριλαμβανόμενης της επισιτιστικής κυριαρχίας και δ) τις τοπικές αναπτυξιακές προτιμήσεις.
- Δεσμευτικές διατάξεις σχετικά με την αναγνώριση και τον σεβασμό των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κυρίως των βασικών προτύπων εργασίας της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ), της αξιοπρεπούς εργασίας, των δικαιωμάτων των γυναικών και των διεθνών περιβαλλοντικών προτύπων.

Οι δημόσιες υπηρεσίες θα πρέπει να εξαιρεθούν εξ ολοκλήρου από τις εμπορικές και επενδυτικές συμφωνίες χρησιμοποιώντας έναν περιεκτικό και σαφή ορισμό για τις δημόσιες υπηρεσίες με σεβασμό στις αποφάσεις των δημοκρατικών οργάνων από το επίπεδο των δήμων μέχρι το εθνικό επίπεδο

εύρος οργανώσεων της κοινωνία πολιτών στην Ευρώπη: <http://www.s2bnetwork.org/trade-time-new-vision/>. Προτάσεις για πιθανά κοινά αιτήματα εργατικών κινημάτων ανά τον κόσμο είναι διαθέσιμες στο A. Bieler, "Contesting 'Free Trade': Proposals for collective demands towards an alternative trade regime." Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, http://www2.euromemorandum.eu/uploads/bieler_contesting_free_trade_proposals_for_collective_demands_towards_an_alternative_trade_regime.pdf.

και την εξέλιξη των πολιτικών, πράγμα το οποίο είναι ακόμη πιο σημαντικό στην τρέχουσα κρίση.

Δεύτερον, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η υποχρεωτική επιβολή στις εμπορικές συμφωνίες των άκρως προβληματικών «ορθών κανονιστικών πρακτικών», θα πρέπει να θεσπιστούν οι ακόλουθες εναλλακτικές ορθές κανονιστικές πρακτικές:

- Ως ένας βασικός προσανατολισμός είναι αναγκαίο να δίνεται έμφαση στα οφέλη της ρύθμισης τα οποία είναι κατά μέσο όρο πολύ πιο σημαντικά από τα κόστη. Η δημιουργία θεσμικών μηχανισμών για την περαιτέρω διεύρυνση των ωφελειών και όχι η αποκλειστική έμφαση στα κόστη τους.
- Η διεκδίκηση με έναν κατηγορηματικό τρόπο στις διεθνείς συμφωνίες του εγχώριου δικαίωματος και της ικανότητας για ρύθμιση χωρίς να επιβαρύνονται οι κανονισμοί αποκλειστικά με διεθνείς εμπορικούς «κανόνες».
- Δεδομένου ότι πολλές κανονιστικές αποφάσεις, κυρίως οι πιο έμμεσες, είναι πολιτικά ζητήματα τα οποία απαιτούν χρήση συμμετοχικών προσεγγίσεων και ευρύτερο δημοκρατικό διάλογο, πρέπει να γίνεται χρήση μεθόδων αξιολόγησης επιπτώσεων –π.χ. η κοινωνική ανάλυση πολλαπλών κριτηρίων– έτσι ώστε να αναδύονται οι πραγματικές πολιτικές επιλογές.
- Η αναγνώριση των σοβαρών ελλειμμάτων των ρυθμιστικών προσεγγίσεων των ΗΠΑ. Η αποφυγή της επιβολής υπερβολικού ρυθμιστικού βάρους στις δημόσιες ρυθμιστικές αρχές και της υπαγωγής των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών σε υπερβολικά πολύπλοκες διαδικασίες που δημιουργούν εμπόδια και οδηγούν σε μεροληπτική ρύθμιση. Να δίνεται πολύ μεγαλύτερη προσοχή στη διάκριση μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων συμφερόντων κατά τη διαδικασία της ρύθμισης.
- Να δίνεται η απαραίτητη προσοχή στην αρχή της προφύλαξης κατά τη ρύθμιση και στο πότε θα πρέπει πραγματικά να γίνει επίκληση σε αυτήν την αρχή.

Αναφορικά με την Ανατολική Εταιρική Σχέση (Eastern Partnership), απαιτείται επείγοντως μια εναλλακτική συμφωνία, που θα επικεντρώνεται κυρίως στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, καθώς και στην κλιματική αλλαγή και την απώλεια της βιοποικιλότητας, ειδικότερα την ένταση χρήσης της ενέργειας και των πόρων, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη με ταυτόχρονη δημιουργία ισχυρών περιφερειακών δυναμικών. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, η πρόσβαση στην κοινοτική χρηματοδότηση θα πρέπει να διευκολυνθεί, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ) θα πρέπει να αναλάβει τα έργα, που πρόκειται να χρηματοδοτηθούν από τις ενδιαφερόμενες χώρες και θα πρέπει να δοθεί στήριξη σε ΜΚΟ προκειμένου να συμμετέχουν σε αναπτυξιακά έργα.

Ευρωπαϊκή πολιτική γειτονίας: Η Ανατολική Εταιρική Σχέση

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης είναι ενδεικτική της ολοένα και πιο νεο-μερκαντιλιστικής οικονομικής στρατηγικής της ΕΕ και της ισχυρής διασύνδεσης της εμπορικής πολιτικής με στρατιωτικού και στρατηγικού χαρακτήρα ζητήματα. Επίσης, είναι αποκαλυπτική για την αμφίσημη πολιτική της Ευρώπης απέναντι στη Ρωσία. Η Ανατολική Εταιρική Σχέση αποτελεί μέρος της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας που περιλαμβάνει δυο ομάδες χωρών: εκείνες της νότιας πλευράς της λεκάνης της Μεσογείου και έξι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και του Καυκάσου, πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών.⁵² Η Ευρωπαϊκή Εταιρική Σχέση, έχοντας τη μορφή συμφωνιών σύνδεσης, από το 2009 έχει εξαπλωθεί με γρήγορους ρυθμούς, σε ένα πλαίσιο το οποίο χαρακτηρίζεται από νέες προστριβές με τη Ρωσία (π.χ. η προσχώρηση των Βαλτικών χωρών στο ΝΑΤΟ, ο πόλεμος στη Γεωργία, οι ρωσο-ουκρανικές συγκρούσεις).

Αυτές οι συμφωνίες, που έχουν και μια στρατιωτική και στρατηγική διάσταση,⁵³ προβλέπουν την απελευθέρωση του εμπορίου προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ολοκληρωμένων και εκτεταμένων ζωνών ελεύθερου εμπορίου και τη αντιμετάθεση των ευρωπαϊκών προτύπων και των δομών διακυβέρνησης.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι αυτές οι συμφωνίες, τις οποίες τελικά υπέγραψαν μόνο τρεις χώρες (η Ουκρανία, η Μολδαβία και η Γεωργία), είναι ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της ένταξης των χωρών της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης στο ΝΑΤΟ, η Ρωσία έχει δρομολογήσει την Ευρασιατική Ένωση. Την ίδια στιγμή, οι ΗΠΑ εξετάζουν την παροχή όπλων στην Ουκρανία και την τοποθέτηση οπλικών συστημάτων για τα στρατεύματά τους στις Βαλτικές χώρες, την Πολωνία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία.

52. Ουκρανία, τη Λευκορωσία, τη Μολδαβία, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Γεωργία.

53. Συμμετοχή της Ουκρανίας, της Γεωργίας και της Μολδαβίας σε μια σειρά στρατιωτικών επιχειρήσεων που οργανώνονται από την ΕΕ στην Αφρική.

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Εταιρικής Σχέσης φέρνει στο προσκήνιο την έλλειψη συνοχής της πολιτικής της ΕΕ απέναντι στη Ρωσία. Παρά το γεγονός ότι η ΕΕ ήταν πάντα υπέρ της προώθησης μιας φιλικής σχέσης με αυτή τη χώρα, θέτει σε εφαρμογή μια πολιτική συμφωνιών σύνδεσης που μπορούν μόνο να πλήξουν τη Ρωσία, πυροδοτώντας διαδοχικές αντιδράσεις με απρόβλεπτες συνέπειες.

Η Ανατολική Εταιρική Σχέση προωθεί την αποβιομηχανοποίηση των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, οδηγεί στη διεύρυνση των ασύμμετρων σχέσεων με την ΕΕ και ενισχύει τις διαιρέσεις εντός της Ευρώπης και της ΕΕ:⁵⁴

- Μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ που είναι υπέρ της ένταξης των χωρών της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης και εκείνων που είναι κατά,
- Μεταξύ των χωρών της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης και εκείνων που έχουν προσχωρήσει στην Ευρασιατική Ένωση.

Αυτές οι διαιρέσεις προκαλούν μεγαλύτερο ρήγμα στην ΕΕ και στον οικονομικό διαχωρισμό (μεταξύ των χωρών του «κέντρου» και της «περιφέρειας» της ΕΕ) και στη θεσμική διαίρεση (μεταξύ της Βρετανίας και των υπόλοιπων χωρών) έρχεται να προστεθεί ένα τρίτο διαχωριστικό στοιχείο στρατηγικού και στρατιωτικού χαρακτήρα εντός της Ανατολικής Ευρώπης.

Η κρίση στην Ουκρανία που κορυφώθηκε το 2014, έχει εμφανίσει σημάδια ύφεσης από τις αρχές του 2015: με τη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός του Μινσκ τον Φεβρουάριο του 2015 και τις διαλλακτικές δηλώσεις από την πλευρά των ευρωπαίων μετά την Σύνοδο στη Ρίγα τον Μάιο του 2015, ενώ η Ρωσία μετριάζει την αντίθεσή της απέναντι στην εφαρμογή της Συμφωνίας Σύνδεσης της ΕΕ με την Ουκρανία που τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2016. Ωστόσο, είναι κοινά αποδεκτό ότι αυτή η πρόοδος

54. J. Dellheim, and F.- O. Wolf, "European Neighbourhood Policy Eastern Partnership" Κείμενο το οποίο παρουσιάστηκε στο 21ο Συνέδριο για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη, Ρόσκιλντ, Δανία, 2015, http://www.euromemo.eu/annual_workshops/2015_roskilde/roskilde_workshops_papers/index.html.

παραμένει εύθραυστη και δεν θα πρέπει να αποτρέψει την ΕΕ από την αναθεώρηση της τρέχουσας πολιτικής της στο πλαίσιο της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης.

Στοιχεία επικοινωνίας των μελών της Συντονιστικής Επιτροπής των Ευρωπαίων Οικονομολόγων για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη (EuroMemo Group):

Marija Bartl, Άμστερνταμ (M.Bartl@uva.nl)
Joachim Becker, Βιέννη (Joachim.Becker@wu.ac.at)
Marcella Corsi, Ρώμη (marcella.corsi@uniroma1.it)
Wlodzimierz Dymarski, Πόζναν (wlodzimierz.dymarski@ue.poznan.pl)
Trevor Evans, Βερολίνο (evans@hwr-berlin.de)
Marica Frangakis, Αθήνα (frangaki@otenet.gr)
John Grahl, Λονδίνο (j.grahl@mdx.ac.uk)
Peter Herrmann, Ρώμη (herrmann@esosc.eu)
Jeremy Leaman, Λόουμποροου (J.Leaman@lboro.ac.uk)
Jacques Mazier, Παρίσι (mazier@univ-paris13.fr)
Mahmood Messkoub, Χάγη (messkoub@iss.nl)
Ronan O'Brien, Βρυξέλλες (ronanob@skynet.be)
Werner Raza, Βιέννη (w.raza@oefse.at)
Catherine Sifakis, Γκρενόμπλ (sifakiscatherine@gmail.com)
Achim Truger, Βερολίνο (achim.truger@hwr-berlin.de)
Frieder Otto Wolf, Βερολίνο (fow@snafu.de).

Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι για την Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη

- EuroMemo Group -

Για την αντιμετώπιση των Πολλαπλών Κρίσεων στην Ευρώπη:
Μια Ατζέντα για τον οικονομικό μετασχηματισμό
την αλληλεγγύη και τη δημοκρατία

- Υπόμνημα 2015 -

Λίστα Υπογραφών (μέχρι τον Φεβρουάριο του 2016)

Acocella Nicola Ρώμη Ιταλία

Adelantado Gimeno José Σερδανιόλα Ισπανία

Ainley Patrick Λονδίνο Βρετανία

Aires Sérgio Πόρτο Πορτογαλία

Altwater Elmar Βερολίνο Γερμανία

Álvarez Nacho Μαδρίτη Ισπανία

Andersson Jan Otto Τούρκου Φινλανδία

Antunes Margarida Κοΐμπρα Πορτογαλία

Appelqvist Ötjan Στοκχόλμη Σουηδία

Arrarte Silvana Μοντεβιδέο Ουρουγουάη

Bachert Jana Φράμπουργκ Γερμανία

Baier Walter Βιέννη Αυστρία

Balcer Giovanni Τορίνο Ιταλία

Baldocchi Umberto Λούκκα Ιταλία

Baranes Andrea Φλωρεντία Ιταλία

Barkin David Κογιοακάν Μεξικό

Bartel Rainer Λιντς Αυστρία

Bartl Marija Άμστερνταμ Ολλανδία

Bauer Jochen Χέρνε Γερμανία

Baum Josef Βιέννη Αυστρία

Becker Johannes M. Μάρμπουργκ Γερμανία

Becker Joachim Βιέννη Αυστρία

Belling Daniel Καντέρμπουρι Βρετανία

Bellofiore Riccardo Μπέργκαμο Ιταλία

Benatouil Maxime Παρίσι Γαλλία

Benyik Matyas Βουδαπέστη Ουγγαρία

Biasco Salvatore Ρώμη Ιταλία

Bieler Andreas Νότινχαμ Βρετανία

Bieling Hans-Jürgen Τύμπικεν Γερμανία

Binder Bernd Βερολίνο Γερμανία

Bischoff Joachim Αμβούργο Γερμανία

Bjerke Flemming Γουόδερουπ Δανία

Blaas Wolfgang Βιέννη Αυστρία

Blöser Matthias Φρανκφούρτη Γερμανία

Böhm Joop Άμερσφοορτ Ολλανδία

Bömer Hermann Ντόρτμουντ Γερμανία

- Bontrup Heinz-J. Ρεκλινηγκάουζεν Γερμανία
 Borde Andreas Χίλντεσχαϊμ Γερμανία
 Brand Ulrich Βιέννη Αυστρία
 Brandt Peter Χάγη Γερμανία
 Breathnach Proinnias Κίλνταρε Ιρλανδία
 Buchegger Reiner Ζβετλ αν ντερ Ροντλ Αυστρία
 Buzaglo Jorge Στοκχόλμη Σουηδία
 Cafruny Alan Κλίντον, Νέα Υόρκη ΗΠΑ
 Campo Guardiola José Βαγιαδολιδ Ισπανία
 Cesarski Maciej Βαρσοβία Πολωνία
 Česen Tanja Λέσκε Σλοβενία
 Chalmers Douglas Γλασκώβη Βρετανία
 Claar Simone Κάσσελ Γερμανία
 Clarke Linda Λονδίνο Βρετανία
 Cleintuar Guus L. Λέλυσταντ Ολλανδία
 Coimbra Paulo Κοϊμπρα Πορτογαλία
 Corsi Marcella Ρώμη Ιταλία
 Csoba Judit Ντέμπρετσεν Ουγγαρία
 Czeskleba-Dupont Rolf Βαλσού Δανία
 Damian Michel Γκρενόμπλ Γαλλία
 de Arriba Raúl Βαλένθια Ισπανία
 de la Cámara Carmen Βαρκελώνη Ισπανία
 De Masi Fabio Αμβούργο Γερμανία
 De Muro Pasquale Ρώμη Ιταλία
 DeVille Philippe Λουβαίν-λα-Νεβ Βέλγιο
 Dellheim Judith Βερολίνο Γερμανία
 Denecke Wolfgang Λειψία Γερμανία
 Deppe-Wortmann Friedel Μπόχουμ Γερμανία
 Derksen Herbert Κλέβε Γερμανία
 Després Laure Νάντη Γαλλία
 Detje Richard Άρενσμπουργκ Γερμανία
 Detzer Daniel Βερολίνο Γερμανία
 Devine Pat Μάντσεστερ Βρετανία
 Devrim Mecit Nurkalp Βρυξέλλες Βέλγιο
 Diers Andreas Βρέμη Γερμανία
 Di Matteo Massimo Σιένα Ιταλία
 Dolata Ulrich Στουτγκάρδη Γερμανία
 Dosi Giovanni Πίζα Ιταλία
 Düber Dominik Κίρχεν Γερμανία
 Dufresne Anne Βρυξέλλες Βέλγιο
 Dymarski Wlodzimierz Πόζναν Πολωνία
 Dymski Gary Αηντς Βρετανία
 Ebertz Gunter Κότμπους Γερμανία
 Edwards Michael Λονδίνο Βρετανία
 Elsner Wolfram Βρέμη Γερμανία
 Erixon Lennart Στοκχόλμη Σουηδία
 Ernst Joachim Βρέμη Γερμανία
 Etxezarreta Miren Βαρκελώνη Ισπανία
 Evans Trevor Βερολίνο Γερμανία
 Falk Rainer Λουξεμβούργο Λουξεμβούργο
 Falkenstein Jürgen Γκέπινγκεν Γερμανία
 Farrell Fintan Βρυξέλλες Βέλγιο
 Fazi Thomas Ρώμη Ιταλία
 Filinis Kyriakos Αθήνα Ελλάδα
 Finke Meinolf Κάστροπ-Ράουξελ Γερμανία
 Finnerty Joe Κορκ Ιρλανδία
 Fisch Marion Αμβούργο Γερμανία
 Flacher David Παρίσι Γαλλία
 Fleissner Peter Βιέννη Αυστρία
 Forges Davanzati Guglielmo Λέτσε Ιταλία
 Frangakis Marica Αθήνα Ελλάδα
 Fricke Werner Βρίστεντ Γερμανία
 Fubini Lia Τορίνο Ιταλία
 Fusari Angelo Ρώμη Ιταλία
 Gaillard Ludger Γκέπινγκεν Γερμανία
 Gallegati Mauro Ανκόνα Ιταλία
 Garcia-Arias Jorge Λεόν Ισπανία
 Gauthier Elisabeth Παρίσι Γαλλία

- Gentzer Justin Βερολίνο Γερμανία
 Giannone Carlo Μπενεβέντο Ιταλία
 Gilbertas Pierre Γκουρντόν Γαλλία
 Glawe Heiko Βερολίνο Γερμανία
 Gogoll Joachim F. Γκελζενκίρχεν Γερμανία
 Grahl John Λονδίνο Βρετανία
 Guarascio Dario Πίζα Ιταλία
 Guarini Giulio Βιτέρμπο Ιταλία
 Günemann Willem Μπαντ Έμσταλ Γερμανία
 Guttman Robert Βιλετανέζ Γαλλία
 Hagenah Jens-Uwe Μπαντ Σβαρτάου Γερμανία
 Halicioglu Ferda Κωνσταντινούπολη Τουρκία
 Halla Uwe Νυρεμβέργη Γερμανία
 Hammer Andreas Οστρινγκεν Γερμανία
 Händel Thomas Φριτ Γερμανία
 Harcourt Geoffrey C. Σύδνεϋ Αυστραλία
 Harde Christian Τύμπγκεν Γερμανία
 Hauff Rüdiger Στουτγάρδη Γερμανία
 Heil Andreas Ντόρτμουτ Γερμανία
 Hein Eckhard Βερολίνο Γερμανία
 Helman Malah Βερολίνο Γερμανία
 Helmedag Fritz Τσέμνιτς Γερμανία
 Henschke Ulf Μπαντ Λάερ Γερμανία
 Hensley Frank W. Ντόσενχαϊμ Γερμανία
 Hermann Christoph Μπέρκλεϋ ΗΠΑ
 Herrmann Peter Ρώμη Ιταλία
 Hesse Horst Λειψία Γερμανία
 Hodgson Geoffrey M. Χέρτφορντσαϊρ Βρετανία
 Hoeijmakers Sijr Αϊντχόφεν Ολλανδία
 Holland Stuart Κοϊμπρα Πορτογαλία
 Horn Laura Ρόσκιλντ Δανία
 Hudson Paul Λονδίνο Βρετανία
 Husár Jaroslav Μπρατισλάβα Σλοβακία
 Hyman Richard Λονδίνο Βρετανία
 Igel Jayne-Ann Δρέσδη Γερμανία
 Ilbuga Tamer Αττάλεια Τουρκία
 Isenberg Dorene Ρέντλαντς ΗΠΑ
 Jacobson David Δουβλίνο Ιρλανδία
 Jäger Johannes Βιέννη Αυστρία
 Janssen Joern Λονδίνο Βρετανία
 Janssen Siebo M.H. Βόννη Γερμανία
 Jeffreys Steve Λονδίνο Βρετανία
 Jeliakova Maria Σόφια Βουλγαρία
 Kapeller Jakob Λιντς Αυστρία
 Karagiannis Nikolaos Γουίνστον Σάλεμ ΗΠΑ
 Karamessini Maria Αθήνα Ελλάδα
 Karanikolas Pavlos Αθήνα Ελλάδα
 Karasavvoglou Tasos Καβάλα Ελλάδα
 Kilper Gerhard Έρμπαχ Γερμανία
 Kisker Klaus Peter Βερολίνο Γερμανία
 Klei Manfred Μπαντ Ζάλτσουφλεν Γερμανία
 Kloss Oliver Λειψία Γερμανία
 Koch Max Λουντ Σουηδία
 Kocken Michael Στουτγάρδη Γερμανία
 Köhler-Naumann Βρέμη Γερμανία
 Köppen Wolfgang Dietrich Βερολίνο Γερμανία
 Koratzanis Nasos Αθήνα Ελλάδα
 Krämer Ralf Βερολίνο Γερμανία
 Kreimer-de Fries Joachim Βερολίνο Γερμανία
 Kreuz Daniel Κολωνία Γερμανία
 Krügel Martin Ανόβερο Γερμανία
 Krumme Bernd Κάσσελ Γερμανία
 Krumscheid Thomas Χέρτσογκενρατ Γερμανία
 Kuckero Hajo Βρέμη Γερμανία
 Kulke Roland Βρυξέλλες Βέλγιο
 Kümmel Stefanie Νιους Γερμανία
 Lang Dany Βιλετανέζ Γαλλία
 Leaman Jeremy Λόουμπορο Βρετανία

- Lebaron Frederic Κασάν Γαλλία
 Lehndorff Steffen Ντούισμπουργκ Γερμανία
 Leledakis Kanakis Αθήνα Ελλάδα
 Liagouras George Χίος Ελλάδα
 Lieber Christoph Βερολίνο Γερμανία
 Loer Barbara Βρέμη Γερμανία
 Lopes António Machado Λισαβόνα Πορτογαλία
 Lopes Luís Κοϊμπρα Πορτογαλία
 López-Pina Antonio Μαδρίτη Ισπανία
 Maeße Jens Γκίσεν Γερμανία
 Mahnkopf Birgit Βερολίνο Γερμανία
 Mair Martin Βιέννη Αυστρία
 Mallen George Τούικενγυμ Βρετανία
 Manning Sabine Βερολίνο Γερμανία
 Marchl Gerhard Βιέννη Αυστρία
 Margner Manfred Όλντενμπουργκ Γερμανία
 Marques Pereira Jaime Αμιένη Γαλλία
 Martín Carretero José Moisés Μαδρίτη Ισπανία
 Masulli Ignazio Μπολόνια Ιταλία
 Mazier Jacques Βιτανέζ Γαλλία
 McDonough Terrence Γκάλγουεϊ Ιρλανδία
 Mencinger Jože Λιουμπλιάνα Σλοβενία
 Messkoub Mahmood Χάγη Ολλανδία
 Michie Jonathan Οξφόρδη Βρετανία
 Milios John Αθήνα Ελλάδα
 Minev Douhomir Σόφια Βουλγαρία
 Mix Wolfgang Βερολίνο Γερμανία
 Mohun Simon Λονδίνο Βρετανία
 Mortágua Mariana Λισαβόνα Πορτογαλία
 Moses Jonathon W. Τρόντχαϊμ©Νορβηγία
 Mota Júlio Marques Κοϊμπρα Πορτογαλία
 Moulart Frank Λουβαίν Βέλγιο
 Mritiunjoy Mohanty Καλκούτα Ινδία
 Müller Bernhard Αμβούργο Γερμανία
 Nees Martin Ντίσελντορφ Γερμανία
 Nicaise Ides Λουβαίν Βέλγιο
 Nöbauer Toni Βιέννη Αυστρία
 Novy Andreas Βιέννη Αυστρία
 O'Brien Ronan Βρυξέλλες Βέλγιο
 Oehlke Paul Κολωνία Γερμανία
 Ó'hAdhmaill Féilim Κορκ Ιρλανδία
 Ötsch Walter Otto Μπερνκάστελ-Κους Γερμανία
 Onaran Ozlem Λονδίνο Βρετανία
 Palmer John Λονδίνο Βρετανία
 Papadaki Christina Daphne Αθήνα Ελλάδα
 Parker Owen Σέφιλντ Βρετανία
 Pashkoff Susan Λονδίνο Βρετανία
 Patomäki Heikki Ελσίνκι Φινλανδία
 Patriarca Marco Μενχεγκκλάντμπαχ Γερμανία
 Paust-Lassen Pia Βερολίνο Γερμανία
 Pellegrini Lorenzo Χάγη Ολλανδία
 Perraton Jonathan Σέφιλντ Βρετανία
 Pfeiffer Wolfram Γκράφσβαλντ Γερμανία
 Piacentini Paolo Ρώμη Ιταλία
 Pianta Mario Ουρμπίνο Ιταλία
 Pizzuti FeliceRoberto Ρώμη Ιταλία
 Planken Adriaan Ζάϊστ Ολλανδία
 Plaschke Henrik Άλμποργκ Δανία
 Plihon Dominique Παρίσι Γαλλία
 Prausmüller Oliver Βιέννη Αυστρία
 Preiss Bert Βιέννη Αυστρία
 Ptak Ralf Κολωνία Γερμανία
 Puig-Gómez Albert Βαρκελώνη Ισπανία
 Pye Robbie Σέφιλντ Βρετανία
 Quaißer Gunter Φρανκφούρτη Γερμανία
 Radke Björn Μπάρενχοφ Γερμανία
 Ramaux Christophe Παρίσι Γαλλία
 Ramazzotti Ματσεράτα Ιταλία

- Raza Paolo Werner Βιέννη Αυστρία
 Reinwarth Moritz Βερολίνο Γερμανία
 Reitzig Jörg Λουντβιγκσχάφεν Γερμανία
 Reus Joachim Ντάρμστατ Γερμανία
 Ribera-Fumaz Ramon Βαρκελώνη Ισπανία
 Roach Mark Αμβούργο Γερμανία
 Romão João Φάρο Πορτογαλία
 Rompeltien Bärbel Σουντβάλντε Γερμανία
 Rosen Rich Βοστόνη ΗΠΑ
 Ross Richard Λονδίνο Βρετανία
 Roßbach Uwe Έρφουρτ Γερμανία
 Rossi Sergio Φρίμπουργκ Ελβετία
 Rossman Bruno Βιέννη Αυστρία
 Rudat Anke Χάγη Γερμανία
 Runje Jacqueline Ντόρτμουντ Γερμανία
 Ryner Magnus Λονδίνο Βρετανία
 Sander Bernhard Βούπερταλ Γερμανία
 Sauer Thomas Γίνα Γερμανία
 Sawyer Malcolm Αήντς Βρετανία
 Scales Rob Λίβερπουλ Βρετανία
 Scharf Heidi Σουίμπους-Χαλ Γερμανία
 Schlager Christa Βιέννη Αυστρία
 Schlett Gudrun Κόσφελντ Γερμανία
 Schmidt Gudrun Φρανκφούρτη Γερμανία
 Schmidt Ingo Χόουπ Καναδάς
 Schmidt Werner Στουτγάρδη Γερμανία
 Schneider Klaus Αμβούργο Γερμανία
 Scholz Stefanie Marie Βερολίνο Γερμανία
 Schröter Lutz Κρέφελντ Γερμανία
 Schröter-Er Ulrike Έσσεν Γερμανία
 Schui Herbert Μπουχόλτζ Γερμανία
 Schulmeister Stephan Βιέννη Αυστρία
 Schulten Thorsten Ντίσελντορφ Γερμανία
 Schulz Guido Φράμπουργκ Γερμανία
 Schunter-Kleemann Susanne Βρέμη Γερμανία
 Schustereder Herbert Λιντς Αυστρία
 Schwarz Michael Τύμπιγκεν Γερμανία
 Scott Regan Σάφοлк Βρετανία
 Seeck Dietmar Έμντεν Γερμανία
 Siebecke Gerd Αμβούργο Γερμανία
 Sifakis Catherine Γκρενόμπλ Γαλλία
 Simon Jean-Claude Γιούλινγκ Δανία
 Simonazzi Annamaria Ρώμη Ιταλία
 Sorg Thomas Άλτμπαχ Γερμανία
 Sorg Richard Αμβούργο Γερμανία
 Spitzner Gabriel Ντίσελντορφ Γερμανία
 Springholz Florian Λιντς Αυστρία
 Springler Elisabeth Βιέννη Αυστρία
 Staritz Cornelia Βιέννη Αυστρία
 Steinitz Klaus Βερολίνο Γερμανία
 Stigendal Mikael Μάλμο Σουηδία
 Supinska Jolanta Βαρσοβία Πολωνία
 Sweeney Paul Δουβλίνο Ιρλανδία
 Swyngedouw Erik Μάντσεστερ Βρετανία
 Tasiran Ali Cevat Λονδίνο Βρετανία
 Theocarakis Nicholas Αθήνα Ελλάδα
 Thomasberger Claus Βερολίνο Γερμανία
 Tombazos Stavros Λευκωσία Κύπρος
 Tomidajewicz Janusz Πόζναν Πολωνία
 Toporowski Jan Λονδίνο Βρετανία
 Troost Axel Λειψία Γερμανία
 Truger Achim Βερολίνο Γερμανία
 Urban Hans-Jürgen Φρανκφούρτη Γερμανία
 van der Pijl Kees Σάσσεξ Βρετανία
 van Dorst Ringo Μποξτέλ Ολλανδία
 van Egmond Annelies Λίμπρουκ Ολλανδία
 VanLeenhoff J. W. Λέιντεν Ολλανδία
 van Maasakker Henry Ναϊμέχεν Ολλανδία

Veneziani Roberto Λονδίνο Βρετανία
Verbeek Bart-Jaap Ναϊμέγεν Ολλανδία
Vergés Joaquim Σερντανιόλα Ισπανία
Wahl-Aust Theodor Ντίσελντόρφ Γερμανία
Wahsner Roderich Βρέμη Γερμανία
Walther Rolf Ντεσόου-Ρόσλοου Γερμανία
Warda Hans-Dieter Μπόχουμ Γερμανία
Weeks John Λονδίνο Βρετανία
Wegener Johannes Μπίλεφελντ Γερμανία

Wehlau Diana Βρέμη Γερμανία
Wendl Michael Μόναχο Γερμανία
Wente Markus Μέλλε Γερμανία
Wigger Angela Ναϊμέγεν Ολλανδία
Wingerter Sven Βάιτ-Μίχελμπαχ Γερμανία
Wolf Frieder Otto Βερολίνο Γερμανία
Young Brigitte Μύνστερ Γερμανία
Zaccone June Νέα Υόρκη ΗΠΑ
Zimmer Gabriele Βρυξέλλες Βέλγιο

ΔΙΟΡΘΩΣΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Αιμιλία Κουκούμα, Μαρίκα Φραγκάκη

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Αγγελίνα Γιαννοπούλου, Αιμιλία Κουκούμα,
Βικτωρία Μουστερή, Μαρίκα Φραγκάκη

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γραφικές Τέχνες Ύψιλον

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Σύνθεση

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Σαρρή 14, 105 53, Αθήνα

τηλ: 210 3217745, φαξ: 210 3212531

email: info@poulantzas.gr

www.poulantzas.gr